

63 | 1998 | 6 |

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

J. Furdík, Motivačná intencia slova v Ľ. Sičáková, Standardizované podoby hydroným z povodia Slanej v P. Odaloš, Nové slovenské chrématonymá

DISKUSIE A ROZHĽADY

Ľ. Balážová – J. Bosák, Prečo a ako sa prekladal český slovník cudzích slov

SPRÁVY A RECENZIE

3. konferencia o komunikácii. Ľ. Urbancová v Medzinárodná konferencia Mesto a jeho jazyk. M. Koncová v VIII. kolokvium mladých jazykovedcov. M. Koncová v Nad novým slovníkom cudzích slov. S. Ondrejovič

KRONIKA

Na šesťdesiatku Kláry Buzássyovej. J. Horecký v 90. výročie narodenia akademika Ľudovíta Nováka. J. Sabol v Ján Šárga (Na nedožitú 80. výročie narodenia). Ľ. Bartko v Za Richardom Schneckom. S. Ondrejovič

ROZLIČNOSTI

**SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o.,
Bratislava**

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazy-
ka
orgán
Jazykovedného
ústavu
Ludovíta Štúra
Slovenskej akadé-
mie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR
Ivor Ripka

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Silvia Duchková

REDAKČNÁ RADA

Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj Dol-
ník, Silvia Duchková, Ladislav Dvonč, Ján
Findra, Juraj Furdík, Eugen Jóna, Rudolf
Krajčovič, Ema Krošláková, Milan Maj-
tán, Jozef Mlacek, Slavomír Ondrejovič,
Matej Považaj, Ivor Ripka, František Ruš-
čák

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

OBSAH

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- J. F u r d í k, Motivačná intencia slova
.....
321
- L. S i č á k o v á, Štandardizované podoby hydro-
ným z povodia Slanej
.....
330
- P. O d a l o š, Nové slovenské chrématonymá
.....
337

DISKUSIE A ROZHĽADY

- L. B a l á ž o v á – J. B o s á k, Prečo a ako sa pre-
kladal český slovník cudzích slov
.....
343

SPRÁVY A RECENZIE

3. konferencia o komunikácii. L. U r b a n c o v á
.....
352

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 63 – 1998
ČÍSLO 6

Juraj Furdík

MOTIVAČNÁ INTENCIA SLOVA

FURDÍK, J.: Motivational Intention of the Word. *Slovenská reč*, 63, 1998, No. 6, pp. 321 – 329. (Bratislava)

In the paper it is proposed to introduce into the theory of word-formation a new notion *motivational intention*. It bears on the ability of lexeme to be a member of a motivation pair. Each lexeme can be classed with one of four types of motivational intention, in particular, it can function as a motivator (L →), as a motivated unit (→ L), as a motivator and a motivated unit at the same time (→ L →), or, as a motivationally isolated unit (L).

Roky 1997 a 1998 sú rokmi významných výročí a jubileí viacerých popredných jazykovedcov, ktorým som vďačný za to, že formovali moju lingvistickú orientáciu a prispievali k tvorbe metodologických východísk mojich výskumov. Sú to: tvorca teórie slovesnej intencie Eugen Pauliny (1912 – 1982), tvorca modernej teórie tvorenia slov Miloš Dokulil (1912), dôsledný rozpracúvateľ teórie intencie Ján Kačala (1937) a osobitne Klára Buzássyová (1938), ktorá ako prvá úspešne overila nosnosť pojmu intencie vo výskume tvorenia slov. Dovoľujem si s vďačnosťou im venovať túto štúdiu.

Jedným zo závažných teoretických výdobytkov slovenskej jazykovedy za ostatných šesť desaťročí sa stala teória slovesnej intencie. Hoci korene tejto teórie siahajú ešte o storočie dozadu, k úvahám Ľ. Štúra o „namerenosti činnosti“ (Štúr, 1846, s. 80; porov. o tom Ružička, 1968a), zásluha o jej prvé systematické rozpracovanie patrí E. Paulinymu (1943). Jeho koncepciu kriticky dotvárali F.

Miko (1962), J. Ružička (1968b a i., najmä však v Morfológii slovenského jazyka, 1966), J. Oravec (1967), J. Kačala (1971, 1989), J. Horecký (1990), S. Ondrejovič (1989), M. Sokolová (1993, 1995). Pri všetkej rozdielnosti ich chápania intencie ako jazykového javu je pre ich prístup spoločné to, že intenciu prisudzujú slovesu a chápu ju ako vlastnosť slovesného deja, ako jeho pohyb, smerovanie od východiska k cieľu, od agensa k paciensovi. Z toho vyplýva трактование tohto javu ako sémantického s priemetom do morfológie a syntaxe. Výskumy K. Buzássyovej (1974) však ukázali metodologickú plodnosť pojmu slovesnej intencie aj pre tvorenie slov. Autorka presvedčivo ukázala, že motivačný potenciál slovies je závislý od ich intenčnej hodnoty (najviac deverbatívnych derivátov je odvodených od slovies s najrozvinutejšou intenciou a naopak) a že slovotvorne sa realizujú tie sémantické pozície, ktoré sa dajú realizovať aj syntakticky opäť na základe intenčnej hodnoty slovesa.

Myšlienka K. Buzássyovej vychádzať zo slovesnej intencie ako organizujúceho princípu deverbatívneho odvodzovania je autorkiným trvalým prínosom do metodológie slovotvorného bádania. Pravda, už v recenzii jej citovanej monografie sme museli upozorniť: „Otázka je, či možno nájsť takýto vhodný organizujúci princíp aj pre skúmanie desubstantívneho a deadjektívneho odvodzovania“ (Furdík, 1975, s. 199). Táto otázka zostala dodnes nezodpovedaná. Náš neskorší návrat k tejto téme má taktiež iba podobu nadhodeného problému a nerozpracovanej hypotézy: „Bolo by potrebné takto preskúmať aj odvodzovacie možnosti iných slovotvorne aktívnych slovných druhov. Pravda, tie sa nevyznačujú takou integrujúcou sémanticko-gramatickou kategóriou, ako je slovesná intencia...“ (Furdík, 1993, s. 71), ale „...bolo by možné uvažovať aj o tom, či intencia (alebo širšie vzaté: dejovosť v rozličných modifikáciách) nestojí latentne aj v týchto formách derivácie“ (Furdík, 1975, s. 199).

Prvý raz slovo intencia v súvislosti so slovotvorbou použil vo svojej fundamentálnej práci M. Dokulil (1962, s. 30); odvoláva sa na to v už citovanom diele aj K. Buzássyová (1974, s. 53). Treba však upozorniť na závažný rozdiel v chápaní tohto pojmu. V Dokulilovom texte slovo intencia nefunguje ako termín pomenúvajúci konštitutívnu sémantickú vlastnosť slovies, ale ako označenie potenciálneho vzťahu k onomaziologickému motívu, a to nielen vzhľadom na slovesný dej, lež aj vzhľadom na vlastnosť, substan-

ciu i okolnosť: „...substance charakterizovaná určitou vlastnosťou se vzhľadom k tejto vlastnosti jeví nositeľom, substance charakterizovaná určitým dejem vzhľadom k tomuto ději buď rovněž jen nositelem, nebo agentem, prostředkem, patientem, výsledkem, místem aj., substance charakterizovaná určitým vztahem k jiné substanci se vzhľadom k této substanci jeví jako konatel (jde-li o vztah aktivní povahy), vlastník, příslušník atd.“ (Dokulil, 1962, s. 33). V tomto zmysle teda možno hovoriť o intencii ako o jednej z konštitutívnych črt celého slovotvorného systému.

Čo má teda spoločné intencia ako sémanticko-gramatická vlastnosť slovesa a intencia ako relačná vlastnosť slovotvorne motivovaného slova a čím sa odlišujú? Možno vôbec pomenovať tieto dva rozličné javy rovnakým termínom? Zdá sa nám, že áno. Dôvodov je viac:

a) Intencia je inherentnou vlastnosťou slovesa ako slovného druhu (teda niet slovesa bez intencie), ale je aj inherentnou vlastnosťou každého slova, ktoré vstupuje do vzťahu slovotvornej motivácie.

b) Intencia je súčasťou lexikálneho významu slovesa, je však aj prvkom významu každého slova, prvkom, ktorý umožňuje, aby sa slovo stalo motivantom iného slova, resp. prvkom, ktorý v slovotvornom význame motivovaného slova poukazuje na spätosť s významom motivanta.

c) Intencia je vektorovým javom, má svoje smerovanie. Pri slovese ide o smerovanie deja od východiskového bodu k cieľu, o jeho priestorovú dimenziu, o jeho orientovanosť (Kačala, 1989, s. 91 n.). Pri slovotvorbe ide o smerovanie motivačného vzťahu od motivanta k motivátu.

Odlišnosť medzi intenciou slovesa a intenciou slova vstupujúceho do motivačného vzťahu je najmä v tom, že intencia slovesa funguje predovšetkým pri utváraní vety, intencia slova vstupujúceho do motivačného vzťahu zasa pri utváraní jednoslovného pomenovania. Pravdaže, intencia slovesa pôsobí aj na jeho schopnosť byť motivantom (to presvedčivo dokázala K. Buzássyová, 1974). Zdá sa nám však, že táto stránka slovesnej intencie je skôr „nadstavbou“, pretože zmysel jej fungovania je predovšetkým v syntaxi, v utváraní jadrových vetných štruktúr. Do slovotvorby sa slovesná intencia premieta tým, že umožňuje tvoriť pomenovania účastníkov deja a spolupôsobí pri konštituovaní ich

slovotvorného významu (porov. Buzássyová, 1970). Je teda všeobecným rámcom, ktorý vymedzuje odvodzovacie možnosti slovesa, tie sa však realizujú pri každom slovese osobitným spôsobom, neraz aj v zdanlivom nesúlade s týmto vymedzením.¹ Dovoľujeme si teda vysloviť tézu, že slovesná intencia a intencia pôsobiaca v slovotvorbe medzi členmi motivačnej dvojice (k termínu porov. Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny 1989, s. 28; ďalej DSZ) sú dva síce navzájom súvisiace, ale odlišné javy. Preto pokladáme za nevyhnutné viesť do terminológie slovotvorby nový pojem/termín motivačná intencia.

Motivačná intencia je schopnosť lexémy tvoriť s inou lexémou motivačnú dvojicu či už ako slovo motivujúce (motivant), motivované (motivát) alebo oboje zároveň. Motivačná intencia určuje miesto slova v slovotvornom hniezde, resp. v slovotvornej paradigme ako súčasti slovotvorného hniezda (definície pojmov slovotvorné hniezdo, slovotvorná paradigma porov. v DSZ, s. 39 a 44; ich autorkou je K. Buzássyová). Do motivačnej intencie slova možno zahrnúť jednak jeho vlastný motivačný potenciál (t. j. schopnosť byť motivantom iných slov), jednak formálno-sémantické reflexy prechádzajúce na motivát z motivanta. Motivačná intencia má teda dve stránky: v smere od motivanta (zl'ava) a v smere k motivátu (napravo):

škola → *školák* → *školáčka*

Konfigurácie ľavej a pravej strany motivačnej intencie vytvárajú štyri základné typy (ďalej ich budeme nazývať typy motivačnej intencie – TMI):

1. typ *stôl* → *stolík*

Schematicky: L →

Lexéma L nie je slovotvorne motivovaná, je však motivantom aspoň jedného motivátu.

2. typ *písať* → *napísať* → *nápis*

Schematicky: → L →

Lexéma L je motivovaná inou lexémou a zároveň je sama motivantom aspoň jedného motivátu.

3. typ *písať* → *písací*

Schematicky: → L

¹ Upozornili sme na to už v citovanej recenzii diela K. Buzássyovej na príklade slovesa *debniť* a jeho derivátu *debnič* (Furdík, 1975, s. 198).

Lexéma L je motivovaná inou lexémou, sama však nie je schopná byť motivantom ďalšieho motivátu.

4. typ *pyré*

Schematicky: L

Lexéma L nie je slovotvorne motivovaná inou lexémou, ani sama nie je motivantom ďalšieho motivátu.

Tieto základné typy motivačnej intencie sa prekvapujúco, ale vari nie celkom náhodne podobajú na štyri intencné typy sloviess, ako ich vydelil J. Kačala (1989, s. 29). Na pripomenutie: ide o typy $\leftarrow V \rightarrow$ (subjektovo-objektový: *kosiť*), $\leftarrow V$ (subjektový: *ísť*), $V \rightarrow$ (objektový, resp. bezsubjektový: *smädiť*), V (bezsubstanciálny: *mrholiť*). Základné schémy korešpondujú, rozdiel je v poradí, v akom štyri typy uvádzame v porovnaní s poradím ich uvádzania v prácach J. Kačalu i v ďalších, ktoré ho citujú (napr. Sokolová, 1993 a 1995). Poradie typov u J. Kačalu je dané mierou rozčlenenosti intencnej štruktúry sloviess; poradie TMI je dané jednak ich frekvenciou, jednak stupňom zložitosti motivačných vzťahov. Medzi obidvoma súbormi intencných typov je však vzťahová izomorfnosť. Samozrejme, izomorfnosť neznamená totožnosť, už aj preto nie, lebo každý zo súborov platí pre iné množiny jazykových jednotiek. Slovesná intencia je vlastnosťou sloviess, kým motivačná intencia je vlastnosťou všetkých lexém patriacich do slovotvorne aktívnych slovných druhov. V podstate všetky slovesá sa vyznačujú slovesnou i motivačnou intenciou, kým slová z ostatných slovných druhov majú len motivačnú intenciu. Ani pri slovesách sa však príslušnosť k typu slovesnej intencie nestotožňuje s príslušnosťou k typu motivačnej intencie. Aj pri vzťahovo izomorfných typoch ide o kvalitatívnu odlišnosť samotných vzťahov. Napr. sloveso *bozkávať* je z hľadiska slovesnej intencie subjektovo-objektové, vyhovuje teda schéme $\leftarrow V \rightarrow$ (*chlapec bozkáva dievča*), z hľadiska motivačnej intencie je motivátom i motivantom, vyhovuje teda schéme $\rightarrow L \rightarrow$ (*bozkať \rightarrow bozkávať \rightarrow bozkávanie*). Ale napr. sloveso *písať* z hľadiska slovesnej intencie patrí do typu $\leftarrow V \rightarrow$ (*žiak píše úlohu*), kým z hľadiska motivačnej intencie patrí do typu $L \rightarrow$ (*písať \rightarrow pisateľ*). Sloveso *pršať* má slovesnú intenciu typu V (bezsubstanciálne), ale motivačnú intenciu typu $L \rightarrow$ (*pršať \rightarrow napršať*).² Sloviess 4. TMI prakticky niet; ani tzv. neplnovýz-

² Do slovotvorných vzťahov zaraďujeme aj prefixálne, sufixálne i transflexne utvorené deverbatívne slovesá, pri ktorých výsledkom derivácie je sloveso so zme-

namové slovesá nie sú slovotvorne inertné, porov. *byť* → *bytie*, *môcť* → *vymôcť*, *chcieť* → *chcenie* atď. Zriedkavé sú aj slovesá 3. TMI; možno k nim počítať azda len dokonavé slovesá z vyšších stupňov odvodzovania, obyčajne so zdvojeným prefixom, napr. *povyvolávať*, *vynachváliť*, *povynachádzať* (hoci teoreticky aj od takýchto slovíes možno odvodzovať aspoň slovesné podstatné meno).

Substantíva – po slovesách druhý slovotvorne najaktívnejší slovný druh – sú z hľadiska motivačnej intencie najpestrejšie. Sú pri nich zastúpené všetky štyri základné TMI. Slovotvorne nemotivované substantíva domáceho pôvodu sú „prirodzenými“ prvotnými motivantmi ako východiská neraz bohatých, viacstupňových a mnohočlenných slovotvorných hniezd. Vytvárajú sa pri nich slovotvorné paradigmy, v ktorých sa najčastejšie realizujú deminutíva a vzťahové adjektíva: *stôl* → *stolík*, *pec* → *piecka*, *okno* → *okienko*, *stôl* → *stolový*, *ráno* → *ranný*, *mesto* → *mestský* a i. Sú to teda najvýraznejší predstavitelia 1. TMI so schémou L →. Slovotvorne motivované substantíva zväčša patria do 2. TMI so schémou → L →; majú síce v porovnaní s nemotivovanými obmedzenejší vlastný derivačný potenciál (o problematike porov. DSZ, s. 47), ale zároveň je v nich zachovaný vzťah k ich motivantom, napr. valencia motivujúceho slovesa v deverbatívnom substantíve (porov. Novotný, 1980). Do 3. TMI (schéma → L) patria spomedzi substantív najmä slovesné podstatné mená; deriváty od nich sú výnimočné a periférne (vzťahové adjektíva *napäťový*, novšie *hnuťový*, príp. konateľské substantívum *kúrenár* a pod. sú už utvorené od substantív s preneseným, konkretizovaným významom). Príslušnosť substantív do 4. TMI (schéma L) je zreteľným prejavom ich periférneho postavenia v slovnej zásobe vôbec. Napr. zo substantív zachytených v Krátkom slovníku slovenského jazyka (1997, ďalej KSSJ) medzi heslami z písmena M sú takýmito jednotkami slová *makramé*, *malvázia*, *mančaft*, *mandel*, *mangalica*, *manna*, *maras*, *marazmus* a i., všetko slová výrazne príznakové:

neným vidom, príp. spôsobom slovesného deja. Aj vidotvorbu pokladáme za slovotvorbu. Neberieme však do úvahy „tvorenie“ predponou *ne-*, pretože slovesný zápor pokladáme za vec vety, nie pomenovania (opačný názor porov. v Mluvnici češtiny 1, 1986, s. 388; v takom prípade by boli na konci slovotvorného radu práve záporové podoby slovíes). Slovesné podstatné mená pokladáme za deriváty (porov. už Furdík, 1967), komparatívy a superlatívy adjektív však za tvary gradačnej paradigmy, teda nie za deriváty (porov. Oravec – Bajžíková – Furdík, 1988, s. 85).

prevzaté, expresívne, nesklonné, zastarané, úzko odborné atď. Pri väčšine z nich však existuje latentná možnosť „oživenia“ ich motivačného potenciálu prinajmenej pritvorením okazionalneho deminutíva alebo vzťahového adjektíva; porov. napr. deminutívum *exitík* k subst. *exitus* u A. Bednára alebo teoreticky možné deriváty #*mančaftík*, #*mangalička*, #*malváziový* od slov uvedených vyššie.

Prídavné mená sú z hľadiska motivačnej intencie špecifické. Čisto akostné adjektíva sú slovotvorne nemotivované, sú však motivantmi substantív v kategóriách spredmetnenia vlastnosti (*hlúpy* → *hlúposť*) a nositeľa vlastnosti (*hlúpy* → *hlupák*, *krivý* → *krivka*), kauzatívnych a stavových slovies (*ohlúpiť*, *zhlúpnuť*), modifikačných adjektív (*hlúpučký*) a vlastnostných prísloviek (*hlúpo*). Sú teda typickými predstaviteľmi 1. TMI. Adjektíva, ktoré sú sémanticky na rozhraní akostných a vzťahových (podrobnejšiu klasifikáciu porov. v práci Oravec – Bajzíkova – Furdík, 1988, s. 78 n.; Nábělková, 1993, s. 25 n.), patria zväčša do 2. TMI, porov. *čítať* → *čitateľný* → *čitateľnosť*. Čisto vzťahové prídavné mená sú napospol slovotvorne motivované, majú však svoj vlastný motivačný potenciál redukovaný (podrobnejšie Nábělková, op. cit., s. 34), stoja zvyčajne na konci slovotvorného radu, patria teda do 3. TMI, napr. *vysielateľ* → *vysielací*. Izolovaných adjektív typu L (teda 4. TMI) prakticky niet. Prevzaté vzťahové adjektíva ako *solárny*, *environmentálny* a i., morfeaticky členiteľné, ale v slovenčine slovotvorne nemotivované, môžu byť aspoň potenciálnymi motivantmi substantívnych názvov spredmetnenej vlastnosti (*solárnosť*, *environmentálnosť*).

Motivačná intencia prísloviek (porov. Šikra, 1991) je v porovnaní so spomenutými slovnými druhmi zreteľne slabšia. Okolnostné príslovky môžu patriť do 1. TMI (*dnes* → *dodnes*, *veľmi* → *preveľmi*, *zajtra* → *zajtrajší*), vlastnostné motivované adjektívami väčšinou patria do 3. TMI, keďže samy motivantmi nebývajú (*zdĺhavý* → *zdĺhavo*, *štandardný* → *štandardne*, *ruský* → *po rusky*, *magický* → *magicky*). Zastúpenie prísloviek v 2. TMI je obmedzené; patria tam tie adverbiá, od ktorých sa dajú tvoriť modifikačné prefixálne alebo sufixálne deriváty (*dlhý* → *dlho* → *predlho*, *tichý* → *ticho* → *tichučko*³). Značná časť synchronne nemotivovaných

³ Príslovky typu *tichučko* možno chápať ako paralelne motivované buď deminutívnym adjektívom (*tichučký* → *tichučko*; ide o transflexne tvorené adverbium Slovenská reč, 63, 1998, č. 6

okolnostných a obsahových prísloviak patrí do 4. TMI: *hneď, dosť, celkom, neúrekom, náročky, treba, načím* a i.

Uvedené štyri typy motivačnej intencie možno pokladať za základné, zdá sa však, že sa pri nich dajú vyčleniť aj isté varianty. V prípadoch vzájomnej motivácie (*jablko* ∩ *jabloň*, *fatalizmus* ∩ *fatalista*, porov. Bosák – Buzássyová, 1985, s. 108) ide zrejme o kombináciu 1. a 3. TMI. Dôležitejšie je však zistenie, že ľavá i pravá strana motivačnej intencie jednotlivých lexém môže byť znásobená, t. j. slovo sa môže chápať ako motivované paralelne viac než jednou lexémou (subst. *výherca* sa dá vykladať ako motivované slovesom *vyhrať* i substantívom *výhra*, porov. Dokulil, 1962, s. 110) alebo – a to je oveľa častejšie – jedno slovo je motivantom viac než jednej lexémy. Napr. sloveso *písať* má aspoň 26 bezprostredných motivátov tvorených prefixálnym i sufixálnym odvodzovaním (opierame sa o doklady z KSSJ, 1997, s. 459 a z Retrográdneho slovníka slovenčiny – Mistrík, 1976, s. 448). V schéme by sa to dalo symbolizovať napr. uvedením číselného údaja po šípke: L → 26. Takýto údaj by bolo možné považovať za približné kvantitatívne vyjadrenie motivačného potenciálu danej lexémy.

Z povedaného vyplýva, že ľavá a pravá strana motivačnej intencie sú si navzájom asymetrické. Ľavá strana môže pozostávať nanajvýš z dvoch pozícií (schematicky 2 → L), aj to len vo dvoch prípadoch: pri paralelnej motivovanosti (porov. vyššie) a pri zložených slovách (kompozitum je nevyhnutne motivované dvoma slovami, ktoré sú však ako motivačné východisko spojené do syntagmy: *zem sa trasie* → *zemetrasenie*, *výroba v malom* → *malovýroba*, *rúbať drevo* → *drevorubač*, *eko(logický) systém* → *ekosystém*; každá pozícia tu patrí inému členu motivujúcej syntagmy, teda schéma by mala mať podobu 1 + 1 → L). Na pravej strane je však počet pozícií otvorený. Napr. nemotivované sloveso ako motivant môže mať na pravej strane pozície vyhradené pre deriváty tvorené všetkými členmi inventára slovesných predpôn (porov. Mistrík, 1985, s. 110) i pre sufixálne a transflexné deriváty z danej deverbatívnej slovotvornej paradigmy vymedzenej inventárom kategoriálnych slovotvorných príznakov (porov. Buzássyová, 1974, s. 56), pričom každé miesto v paradigme môže byť zastúpené aj niekoľkonásobne, ak sa deriváty tvoria synonymnými

transpozíčného typu) alebo vlastnostnou príslovkou (*ticho* → *tichučko*; ide o sufixálne tvorené deminutívne adverbium modifikačného typu).

slovotvornými prostriedkami (porov. napr. názvy výsledku deja tvorené od slovesa *rezať*: *rez*, *rezanka*, *rezivo*, *rezanec/-ce*, *rezeň*, *rezba* – Buzássyová, op. cit., s. 88). Touto asymetriou sa motivačná intencia zásadne líši od slovesnej intencie, ktorá je vo vzťahu ľavej a pravej strany oveľa vyváženejšia: na ľavej strane je možná iba jedna pozícia, na pravej strane sa dajú realizovať nanajvýš tri obligatórne pozície (*hovoríť niečo niekomu o niečom*, *vymeniť niečo s niekým za niečo* – porov. Kačala, 1989, s. 29; Sokolová, 1995, s. 61).

Asymetria motivačnej intencie sa pri jednotlivých motivovaných lexémach postupne vyvažuje podľa toho, na ktorom stupni motivovanosti sa daná lexéma nachádza, t. j. o koľko motivačných krokov je vzdialená od východiskového motivanta v slovotvornom rade. „Čím ďalej sa nachádza slovo od východiskového člena (slovotvorného – J. F.) hniezda, tým menší je jeho derivačný potenciál“ (DSZ, s. 47). Ak sme napr. uviedli pri nemotivovanom slovese *písať* 26 ním bezprostredne motivovaných derivátov, sloveso *zapisovať*, nachádzajúce sa na 3. mieste slovotvorného radu (*písať* → *zapísať* → *zapisovať*), má len 4 motiváty (*pozapisovať*, *zapisovanie*, *zapisovateľ*, *zapisovací*), z nich len substantívum *zapisovateľ* je motivantom ďalších 3 motivátov (*zapisovateľka*, *zapisovateľstvo*, *zapisovateľský*) a z tých len dvom možno pripísať po jednom motiváte, pričom jeden z motivátov je daný paradigmatickou produktivitou daného slovotvorného typu (posesívne adjektívum *zapisovateľkin*), ďalší je skôr potenciálny (*#zapisovateľskosť*), kým subst. *zapisovateľstvo* je už na konci slovotvorného radu, patrí teda do 3. TMI so schémou → L.

Podobne ako slovesná intencia je spätá s lexikálnym významom slovesa, aj motivačná intencia slova je podmienená jeho sémantickou štruktúrou. Nie sú zriedkavé prípady, keď jednotlivé lexie polysémickej lexémy sa navzájom odlišujú motivačnou intenciou. Napr. substantívum *pád* je v KSSJ (s. 438) spracované ako heslo s uvedením šiestich významov: 1. pohyb k zemi spôsobený vlastnou váhou (*pád z bicykla*); 2. strata moci, vplyvu... (*pád vlády*); 3. podľahnutie voj. útoku (*pád Berlína*); 4. mravný poklesok (*pád do morálneho bahna* – príklad J. F.); 5. lingv. gram. kategória (*zhoda v rode, čísle a páde* – príklad J. F.); 6. iba v zastar. spoj. *na každý pád*; *v tom páde, že...* V prvých štyroch významoch je subst. *pád* motivátom slovesa *padnúť*: *Jano padol z*

bicykla, vláda padla, Berlín padol, nesmieš padnúť do morálneho bahna. V prvom význame je spolumotivantom kompozita *vodopád*, patrí teda do 2. ITM. V 2. – 4. význame nemá vlastné motiváty, tieto lexie teda patria do 3. ITM. V 5. význame synchronne nie je motivované, ale je motivantom vzťahového adjektíva *pádový* (*pádová prípona* ← *prípona pádu*), patrí teda do 1. ITM. V 6. význame (podľa našej mienky tu nejde o osobitný význam, uvedené príklady sú zastaranými frazémami) nie je subst. *pád* synchronne motivované ani nie je motivantom iného slova, patrí teda do 4. TMI. Zásadná odlišnosť motivačnej intencie lexíí 5 a 6 od lexíí 1 – 4 oprávňuje hodnotiť ich ako motivačné homonymá⁴ (porov. v teórii slovesnej intencie pojem/termín intenčné homonymá u J. Kačalu, 1989, s. 104).

Pojem motivačnej intencie je v derivatológii nový. Impulz na úvahy o ňom nám poskytli temer pred tromi desaťročiami predovšetkým citované práce K. Buzássyovej. Jej myšlienky, podobne ako ich autorka, odvtedy nijako nezostarli. Nebude azda prismeľé predpokladať, že smer nášho uvažovania korešponduje s jej koncepciami a môže byť ich rozvíjaním?

Literatúra

BOSÁK, J. – BUZÁSSYOVÁ, K.: Východiská morfémovej analýzy (morfematika, slovotvorba). 1. vyd. Bratislava, Veda 1985. 134 s.

BUZÁSSYOVÁ, K.: Intencia slovesného deja a deverbatívna slovotvorná paradigma. Jazykovedný časopis, 21, 1970, s. 113 – 124.

BUZÁSSYOVÁ, K.: Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. 1. vyd. Bratislava, Veda 1974. 240 s.

DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině. 1. Teorie odvozování slov. 1. vyd. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962. 264 s.

FURDÍK, J.: O vide a väzbe pri slovesných podstatných menách. Slovenská reč, 32, 1967, s. 65 – 74.

FURDÍK, J. (rec.): Buzássyová, K.: Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. 1. vyd. Bratislava, Veda 1970. 240 s. In: Jazykovedný časopis, 26, 1975, s. 196 – 199.

FURDÍK, J.: Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie. 1. vyd. Levoča, Modrý Peter 1993. 200 s.

HORECKÝ, J. – BUZÁSSYOVÁ, K. – BOSÁK, J. a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Veda 1989. 436 s.

⁴ Slovník slovenského jazyka (III, 1963, s. 6 – 7) na rozdiel od KSSJ uvádza tieto lexie ako osobitné heslá, teda ako lexikálne homonymá. Ich slovotvorné vlastnosti, paralelné so sémantickými osobitnosťami, hovoria v prospech takéhoto riešenia.

- HORECKÝ, J.: Intencia slovesného deja ako gramatická kategória. *Slovenská reč*, 55, 1990, s. 343 – 352.
- KAČALA, J.: *Doplnok v slovenčine*. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 280 s.
- KAČALA, J.: *Sloveso a sémantická štruktúra vety*. 1. vyd. Bratislava, Veda 1989. 256 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala, M. Pisárčiková a M. Považaj. 3., dopln. a preprac. vyd. Bratislava, Veda 1997. 944 s.
- Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.
- MIKO, F.: *Rod, číslo a pád podstatných mien*. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1962. 254 s.
- MISTRÍK, J.: *Retrográdny slovník slovenčiny*. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1976. 736 s.
- MISTRÍK, J.: *Štylistika*. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985. 584 s.
- Mluvnice češtiny. 1. Red. M. Dokulil et al. 1. vyd. Praha, Academia 1986. 568 s.
- NÁBĚLKOVÁ, M.: *Vzťahové adjektíva v slovenčine. (Funkčno-sémantická analýza desubstantívnych derivátov)*. 1. vyd. Bratislava, Veda 1993. 204 s.
- NOVOTNÝ, J.: *Valence dějových substantiv v češtině*. 1. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1980. 132 s.
- ONDREJOVIČ, S.: *Medzi slovesom a vetou. Problémy slovesnej konverzie*. 1. vyd. Bratislava, Veda 1989. 128 s.
- ORAVEC, J.: *Väzba slovies v slovenčine*. 1. vyd. Bratislava, Veda 1967. 392 s.
- ORAVEC, J. – BAJZÍKOVÁ, E. – FURDÍK, J.: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia*. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 232 s.
- PAULINÝ, E.: *Štruktúra slovenského slovesa*. 1. vyd. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení 1943. 112 s.
- RUŽIČKA, J. (1968a): *Valencia slovies a intencia slovesného deja*. *Jazykovedný časopis*, 19, 1968, s. 50 – 56.
- RUŽIČKA, J. (1968b): *Základná sémantická črta slovies (K poznaniu štúrovej gramatickej teórie)*. In: *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae Prešovensis*. Red. J. Dzurenda. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 163 – 170.
- Slovník slovenského jazyka*. Zv. 3. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963. 912 s.
- SOKOLOVÁ, M.: *Sémantika slovesa a slovesný rod*. 1. vyd. Bratislava, Veda 1993. 110 s.
- SOKOLOVÁ, M.: *Kapitolky zo slovenskej morfológie*. 1. vyd. Prešov, Slovacontact 1995. 180 s.
- ŠIKRA, J.: *Sémantika slovenských prísloviak*. 1. vyd. Bratislava, Veda 1991. 212 s.
- ŠTÚR, L.: *Nauka reči slovenskej*. 1. vyd. Bratislava, Nákladom Tatrána 1846. 214 + 12 s.

Ľuba Sičáková

ŠTANDARDIZOVANÉ PODOBY HYDRONÝM Z POVODIA SLANEJ

SIČÁKOVÁ, L.: Standardized Forms of Hydronyms in a River Basin of Slaná. Slovenská reč, 63, 1998, No. 6, pp. 330 – 337. (Bratislava)

The author paid attention to standardization of hydronyms in the river basin of Slaná. She understands standardization as a codification of proper names. The process of standardization of hydronyms began after codification manuals were published and codification centres were established. The author divides development of hydronyms into two periods:

1. pre-standardized period with non-standardized names of streams (from 13th century to the 1950's of 20th century).
2. period of standardization with standardized names of streams in cartographic and hydrographic works (from the beginning of the 1950's of 20th century to the present time).

Hydronymá, podobne ako aj iné zemepisné názvy, sa v spisovnej slovenčine používajú v ustálenej, úradnej čiže štandardizovanej podobe. Vyžadujú si to potreby spoločenskej komunikácie. Názvy vodných tokov a vodných nádrží sú štandardizované v kartografických, geografických, hydrologických a hydrografických dielach.

Ak chápeme štandardizáciu ako kodifikáciu vlastných mien, potom sa proces štandardizácie hydroným začal vydaním kodifikačných príručiek, ale najmä vznikom inštitúcií ako napr. Správa geodézie a kartografie (dnes Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky) spolu s názvoslovnou komisiou, ktorá začala upravovať zemepisné názvy podľa normy spisovného jazyka v kartografických dielach. Názvy veľkých a významných objektov (toky, pohoria) mali svoju kodifikovanú podobu už v kodifikačných príručkách. Všetky zemepisné názvy príslušnej lokality získali štandardizovanú podobu až v kartografických dielach.

V tejto súvislosti rozlišujeme pomenovací proces a štandardizačný pomenovací proces. Pomenovací proces prebieha v každom období výskytu nových, ešte nepomenovaných objektov (tokov) a využíva takú podobu jazyka, ktorá v tom čase slúži na komunikačné ciele. V staršom období to bola maďarčina, nemčina alebo nespisovná podoba jazyka. Preto aj názvy vyskytujúce sa v najstaršom období majú najčastejšie nárečovú alebo inojazyčnú

podobu, napr. *Mathsathoa* (dnes *Mačací potok*), *Hárspatak* (dnes *Lipovec*), *Holbuka* (dnes *Hlboká*).

Štandardizačný pomenovací proces súvisí s existenciou spisovnej a kodifikovanej podoby národného jazyka, preto aj obdobie s výskytom štandardizovaných názvov tokov je v porovnaní s predchádzajúcim obdobím kratšie. Štandardizované názvy vyskytujúce sa v tomto období zachovávajú normu spisovného jazyka, napr. *Mačací potok* (1240 *Mathsathoa*), *Lipovec* (1600 *Hárspatak*), *Hlboká* (1243 *Holbuka*).

Na základe uvedenej skutočnosti môžeme vyčleniť dve obdobia vo vývine hydroným:

1. obdobie od 13. stor. až po 50. roky 20. stor. je predštandardizačné obdobie s výskytom neštandardizovaných názvov tokov z rôznych historických prameňov;

2. obdobie od začiatku 50. rokov 20. stor. až po súčasnosť je obdobím štandardizácie s uvádzaním štandardizovaných názvov tokov v kartografických a hydrografických dielach.

Uvádzané hydronymá sme získali z knižných prác a máp ako napr. Hydrologické pomery Československej socialistickej republiky z r. 1965 (HP), Hydrografický číselník tokov na Slovensku z r. 1971 (HČ), Kartografické informácie 8 z r. 1976 (KI 8), ktoré v abecednom poradí uvádzajú názvy nesídelných geografických objektov z Východoslovenského kraja, ako aj Kartografické informácie 9 (KI 9) zo Stredoslovenského kraja (1977). V posledných dvoch publikáciách ako podklad pri úprave geografického názvoslovía poslúžilo názvoslovie Základnej mapy Slovenskej republiky 1:50 000 z r. 1971 – 1972 (ZMp 50). Upravovali sa najmä nemecké, maďarské a nárečové podoby názvov, nesprávne a nepoužívané názvy, pravopisné a tlačové chyby. Používali sme aj Geografické názvy okresu Rožňava (1990; GNRo) a Geografické názvy okresu Rimavská Sobota (1992; GNRSo). Zoznamy obsahujú všetky názvy geografických objektov bývalých okresov Rožňava a Rimavská Sobota zo Základnej mapy Slovenskej republiky 1:10 000 (ZMp 10), ktorej jednotlivé mapové listy vychádzali v r. 1973 – 1986. Výskum sme dopĺňali údajmi z najnovšej vodohospodárskej mapy (VMp), ktorá bola pre nás normatívnou mapou.

Pri skúmaní štandardizačného procesu hydroným sme vychádzali zo základnej podoby najstarších názvov z 13. a 14. stor. Všimli sme si jazykovú stavbu hydroným, motivačné činitele a ich

odraz v pomenovacom procese v jednotlivých obdobiach. Najstarší hydronymický materiál sme porovnávali s hydronymami získanými zo súčasných hydrologických a hydrografických diel i z máp rozličných mierok. Ak sa názov nachádzal na viacerých súčasných mapách, za štandardizovaný sme považovali názov z najnovšej VMp.

Východiskovú skupinu tvorili názvy z 13. – 14. stor. doložené z najstarších historických prameňov, a to zo Šmilauerovho Vodopisu starého Slovenska, ktorý obsahuje výklady názvov slovenských riek, ako sa zachovali v uhorských listinách do r. 1300, ďalej zo Slovenského diplomatára (1235 – 1260), Regestára (1301 – 1323) a z Ilovej monografie Gömör megye, ktorá obsahuje materiál o osídlení Gemera zachovaný v maďarských archívoch.

Najstaršie hydronymá z povodia Slanej majú rôznorodú podobu, čo sa dá vysvetliť vzájomnou jazykovou interferenciou v zmiešanej slovensko-maďarskej oblasti. Historické doklady sú zapísané podľa uhorského vrchnostenského úzu. V porovnaní s názvami získanými zo súčasných prameňov bol počet názvov získaných z najstarších prameňov do 14. stor. pomerne nízky (43).

Niektoré najstaršie historické názvy do 14. stor. sa svojou stavbou nie veľmi odlišovali od ich štandardizovaných podôb zo súčasnosti, napr. *Turocz* (1243), dnes *Turieč*, *Liszka* (1297), dnes *Lieska*, *Tecske* (1298), dnes *Teška* a iné. Preto aj spôsob úpravy názvov, najmä tých s oporou v apelatívnej podobe, bol jednoduchší. Pri súčasnej štandardizácii sa vychádzalo z historických (stredovekých) podôb, z celkovej kultúrnej tradície a miestneho úzu, zo starších máp, z katastrálnych máp a tzv. špeciálok, ako aj z novších mapových, hydrologických, turistických a iných diel.

Hláskové zmeny v stavbe najstarších hydroným prebiehali v slovenskej, ale aj v slovensko-maďarskej etnickej oblasti. Súčasný štandardizovaný názov *Kaloša* má najstaršiu podobu z r. 1247 *Calysa*. Slovenská podoba by mala byť *Kal-iša*, pomadžarčená je *Kaloša* (zmena hlások *i > u > o*). Dnešný názov *Riečka* sa zachoval v najstaršej podobe *Rekche* (1232). Predpokladá sa adaptácia do maďarčiny zmenou hlások *čk > kč*. Štandardizovaný názov *Čremošná* vznikol zo staršej podoby *Chormasna*, *Charmasna* (1291), v ktorej podľa Šmilauera (v uhorských listinách do r. 1300) *ch* znamenalo č aj *ch*, *c*.

Dva názvy, a to *Chanava* (1293 *Honua*, motivovaná osadným názvom *Chanava* [1266 *Honua*, 1927 *Chanava*]), *Stredná Chanava* (1293 *Kuzephonua*), sú doložené iba v najstarších historických prameňoch, ale na súčasných mapách toky nie sú pomenované.

Tri názvy tokov (*Čakanský jarok*, *Orogváň*, *Prepoštov potok*) majú najstarší doklad z 13. – 14. stor. a druhý doklad z 18. – 19. stor. z llovej monografie alebo z Kmp. Názov *Čakanský jarok* (1292 *Csakán rivulus*, 1868 *Csakán árok*) je motivovaný osadným názvom *Čakan* (1243 *Chaken*), označujúcim časť obce Licince. *Orogváň* (1336 *Vrhuanpathaka*, 1865 *Orogványra járó*) je názov podľa osady *Orogváň* (1291 *Orohvan*, 1992 *Orogváň*). Slovenský názov *Orogváň* je už názov prevzatý späť z maďarčiny (*Orogvány*). Názov *Prepoštov potok* je v r. 1291 doložený ako *patak Praepositi*, *Praepostpataka* a v r. 1759 ako *Praepost*. V súčasných prameňoch názov nie je doložený. V stredoveku pravdepodobne rozdeľoval územie dnešných Šankoviec a Rašíc a tvoril hranicu majetku prepozitúry. Rekonštruované názvy doložené z najstaršieho obdobia obyčajne v maďarskej alebo pomaďarčenej podobe sme jazykovo upravili pre potreby spoločenskej komunikácie v snahe odlíšiť ich od doložených slovenských podôb a názvov.

Ďalšie názvy z obdobia pred štandardizáciou, vyskytujúce sa už v najstarších historických prameňoch, sú doložené aj v 15. – 18. stor., najmä podľa výskumov Ilu. Sú to názvy veľkých a významných tokov, ako napr. *Slaná* (1200 *Souyou*, 1307 *Sayo*, 1416 *Sayo*, 1542 *Sajo*, 1612 *Saio*, 1806 *Sajo*, *Szlana*), *Turiec* (1243 *Thuruch*, *Thuruc*, 1317 *Turch*, 1406 *Turuch*, 1551 *Thwroc*, 1601 *Thurucz*, 1715 *Turóc*, 1808 *Turócz*) a iné. Tieto názvy majú slovenskú, maďarskú alebo pomaďarčenú podobu podľa toho, z ktorej lokality názov pochádza, akej národnosti a vzdelania bol pisár, ktorý názov zaznamenal, a pod. Názvy menších tokov, ktorých je oveľa viac (257), nie sú v 15. – 18. stor. zaznamenané. Vyskytujú sa až na katastrálnych mapách z 19. stor. a v súčasných kartografických dielach.

Najväčší počet hydroným (293) sme získali z katastrálnych máp, pri terénnych výskumoch sme ich zaznamenali menej (264). Katastrálne mapy s bohatým onymickým materiálom, ktoré tvoria akýsi prechod z obdobia bez štandardizácie hydroným do súčasného obdobia štandardizácie, sú cenným prameňom pri výskume

súčasnej i historickej toponymie. Katastrálne mapy tvoria súbor originálnych máp z r. 1864 – 1868. Sú na nich zaznamenané intravilány obcí, parcely, názvy honov, lesov, tokov a vrchov, obsahujú „rôzne, často deformované názvy ovplyvnené vtedajšou neustálenosťou spisovného jazyka, miestnym nárečím, tlakom úradného maďarského jazyka, ako aj zásahmi kartografov rôznej národnosti“ (Majtán, 1967, s. 176).

Najpevnejšie štandardizovanou skupinou toponým sú osadné názvy. Ostatné zemepisné názvy dosť dlho neboli predmetom sústavnej jazykovej starostlivosti. Hydronymá získali štandardizovanú podobu až v odborných hydrologických, kartografických a geografických dielach. V r. 1969 bola zriadená Slovenská správa geodézie a kartografie, ktorá sa neskôr zmenila na Slovenský úrad geodézie a kartografie. V r. 1970 vznikla Slovenská názvoslovná komisia pri Slovenskej správe geodézie a kartografie (dnes je to Názvoslovná komisia pri Úrade geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky). Výsledkom jej viacročnej práce je do 40 zoznamov štandardizovaných názvov z jednotlivých bývalých krajov Slovenskej republiky, ako napr. Kartografické informácie alebo Geografické názvoslovie z jednotlivých okresov (do r. 1996).

Kartografické diela majú dokumentačnú, ale aj normatívnu úlohu. Musia obsahovať skutočne používanú podobu názvu, ale zachovať aj normu spisovného jazyka, musia teda nájsť zodpovedajúcu hranicu medzi ľudovou podobou názvu a spisovnou normou (Majtán, 1967).

Všetky štandardizované názvy na súčasných mapách majú takú spisovnú podobu, ktorá je v súlade so stavom spisovného jazyka v danej etape jeho vývinu. Proces štandardizácie prebehol vo väčšine prípadov tak, že sa porovnali zachované podoby názvu z najstaršieho obdobia, z katastrálnych máp a doplnili sa názvami z terénneho výskumu. Po rôznych jazykových úpravách sa štandardizoval najfrekvencovanejší názov. Štandardizovaný názov *Lipovník* mal v r. 1243 podobu *Lipouchpatak* (CDSI II, č. 130), *Lipócspataka*, *Lipoupatak*, *Lipounuk patak* (IIa II, s. 548, 601, 605). Ďalší doklad *Liponok* je až z r. 1887 u Ilu. Stredoveké podoby predstavujú staršie varianty názvu *Lipový potok* (*Lipoupatak*), *Lipovec* (*Lipóc patak*, *Lipouch pataka*) a *Lipovník* (*Lipounuk patak*). Prvá štandardizovaná podoba je *Lipounok* z r. 1965 (HP) a 1971 (HČ). Vznikla adaptáciou staršieho pomadžarčeného názvu *Lipónok*

(z apelatíva *lipovník*). Ďalšie štandardizované podoby boli v r. 1973 *Lipová* (ZMp 50) a až v r. 1988 (VMp 50) a 1990 (GNRo) sa začala používať dnešná štandardizovaná podoba *Lipovník*.

Názvy väčších tokov odolali náporu jazykových i mimojazykových zmien a udržali sa v pôvodnej podobe alebo s určitými hláskovými zmenami až do súčasnosti. Tak je to napr. s názvom *Rimava*, ktorý má psl. základ *rym-*, sufix *-ava* (Ondruš, 1979, s. 281). Jeho najstaršie podoby z 13. stor. sú *Rimua*, *Rima*, v 15. stor. *Rymauise* a v 18. stor. *Rima folyó*. L. Bartholomeides uvádza v r. 1806 slovenskú podobu *Rimawa* a maďarskú *Rima*. V súčasnosti na všetkých typoch máp prevláda názov *Rimava*. Sufix *-ava*, *-va*, ktorý bol dosť frekventovaný už v slovanskej hydronymii, sa nachádza aj v ďalších názvoch z povodia Slanej (*Jelšava*, *Zdychava*, *Lukva*). *Lukva* je pravý prítok Rimavy, ktorá ústi do Slanej. Hlásková podoba názvu sa od čias prvých písomných dokladov o ňom od r. 1246 (*Lucua*) a 1791 (*Lyukva*) veľmi nezmenila. J. Stanislav vykladá podobu *Lyukva* ako *Lukava* (*-ova*), príbuzné s podobou *Lyuka* = *Luka*, ktorá patrí azda k menu *Lukáš* (1948, s. 324). Dnešný názov *Lukva* sa používa od r. 1884. Územie v chotári obce Husiná patrilo Lukášovi.

Dobšinský potok je ľavý prítok Slanej. Tento štandardizovaný názov má najstarší doklad z r. 1326 *Dupsina*, *Dobschina*, zo 14. stor. doklad *Dobsina* a v r. 1887 ponemčený názov *Dobsch Bach*. V r. 1965 sa štandardizovala jeho dnešná podoba *Dobšinský potok*, pretože bolo potrebné odlíšiť hydronymum *Dobšiná* od ojkonyma *Dobšina*. Názov *Dobšina* mohol vzniknúť z pôvodného názvu toku *Dobšina rieka, voda* (tok preteká územím, ktoré patrilo Dobšovi) alebo z osadného názvu *Dobšina (Ves)*.

V povodí Slanej sa vyskytujú tri toky s názvom *Rákoš*. Prvý z nich je pravý prítok Krásnohorského potoka, ktorý sa vlieva do Čremošnej a tá do Slanej. Najstaršie doklady názvu tohto toku chýbajú. Ďalšie dva toky s názvom *Rákoš* sa vlievajú do Východného Turca zľava. Prvý z nich tečie cez obec *Rákoš* a druhý cez chotár obce *Licinec*. Najstaršia podoba názvu z 13. stor. je *Rakospatak* a v 18. stor. *Rakiš potok* (u *llu* a na katastrálnej mape). Štandardizovaný názov *Rákoš* (HP, 1965) je pomadžarčená podoba názvu *Rakýš* motivovaná apelatívom *rak*.

Uvedené názvy pretrvali od najstaršieho obdobia s menšími hláskovými zmenami až do súčasnosti. Je to preto, lebo ani v

jednom období sa neobjavili vážnejšie a dôležitejšie motivačné činitele, ktoré by si vynútili zmenu názvu toku. Niektoré názvy tokov (od prameňa po ústie) zmenili od čias prvých dokladov svoju pôvodnú podobu. Dochádza teda k viacnázvovosti alebo variančnosti názvov. Aj z týchto synonymných názvov je však iba jeden štandardizovaný.

Vodné toky sa od iných zemepisných objektov líšia tým, že pretekajú viacerými katastrami a môžu mať od prameňa po ústie niekoľko názvov alebo variantov názvov. Ak sa jeden objekt paralelne alebo v rozličných časových úsekoch pomenuje niekoľkými lexémami, dochádza k viacnázvovosti (napr. štandardizovaný názov *Kaloša* mal na KMp starší názov *Valický potok*). O variančnosti názvov hovoríme vtedy, keď jeden objekt získa niekoľko názvov s rovnakým lexikálnym základom, ale s odlišnou slovnodruhovou príslušnosťou či zmenou rodu alebo ak sú hláskovo a graficky odlišné podoby názvu. Súčasný názov *Červený potok* má na KMp staršiu podobu *Červená*.

Rôzne podoby Krásnohorskeho potoka sú príkladom na viacnázvovosť aj variančnosť názvov. Krásnohorský potok je pravý prítok Čremošnej, ktorá ústi do Slanej. Tečie cez obce Pača a Krásnohorské Podhradie. Najstaršia podoba jeho názvu z r. 1291 je *Pača*. Doklad z r. 1868 z KMp je *Pacsa patak* aj *Krásna horka patak*. Tieto dve podoby názvu sa striedajú aj v ďalšom období na súčasných mapách. Z r. 1965 (HP) a z r. 1971 (HČ) sú známe dve podoby názvu, a to *Pača* a *Krásnohorský potok*, motivované názvami obcí, ktorými potok preteká. Na ZMp 50 (1973) je podoba *Pačanský potok* aj *Krásnohorský potok*, na ZMp 10 (1973) a na VMp 50 (1988) iba podoba *Krásnohorský potok*. GNRo z r. 1990 uvádzajú podobu *Pačiansky potok*. Doložené sú teda ďalšie tri varianty názvu *Krásnohorský potok*, a to *Pača*, *Pačanský potok*, *Pačiansky potok*.

Názvy zo súčasného obdobia majú vo väčšine prípadov rovnakú štandardizovanú podobu vo všetkých mapách a publikáciách. Podoba názvov zodpovedá stavu spisovného jazyka v danom období ich vývinu. Štandardizovaný názov *Dechtársky potok* má rovnakú podobu od r. 1965 (HP), 1971 (HČ), 1972 (ZMp 50), 1977 (KI 9), ako aj na VMp z r. 1990.

Inú skupinu názvov zo súčasnosti predstavujú viacvariantné názvy, ktoré majú na jednej súčasnej mape iný variant názvu ako

na druhej. Každý názov je však v danom období výskytu štandardizovaný. Súčasný štandardizovaný názov *Hončiansky potok* má rovnakú podobu na ZMp 50 (1972), v Kl 8 z r. 1976 aj na VMp (1988). V HP (1965), HČ (1971), ako aj na ZMp 10 (1973) má podobu *Honcov potok*.

Menej významné toky majú od prameňa po ústie obyčajne viac názvov. Veľa názvov malých tokov je doložených len v novších prameňoch, čo však nevyklučuje ich starý pôvod. V tejto skupine hydroným dochádzalo k zmenám. Staršie názvy zanikli a nahradili ich nové názvy, ktoré umožnili lepšiu orientáciu a presnejšiu identifikáciu pomenovaného objektu. Starší názov *Drieňový potok* (HP, 1965) nahradil nový názov *Vyvierачka* v GNRSo z r. 1992, pretože existuje aj Drieňová dolina. Tento tok je na ZMp 10 (1973) štandardizovaný ako *Kraskovský potok*, pretože pramení pri Kraskove. Názvy menších tokov vznikli v závislosti od konkrétnych podmienok a od pomenovacích potrieb ľudí v príslušnom období.

Názvy veľkých tokov patria medzi najstaršie vlastné mená a existuje pri nich aj dostatočné množstvo historických dokladov. Súvisí to s tým, že rieky boli odpradáva spoľahlivými orientačnými prvkami v teréne, a preto tvorili prirodzené hranice. Veľké alebo významné toky (*Slaná*, *Gortva*) majú obyčajne ustálené názvy. Pôvodné slovanské, resp. už predslovanské názvy odolali náporu národnostných a jazykových zmien a udržali sa vo svojej hláskovej podobe až do súčasnosti. Istú variantnosť v tomto type názvov možno pozorovať na rovine domáci – inojazyčný názov, napríklad *Slaná – Šajó*, *Blh – Balog*, *Turiec – Turóc*.

Viacnázvovosť a variantnosť názvov možno zistiť priamym terénnym výskumom, ale aj z historických a súčasných hydrologických a kartografických prameňov. Terénnym výskumom sme získali menej názvov vodných tokov, pretože niektoré toky sú z hľadiska dnešnej komunikácie bezvýznamné, a preto bezmenné.

Záver. – V príspevku sme načrtli proces štandardizácie doložených a zachovaných hydroným v povodí Slanej. Ak jednotné a ustálené používanie geografických názvov (hydroným) predpokladá ich štandardizáciu, potom výskyt štandardizovaných názvov tokov súvisí so vznikom kodifikačných centier a prvých kartografických, geografických a hydrologických diel.

Skratky prameňov

- CDSI – Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Zv. 1 – 2. Ed. R. Marsina. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971 – 1987.
- GNRo – Geografické názvy okresu Rožňava. Bratislava, SÚGK 1990. 104 s.
- GNRSo – Geografické názvy okresu Rimavská Sobota. Bratislava, SÚGK 1992. 104 s.
- HČ – Hydrografický číselník tokov na Slovensku. Bratislava, Vodorozvoj 1971.
- HP – Hydrologické pomery Československej socialistickej republiky. Sv. 1. Praha, Hydrometeorologický ústav 1965.
- KI 8 – Kartografické informácie 8. Geografické názvoslovie Základnej mapy ČSR 1:50 000 z územia SR. Názvy neosídlených geografických objektov. Východoslovenský kraj 1976. 153 s.
- KI 9 – Kartografické informácie 9. Geografické názvoslovie Základnej mapy ČSR 1:50 000 z územia SR. Názvy neosídlených geografických objektov. Stredoslovenský kraj 1977. 177 s.
- KMp – katastrálna mapa.
- VMp 50 – Vodohospodárska mapa Slovenskej republiky 1:50 000 (1980, 1988, 1990, 1992).
- ZMp 10 – Základná mapa Slovenskej republiky 1:10 000 (1973 – 1986).
- ZMp 50 – Základná mapa Slovenskej republiky 1:50 000 (1971 – 1972).

Literatúra

- BARTHOLOMAEIDES, L.: *Incltyi superioris Ungariae comitatus Gömöriensis notitia historico-geographico-statistica*. Leutschoviae 1806 – 1808. 784 s.
- DVONČ, L.: Štandardizácia toponým na Slovensku v minulosti a dnes. Zpravodaj miestopisnej komise ČSAV, 19, 1978, s. 273 – 280.
- ILA, B.: *Gömör megye*. Zv. 1 – 4. Budapest, Akadémiai Kiadó 1944 – 1969.
- MAJTÁN, M.: Z problematiky normalizácie zemepisného názvoslovie. In: *Kultúra spisovnej slovenčiny*. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 176.
- MAJTÁN, M.: Metódy a ciele štandardizovania geografického názvoslovie. *Kultúra slova*, 20, 1986, s. 145 – 150.
- MAJTÁN, M.: Z lexiky slovenskej toponymie. Bratislava, Veda 1996, s. 12.
- ONDRUŠ, Š.: Slovenské rieky – pôvod mien. In: *Studia Academica Slovaca*. 8. Prednášky 15. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1979, s. 267 – 287.
- STANISLAV, J.: Slovenský juh v stredoveku. Zv. 1 – 2. Martin, Matica slovenská 1948, s. 324.
- ŠMILAUER, V.: *Vodopis starého Slovenska*. Praha a Bratislava. Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě vytiskla Státní tiskárna v Praze 1932. 564 s.

Pavol Odaloš

NOVÉ SLOVENSKÉ CHRÉMATONYMÁ*

ODALOŠ, P.: New Slovak Chrematonyms. Slovenská reč, 63, 1998, No. 6, pp. 337 – 342. (Bratislava)

Most of new Slovak chrematonyms – names of political parties, names of banks and names of investment funds – have a structure consisting of two elements. One of them is the name of the species (political party, bank, investment fund). The second of them is the semantically specifying modifier.

The basic information about the chrematonym is carried by the modifiers.

The most typical sort of the modifiers in the names of political parties is the attribute that designates orientation to a certain social, ethnical or religious group.

The typical sort of modifiers in the names of banks is the attribute that shows the clients what kind of commercial activities is the bank focused on or in what branch of enterprise the financial institution is involved.

The most common modifier in the names of investment funds is the attribute which describes certain industrial branch or geographical territory chosen for enterprise.

Sometimes, when the modifiers create neologisms or initial abbreviations (e. g. in the names of investment funds), the informative value of a chrematonym is lessened.

1.1. Propriá rozličným spôsobom signalizujú väzby so spoločnosťou. Geonymá pomenúvajú objekty pevne fixované v prírode. Antroponymá označujú objekty zakontextované do sociálnych väzieb spoločnosti. Chrématonymá pomenúvajú materiálne produkty spoločnosti, ktoré sú zafixované v politických, ekonomických, kultúrnych, športových a iných vzťahoch v spoločnosti (porov. aj Šrámek, 1989, s. 18).

1.2. Za chrématonymá považujeme chrononymá (vlastné mená časového pojmu), akcionymá (vlastné mená dejinnej udalosti), faleronymá (vlastné mená spoločenského ocenenia), inštitucionymá (vlastné mená spoločenskej inštitúcie, tiež ergony-

* Podstatná časť tohto príspevku odznela na 11. poľskej onomastickej konferencii Poľská onomastika a nové smery v jazykovede (Bydgoszcz – Piecyska 15. – 17. júna 1998).

má), dokumentonymá (vlastné mená diplomatického aktu), ideonymá (vlastné mená umeleckých, vedeckých a iných diel), unikátonymá (vlastné mená jedinečného výrobku), porejonymá (vlastné mená dopravného prostriedku), pragmatonymá (vlastné mená výrobného typu) (Majtán, 1989).

1.3. Rok 1989 priniesol Slovenskej republike významné spoločenské zmeny. V politike sa ruší monopol komunistickej strany a postupne vzniká veľké množstvo politických strán. V ekonomike sa popri štátnom vlastníctve začína presadzovať súkromné vlastníctvo. Zmeny v politike a v ekonomike sa odrazili aj na vzniku mnohých nových proprií. Cieľom tohto príspevku je zachytiť nové chrématonymá a zistiť, čo majú spoločné a čo ich zase odlišuje.

1.4. Pri analýze nových chrématonym budeme vychádzať z informačnej hodnoty vlastného mena, ktoré je svedectvom o spoločenských pomeroch doby a tiež o názoroch pomenúvateľov. Po roku 1989 pribúdajú na Slovensku hlavne tieto propriá: názvy politických strán, názvy bánk a názvy privatizačných fondov.

2.1. Názvy politických strán

2.2. Pred rokom 1989 existovala na Slovensku Komunistická strana Slovenska ako dominantný politický subjekt a trpasličie strany Strana slobody a Strana obrody. Po roku 1989 vzniká ako opozícia voči Komunistickej strane hnutie Verejnosť proti násiliu, ktoré sa postupne rozčlenilo na viacero strán, pričom paralelne vznikali ďalšie politické strany. V roku 1992 existovalo na Slovensku 84 politických organizácií, v roku 1994 70 politických subjektov a v roku 1996 už len 60 politických zoskupení.

2.3. Názvy politických strán sa skladajú zväčša z druhového označenia a z jedného alebo viacerých špecifikujúcich prívlastkov.

2.4. Medzi druhovými označeniami dominuje substantívum *strana*, napr. *Strana demokratickej ľavice*, *Sociálnodemokratická strana Slovenska*, *Strana rómskych demokratov na Slovensku*, *Strana demokratického centra Slovenska*, *Strana pravdy*, *Strana zelených na Slovensku* atď. V roku 1994 existovalo na Slovensku 31 politických subjektov, ktoré mali v názve substantívum *strana*, v roku 1996 to bolo zase 27 politických zoskupení.

2.5. Frekventované sú aj druhové označenia *hnutie* a *únia*, napr. *Hnutie za demokratické Slovensko*, *Kresťanskodemokratické hnutie*, *Slovenské národnodemokratické hnutie*, *Hnutie Slovenská*

liga, resp. *Slovenská ľudová únia*, *Slovenská republikánska únia*, *Únia rómskej iniciatívy v Slovenskej republike*.

2.6. Okrem druhových označení *strana*, *hnutie* a *únia* sa menej často vyskytujú aj iné druhové označenia: *združenie*, napr. *Združenie robotníkov Slovenska*; *jednota*, napr. *Slovenská národná jednota*; *aliancia*, napr. *Demokratická aliancia Rómov na Slovensku*; *iniciatíva*, napr. *Nezávislá iniciatíva*; *trend*, napr. *Trend tretieho tisícročia*; *liga*, napr. *Liga rómskej jednoty*; *klub*, napr. *Mestský demokratický klub*; *kongres*, napr. *Rómsky kongres Slovenskej republiky*; *snem*, napr. *Slovenský mimoparlamentný snem*. Viacero strán vytvára koalície, čo sa môže odraziť aj vo fungovaní substantíva *koalícia* vo funkcii druhového označenia, napr. v propriu *Slovenská demokratická koalícia*.

2.7. Výnimočne býva táto dvojčlenná štruktúra narušená v metaforických názvoch typu *Spolužitie*, *Nové Slovensko*, resp. v názvoch typu *Liberáli* či *Sociálna demokracia*, ktoré priamo vyjadrujú orientáciu strany.

2.8. Informačná hodnota názvov politických subjektov je rôzna. Politické zoskupenia informačnú hodnotu svojej politickej orientácie zakomponujú do prívlastkov.

2.8.1. Najčastejším prívlastkom je adjektívum *demokratický*, napr. *Demokratická únia Slovenska*, *Demokratická strana*, *Demokratické hnutie Rómov v Slovenskej republike*. Niekedy býva prívlastok *demokratický* ešte spresnený iným prívlastkom v rámci adjektívneho kompozita, napr. *Kresťanskodemokratické hnutie*, *Sociálnodemokratická strana Slovenska*, *Liberálnodemokratická strana na Slovensku*. L. Dvonč (1995, s. 29) nazýva takéto prívlastky politické, resp. širšie ideologické.

2.8.2. Politické subjekty sa snažia získať podporu občanov nielen prostredníctvom programu a osobností z daného politického zoskupenia, ale aj prostredníctvom cielenej orientácie na určitú skupinu voličov, čo sa následne odrazí aj v ich názve.

Tradičná je orientácia na sociálne skupiny robotníkov a roľníkov, napr. *Rolnícka strana Slovenska*, *Hnutie poľnohospodárov Slovenskej republiky*, *Združenie robotníkov Slovenska*. Novšia je inklinácia k solventným alebo k menej solventným skupinám ľudí, napr. *Strana podnikateľov a živnostníkov Slovenskej republiky*, *Únia živnostníkov, podnikateľov a roľníkov*, *Strana dôchodcov a*

sociálne odkázaných, Strana dôchodcov Slovenska, Hnutie ľudí s najnižšou životnou úrovňou.

Politický subjekt sa môže zameriavať aj na skupiny voličov určitej národnostnej menšiny alebo istého etnika, napr. *Maďarská ľudová strana, Maďarská občianska strana, Strana Rómov Slovenska, Rómska národná strana.*

Politické zoskupenia môžu byť orientované aj na voličov, ktorí sú nábožensky založení, napr. *Kresťanskodemokratické hnutie, Maďarské kresťanskodemokratické hnutie.*

2.8.3. Časté sú politické strany, v ktorých názve je obsiahnuté základné smerovanie alebo základný cieľ ich politickej orientácie, napr. *Spolužitie, Strana integrácie Rómov na Slovensku, Strana národnej prosperity, Strana práce, Strana proti korupcii – za poriadok, prácu a peniaze pre všetkých slušných občanov, Strana občianskej svornosti, Hnutie pre rozvoj univerzít, škôl a vzdelanosti, Hnutie za slobodu prejavu.*

2.8.4. V názvoch politických zoskupení sa zvyčajne objavujú aj geografické prívlastky, ktoré signalizujú väzbu na Slovensko, napr. *Slovenská ľudová únia, Slovenská republikánska únia.*

2.8.5. Ojedinelé sú strany, ktoré vyjadrujú v názve honorifikačný vzťah k nejakej osobe, napr. *Konzervatívna strana Milana Rastislava Štefánika.*

3.1. Názvy bánk

3.2. Zrovnoprávnenie štátneho a súkromného vlastníctva v rezorte bankovníctva po roku 1989 determinovalo vznik nových bánk.

3.3. Názvy bánk sa skladajú z druhového označenia, ktoré je bližšie určené jedným alebo viacerými sémanticky modifikujúcimi prívlastkami. Používa sa len druhové označenie *banka*, napr. *Národná banka Slovenska, Investičná a rozvojová banka, Komunálna banka*. V iných jazykoch fungujú aj iné druhové označenia, napr. *bankovní dům, Sparkasse* a pod., čo je podmienené používaním iných lexém na označovanie denotátu banka. Druhové označenie nebýva vždy súčasťou združeného pomenovania ako *propria*, ale sa stáva súčasťou kompozita, napr. *Istrobanka, Agrobanka, Ekoagrobanka, Interbanka* a pod.

3.4. Informačná hodnota názvov bánk je tiež obsiahnutá v adjektívnych a substantívnych prívlastkoch a je modifikovaná skutočnosťou, že popri domácich slovenských bankách majú u nás svoje

filiálky a pobočky aj zahraničné banky, napr. *Banka Haná, Moravia banka, Credit Lyonnais bank, COOP banka, Bank Austria, ING Banka N. V. Amsterdam*. Názvy zahraničných bánk sa píše podľa pravopisných kritérií jazykov tých krajín, v ktorých majú uvedené banky ústredie (centrálu).

3.5. Názvy bánk bývajú často určené „komerčným“ prívlastkom, ktorý určitým spôsobom informuje o druhoch špecifických komerčných aktivít banky, napr. *Všeobecná úverová banka, Slovenská kreditná banka, Slovenská záručná banka, Konsolidačná banka*.

Ďalším frekventovaným druhom prívlastku v názvoch bánk je prívlastok, ktorý klientom naznačuje, v akom odvetví banka podniká alebo na akú vrstvu klientov sa orientuje, napr. *Dopravná banka, Poštová banka, Slovenská poľnohospodárska banka, Priemyselná banka, Podnikateľská banka*.

Využívajú sa aj prívlastky, ktoré majú podobu propria (názov štátu, územia, hradu, pohoria, rieky a pod.), napr. *Banka Slovakia, Moravia banka, Banka Haná, Devín banka, Tatra banka, Istrobanka*. Vzťah propria a druhového označenia *banka* je väčšinou priamy.

3.6. Pri názvoch bánk sa vytvára nový typ podľa názvu *Tatra banka*, napr. *Devín banka, Moravia banka, Royal banka*, v ktorom určujúci substantívny prívlastok je antepoňovaný pred určeným druhovým menom. Tento nový typ propria je dynamický a uplatňuje sa aj pri názvoch obchodov, napr. *Metal market*, pri názvoch športových súťaží, napr. *West extraliga, Mars superliga*, pri názvoch investičných fondov, napr. *Invest fond, Apis fond, Bio fond*, no nateraz sa tento slovtvorný typ nepovažuje za spisovný (porov. Masár, 1996).

4.1. Investičné privatizačné fondy

4.2. Proces zosúkromňovania štátneho majetku sa na Slovensku realizoval formou reštitúcií i formou kupónovej privatizácie. Občania mohli v 1. kole kupónovej privatizácie investovať svoje investičné kupóny do vybraného súboru privatizovaných podnikov. Druhou možnosťou, ako privatizovať, bolo zveriť privatizačné kupóny investičným privatizačným fondom (IF).

4.3. Počas krátkeho obdobia vzniklo množstvo IF, ktoré mali pomerne malú možnosť zviditeľniť sa vo verejnosti globálnym, resp. aj regionálnym spôsobom. Zväčša sa prezentovali na verej-

nosti rôznymi letákmi, v ktorých predstavili perspektívne oblasti privatizácie. Z tohto dôvodu bol výber názvu, t. j. vlastného mena IF veľmi dôležitý.

4.4. Pri názvoch IF možno takisto väčšinou vyčleniť dvojčlennú štruktúru. Druhovú označenie *fond* je však rozvinuté druhovým prívlastkom, najmä slovom *investičný*, menej pomenovaním *privatizačný*, napr. *Matičný IF* alebo *AAA KIS PF*, pričom sa fakticky vytvára druhové združené pomenovanie. V niektorých prípadoch sa druhové združené pomenovanie IF skracať na *invest*, napr. *Is-troinvest* alebo *Arttep invest*, resp. funguje len slovo *fond*, napr. *Drevofond* či *Motofond*. Vo viacerých názvoch sa však druhové združené pomenovanie IF nenachádza, napr. *Alpha effect*, *Glorius*, *Drevox*, *Elán*, *Žiaral*, *Svojpomoc*, *Sipox* a pod.

4.5.1. Informačná hodnota názvov IF je opäť obsiahnutá v prívlastkoch.

4.5.2. V názvoch mnohých IF sa objavuje vlastné meno (regiónu, pohoria, rieky, mesta a pod.), napr. *IF Horehronie*, *Orava invest*, *IF Liptov*, *IF Zobor*, *IF Matran*, *IF Inovec*, *IF Ipel'*, *IF Ister*, *IF Paríž*. Viaceré prívlastky, ktoré sú súčasťou názvov IF, boli tiež odvodené od provincií, napr. *Púchovský IF*, *Pohronsko-ipeľský IF*, *Novohradsko-gemerský IF*, *Trenčiansky IF*, *Tatranský IF*, *Zemplínsky IF*, *Slovensko-holandský IF*. Geografické prívlastky naznačujú regionálnu orientáciu IF.

4.5.3. Druhú veľkú skupinu tvoria názvy IF signalizujúce odvetvie, do ktorého chcú dané fondy investovať body klientov, napr. *IF poľnohospodárov*, *IF slovenských družstevníkov*, *Poľnohospodársko-potravinársky IF*, *Cukrovarský IF*, *IF energetiky*, *Ferrofond*, *Ložiskový IF*, *Slovenský strojársky fond*, *Chemofond*, *Drevofond* a pod.

4.5.4. Špecifickú skupinu investičných fondov vytvárajú spoločnosti, ktoré sú určitým spôsobom prepojené s bankami alebo s poisťovňami, napr.: *1. IF Živnobanky*, *IF Komerčnej banky*, *IF Otčina*, *Všeobecná úverová banka invest*, *IF Union* a pod. Druhové pomenovania finančných ústavov v názvoch investičných fondov sú akosi reklamnou zárukou solventnosti a serióznosti fondu.

4.5.5. Vyskytujú sa aj investičné fondy, ktoré v názvoch signalizujú určitú hodnotu, pričom jej preferovaním sa snažia získať pozornosť držiteľov investičných kupónov, napr. *IF Credit – Štúro-*

vo, *IF Prosperita* – Košice, *IF Svojpomoc*, *IF Humanita*, *IF Rubín*, *IF Dialóg* a pod.

4.5.6. Snaha zaujať individuálnych investorov názvom sa odrazila v používaní rôznych cudzích slov v pôvodnom pravopise, napr. *Forest invest*, *Equil invest*, *Artep invest*, *IF Concordia* a pod.

4.5.7. Snaha o zexkluzívnenie a zatraktívnenie názvu vyústila často až do nezrozumiteľnosti používaných rôznych kontextovo utvorených skratiek, napr. *V. IF*, *IF 50*, *IF SKPM*, *IF SNIK*, *IF ESDE*, *PF IKS KB PLUS* atď. Niekedy vznikli rôzne skratkové slová, napr. *PIF*, *RIF*, *TIF*, *SPIF*, v ktorých sa pred skratku *IF* preradila nejaká spoluhláska alebo spoluhláska. Informačná hodnota týchto skratkových slov je však minimálna.

Záver

5.1. Nové slovenské chrématonymá – názvy politických strán, názvy bánk a názvy investičných fondov – majú väčšinou dvojčlennú štruktúru, ktorú tvorí druhové označenie/druhové združené pomenovanie (*strana*, *banka*, *investičný fond*) a sémanticky špecifikujúci prívlastok.

5.2. Prívlastky nesú základnú informáciu o chrématonyme. Najtypickejším druhom prívlastku pri názvoch politických strán je atribút, ktorý vyjadruje orientáciu na istú spoločenskú, etnickú alebo náboženskú skupinu.

Charakteristickým druhom prívlastku pri názvoch bánk je atribút, ktorý naznačuje klientom, na aký druh komerčných aktivít sa banka špecializuje alebo v akom odvetví finančná inštitúcia podniká.

Najčastejším druhom prívlastku pri názvoch privatizačných fondov je atribút, ktorý naznačuje hospodárske odvetvie alebo geografické územie vybrané na podnikanie.

5.3. Informačná hodnota chrématonyma sa znižuje vtedy, keď prívlastky tvoria neologizmy alebo iniciálové skratky, napr. pri názvoch privatizačných fondov.

Literatúra

DVONČ, L.: Názvy politických strán a hnutí a ich skratky. *Slovenská reč*, 60, 1995, s. 26 – 32.

MAJTÁN, M.: Klasifikácia chrématonymie. In: *Chrématonyma z hľadiska teórie a praxe*. Sborník z 3. celostátného seminára „Onomastika a škola“, Ústí nad Labem 21. – 22. 6. 1988. Zost. R. Šrámek – L. Kuba. Brno 1989, s. 7 – 13.

MASÁR, I.: *Devín Banka?* *Kultúra slova*, 30, 1996, s. 183.

ŠRÁMEK, R.: Chrématonymický objekt. In: Chrématonyma z hlediska teorie a praxe. Sborník z 3. celostátního semináře „Onomastika a škola“, Ústí nad Labem 21. – 22. 6. 1988. Zost. R. Šrámek – L. Kuba. Brno 1989, s. 13 – 20.

DISKUSIE A ROZHLADY

Ľubica Balážová – Ján Bosák

PREČO A AKO SA PREKLADAL ČESKÝ SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV

BALÁŽOVÁ, Ľ. – BOSÁK, J.: Why and How Was The Czech Dictionary of Foreign Words Translated. *Slovenská reč*, 63, 1998, No. 6, pp. 343 – 351. (Bratislava)

The paper deals with specific problems, which were answered when translating The Czech Dictionary of Foreign Words (Akademický slovník cizích slov. Praha, Academia 1995) into the Slovak language (Slovník cudzích slov. Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997). The point is, that it was not a routine translation but there was realized a general contrastive research of two language systems (foreign language lexis) on the orthographical, orthoepical, morphological and derivatological levels. On the basis of acquired experiences authors consider possibilities of compilation of loan words dictionaries in future.

1. Preklad slovníka cudzích slov ako špecifický fenomén, jeho mimojazykové okolnosti

V každom slovanskom jazyku slovníky „cudzích slov“ patria medzi základné lexikografické diela, bez ktorých by nebola možná efektívna komunikácia v sfére medziodborovej, populárno-náučnej, publicistickej (mediálnej), v posledných rokoch dokonca aj v sfére bežného dorozumievania. Túto komunikáciu umožňujú i uľahčujú rozmanité slovníky tohto druhu, počínajúc vreckovými a končiac tzv. veľkými slovníkmi, obsahujúcimi dnes už niekoľko desiatok tisíc heslových slov alebo významov. Presnejšie by sa však malo hovoriť o slovníkoch prevzatých slov, pretože tzv.

cudzie slová sa v danom jazykovom prostredí (okrem niekoľkých desiatok výnimiek) používajú v zdomácnenej (adaptovanej) grafickej, ortoepickej, morfolologickej a najmä slovotvornej podobe (bez problémov sa od nich tvoria deriváty v rámci základných slovných druhov) a v komunikácii fungujú v podstate bez problémov.

Slovenská verejnosť mala k dispozícii prvý slovník cudzích slov od P. Tvrdeho už v r. 1922 (2. vyd. r. 1932); po ňom nasledoval rozsiahlejší Slovník cudzích slov a výrazov v slovenčine od J. Prídavka z r. 1939. A. Hollý a Ľ. Zúbek v r. 1953 zostavili v novej spoločenskej situácii slovník cudzích slov stredného rozsahu s využitím ruského a maďarského slovníka (Slovar inostrannyh slov; Ideggen szavak szótára). Od 60. rokov začala vydávať slovníky cudzích slov rôzneho rozsahu a určenia M. Ivanová-Šalingová so spolupracovníkmi; najrozsiahlejší vyšiel v r. 1997. Prečo sa teda siahlo za českým originálom, keď boli k dispozícii „domáce“ slovníky cudzích slov?

S návrhom na vydanie nového slovníka cudzích slov sa na Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV viackrát obrátilo Slovenské pedagogické nakladateľstvo, no ústav nemohol z kapacitných príčin túto požiadavku splniť. V tom čase však bolo známe, že 16-členný skúsený kolektív lexikografického oddelenia Ústavu pro jazyk český Akadémie vied Českej republiky koncipuje „veľký“ slovník cudzích slov s pomocou takmer 100 konzultantov zo všetkých odborov. Z lexikografickej stránky zavážil fakt, že autori tohto slovníka mali vypracovanú precíznu stavbu hesla, v slovníku sa výstižne zachytávala sémantická štruktúra, veľkým prínosom bola systémove dokladaná exemplifikácia, typické voľné i ustálené spojenia, čo je pre používateľov slovníka užitočnejšie než samy výklady jazykovedcov. Napokon o vysokej lexikografickej úrovni Akademického slovníka cizích slov (ASCS) svedčí aj to, že dielo bolo v Českej republike vyhlásené za slovník roka 1996 a o jeho preklad prejavili záujem v Rakúsku, Slovinsku i v Juhoslávii.

Objektívnym činiteľom, ktorý sa tiež bral do úvahy pri rozhodovaní o preklade slovníka cudzích slov skoncipovaného českými autormi, bol vysoký stupeň internacionalizácie (najmä lexiky) v súčasných slovanských jazykoch, prejavujúci sa v nich v podstate v rovnakom rozsahu.

Slovenský *Slovník cudzích slov* (SCS) je preklad a autorské práva nedovoľujú meniť v preklade viac ako 23 %. Podľa vypraco-

vaných kritérií rešpektujúcich rozdielnu situáciu v češtine a slovenčine vynechalo sa asi 10 % slov a pridal sa približne rovnaký počet nových slov. Treba tiež zdôrazniť, že výkladová časť hesiel sa nemohla meniť podľa slovenských príručiek a slovníkov, odstraňovali sa iba zachytené vecné chyby v origináli.

2. Odraz rozdielnej jazykovej situácie vo výbere slov do Slovníka cudzích slov

Jedným z hlavných lexikografických problémov je výber slov do príslušného slovníkového diela; týka sa to nielen menších, ale aj väčších a veľkých slovníkov. Táto otázka je ešte citlivejšia pri slovníkoch cudzích slov.

Hoci slovenčina a čeština sú spomedzi slovanských jazykov dva geneticky aj typologicky najbližšie jazyky, pri preberaní, ako aj súčasnom používaní prevzatých slov sa v značnej miere odlišujú. Obidva jazyky výrazne odrážajú historický vývin na svojom území, ovplyvňovaný rozdielnym jazykovým prostredím: v prípade češtiny to bol silný vplyv nemčiny, v prípade slovenčiny zasa bezprostredný kontakt s maďarčinou. Kontakt s maďarčinou však ani zďaleka neovplyvnil v takom stupni slovnú zásobu slovenčiny, okrem iného aj preto, lebo oficiálnym (úradným) jazykom aj jazykom vedeckej tvorby na tomto území bola dlhé obdobie latinčina (porov. Buzássyová, 1991).

ASCS okrem základného, reprezentatívneho súboru termínov v podstate z každého vedného odboru, z rozhodujúcich oblastí ľudskej činnosti (zväčša ide o internacionalizmy) obsahuje aj dosť početnú vrstvu takých prevzatých slov, ktoré v súčasnej komunikácii fungujú len ako knižné slová: v prevažnej miere označujú reálie a javy vzťahujúce sa na bližšiu či vzdialenejšiu minulosť, no z diachronického hľadiska prezentujú kontinuitu vývoja spoločnosti a jazyka. Z tejto knižnej vrstvy väčšina slov zostala aj v preklade (zväčša sú to slová latinského, gréckeho, nemeckého a francúzskeho pôvodu), ak nešlo vyložene o zastarané alebo až archaické slová ako *abalda*, *démarchos*, *impresor*, *plymó*, *reback*, *sagitár*, *šantáž*, *verbalistný* a pod. Odôvodnené je to okrem iného aj tým, že medzi slovenčinou a češtinou v minulých obdobiach existovali úzke kontakty v odbornej i kultúrnej oblasti.

Na druhej strane ASCS zachytáva veľký počet lexikálnych jednotiek aj z opačného pólu slovnej zásoby, teda slangové, hovorové, hovorové zastarané slová a čiastočne je v ňom zastúpená aj

lexika z územných nárečí. Rozdielny vývin obidvoch jazykov v rozdielnych jazykových situáciách sa pri preklade odrazil predovšetkým v redukcii lexikálnych jednotiek z uvedených vrstiev slovnej zásoby: vynechali sa najmä slová nemeckého pôvodu (a špecifické české deriváty), ktoré označujú výlučne české reálie a javy a vyskytujú sa len v českých nárečiach, v obecnej češtine a v staršej vrstve slangov (napr. *ajznboňák*, *flokovať*, *grenzjéger*, *hampejz*, *klika*, *mašínfíra*, *prevít*, *valdhorna* a pod.).

Frazeologické jednotky a ustálené spojenia – ako najcharakteristickejšia súčasť lexikálneho systému národného jazyka – málokedy reflektovali tú istú skutočnosť, preto sa v SCS zväčša vynechávali (napr. *basa tvrdí muziku*, *huba plechová*, *norimberské vejce* a pod.), resp. vhodne nahrádzali slovenskými ekvivalentmi: za čes. (*to je*) *jako houska na krámě* slov. *to je jasné ako facka*; dopĺňali sa frazeologické spojenia, napr. *stojí to za deravý groš* v hesle *groš* a i.

Do SCS sa nezahrnuli ani slová, ktoré sú síce v češtine „exotické“, no v slovenčine celkom bežné (napr. *beťár*, *fujara*, *košarovať*, *salaš*, *sobáš* a pod.); zväčša sú to slová pochádzajúce z obdobia (stredovekej) valašskej kolonizácie na Slovensku, resp. staršie slová prevzaté z maďarčiny a ďalších jazykov. Tieto slová (podobne tiež všeobecné slová ako *električka*, *gunár* a pod.) by slovenský používateľ hľadal v SCS skôr kvôli „metajazykovej“ informácii než kvôli ich významu.

Redukcia lexikálnych jednotiek z ASCS podľa naznačených kritérií garantuje predovšetkým to, že jednotky vybrané do SCS označujú reálie a javy fungujúce v domácom, slovenskom prostredí. To je však len prvá, východisková operácia, realizovaná ešte pred samotným prekladáním. Špecifická situácia – hlavne v spomínaných neterminologických (neodborných) vrstvách slovnej zásoby obidvoch jazykov – si vyžadovala v širokom rámci prehodnotiť aj štýlové (presnejšie funkčné) kvalifikátory najmä pri hovorových a slangových slovách, ako aj slovách z typickej variety existujúcej iba v češtine – pri slovách z obecnej češtiny. To je druhá dôležitá stránka konfrontácie prekladu. Pochopiteľne, že ani pri prvom, ani pri druhom postupe sa nemožno vyhnúť istej miere subjektívneho hodnotenia.

Do SCS sa doplnili najnovšie lexikálne jednotky, ktoré z časových príčin neuvádza ASCS (rukopis bol dokončený r. 1991, inovo-

vaný r. 1995 pred odovzdaním do tlače). Prekladatelia na dopĺňanie využívali nové encyklopedické a odborné príručky najmä z oblasti ekonómie, peňažníctva, poisťovníctva, informatiky a i., príspevky publikované v časopise Kultúra slova, tretie, doplnené vydanie Krátkeho slovníka slovenského jazyka, textový korpus Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra i vlastnú excerpciu. Ide o slová v súčasnosti bežne používané, napr. *bioprodukt, ec--karta, ekofilozofia, e-mail, enduro, fet, gambler, grafitista, home banking, internet, liposukcia, web, writer* a ďalšie. Doplnili sa tiež nové významy slov, napr. *extáza* „droga“, *mobil* „mobilný telefón“ alebo nové ustálené spojenia ako *investigatívna žurnalistika* a i.

3. Odlišnosti v jazykových podsystémoch

Slovenčina a čeština sa pri preberaní a zdomácnovaní cudzích slov v značnej miere odlišujú v rámci svojich ortografických sústav, čo vyplýva hlavne z toho, že v ortografickom systéme slovenčiny je menšia „dištanca“ medzi zvukovou realizáciou lexikálnej jednotky a jej písanou podobou, slovenský pravopis je bližší výslovnosti (porov. napr. slovenské *próciom, idiocia* a české *protium, idiotia*). Diferencie sú však pri grafémach *c/k, w/v* a niektorých ďalších, kde čeština uprednostňuje hlásky *k, v*: ASCS uvádza podoby *kefalometr/cefalometr, resp. velšteriér, velterová váha* atď., kým v SCS sú len podoby *cefalometer, cefalometria, resp. waleský teriér, welterová váha* a pod.

Na rozdiel od ASCS, ale aj od normatívneho Krátkeho slovníka slovenského jazyka (1997) sa v SCS pri anglických slovách nepresadzuje len ich zdomácnená podoba bez ohľadu na reálny výskyt, ale sa rešpektuje frekvencia a fungovanie týchto slov v príslušných komunikačných sférach (napríklad v oblasti počítačov, ale tiež aj v názvoch firiem a ich produktov, v reklame a pod.). Na prvom mieste sa uvádza frekventovanejšia a zaužívanjšia podoba v praxi (úze): *díler, dealer; show, šou; leasing, lízing; džez, odb. jazz; tínedžer, tinedžer, zried. tínejdžer, orig. teenager; šansón, orig. chanson* a pod.

V zvukovej rovine sú medzi slovenčinou a češtinou tiež významné diferencie. Na rozdiel od ASCS sa v SCS neuvádza výslovnosť v slabikách [dy], [ty], [ny], [ly], lebo je pre slovenského používateľa bežná (podobne ako asimilácia spoluhlások vo fonologicky relevantných pozíciách). Slovenčina sa vernejšie pridriava pôvodnej výslovnosti cudzích hlások [ü], [ö] proti ich „zdomác-

nenej“ českej výslovnosti [u], [y], [e]. Na druhej strane sa v SCS pri anglických slovách zakončených na *-ball* uprednostňuje reálne jestvujúca výslovnosť [-ba/] namiesto [-ból/] atď. Pri väčšine latin-ských výrazov a spojení sa neuvádza pôvodná kvantita ako v ASCS, ktorá by v súčasnosti pôsobila príznakovo; v zásade sa táto výslovnosť priblížila súčasnému úzu. Výslovnosť slov preberaných z jednotlivých jazykov je prispôsobená slovenskej zvukovej sústave a transkripcii. Všeobecne dnes výslovnosť cudzích slov tak v češtine, ako aj v slovenčine charakterizujú mimoriadne dynamické, neustálené až diverzifikačné tendencie. Na rozdiel od normatívneho ASCS nie je však SCS kodifikačnou príručkou, a tak pri rozhodovaní o podobe heslového slova sa prekladatelia usilovali zachytiť reálne podoby lexikálnych jednotiek tak, ako ony fungujú v komunikátoch a v úze odborníkov v jednotlivých komunikačných sférach. V budúcich slovníkoch prevzatých slov by sa mala výslovnosť uvádzať systematickejšie, nie iba v problémových prípadoch.

V morfolologickej rovine sa v SCS výraznejšie prejavuje tendencia po zdomáčňovaní cudzích slov a ich prispôsobovaní sa gramatickému systému slovenčiny. Kým napríklad z lekárskeho termínov sa v ASCS uvádzajú varianty typu *artritida/arthritis, pleuritida/pleuritis* a pod., v SCS sa v zhode so súčasnou kodifikáciou i úzom zaznamenávajú iba podoby *artritída, pleuritída* atď; podobne aj z oblasti botaniky termíny typu *endoderma/endodermis, exoderma/exodermis* v ASCS majú v SCS v slovenčine zaužívané podoby *endoderma, exoderma* atď.

4. Technológia konfrontácie (prekladu)

V SCS sa dôsledne zachováva štruktúra hesla z ASCS (syntax hesla). Na rozdiel od bežných textov sa vo výklade používa väčší počet prídavných, jednoduchšia interpunkcia, príznakový slovosled a i.

Preklad/konfrontácia v SCS pozostáva z postupnosti viacerých krokov: a) preklad heslového slova z ASCS a konfrontácia všetkých jeho charakteristík (pravopisu, výslovnosti, gramatických tvarov, derivačných sufixov, štýlového hodnotenia, časového zaradenia, frekvencie); b) preklad výkladu s uvedením existujúceho synonyma domáceho pôvodu; c) preklad, prípadne substitúcia exemplifikácie, zriedkavo aj frazeológie.

Základnú vrstvu každého slovníka cudzích slov tvoria termíny z jednotlivých vedných, technických a iných odborov. Pretože termín je najustálenejší, najstabilnejší jazykový prostriedok záväzne fungujúci v jednotlivých terminologických sústavách, pri práci nešlo o „preklad“ alebo zavádzanie nového termínu, ale o uvedenie ekvivalentu jestvujúceho v slovenských terminologických sústavách. Existencia a fungovanie príslušného heslového slova sa overovali v dostupných príručkách. Pri neterminologických pomenovaniach sa využívala konfrontácia s významovou štruktúrou lexémy v domácom jazyku, ktorá nemusela byť – a ani často nebola – totožná. Niektoré termíny sa v domácich odborných encyklopédiách a slovníkoch overiť nedali, pretože neboli zachytené. Napriek tomu sa v SCS uvádzajú (po konzultáciách s odborníkmi) kvôli budúcej možnej konfrontácii (napr. *fanerogam*, *fenistika*).

Overovanie v domácich príručkách a slovníkoch nebolo jednoduché; mnohé odbory nemajú dopracovanú najnovšiu terminológiu či nomenklatúru, resp. im vôbec chýba. Okrem toho aj v niektorých základných odboroch (napr. chémia, botanika, zoológia a i.) stále pretrváva rozkolísanosť v používaní starších a novších, resp. domácich a prevzatých termínov (napr. *oxid – kysličník*, *šelma – dravec*, *kvetenstvo – súkvetie* a i.). V tomto smere sa ukázala ako užitočná Malá slovenská encyklopédia (1993).

Počítačová redakcia celého textu pozostávala z viacerých krokov. Odstraňovali sa vecné i technické chyby pomocou opravných programov (heslových slov i celého textu). Opravovali sa nejednotnosti rôzneho charakteru (kontrola odkazových hesiel, zachytenie variantov, pôvodu slov, kurzívovanie značiek a skratiek na konci hesla po výklade, odstraňovanie zátvoriek pri uvádzaní týchto skratiek a značiek, dôsledné uvádzanie geografických skratiek), zjednotilo sa uvádzanie gramatických informácií (napr. obojvidovosť slovíes v poradí nedok. i dok.). Dôsledne sa dopĺňali prihniedzované vzťahové adjektíva, príslovky a abstraktá na *-osť*, resp. *-stvo*, *-(c)tvo*, prechýlené podstatné mená ženského rodu neuvádzané v českom origináli. Vynechávali sa všetky zdobneniny. Zjednocovalo sa spracovanie niektorých lexikálno-sémantických skupín (písmená gréckej abecedy, chemické prvky a i.).

SCS sa zásadne odlišuje od ASCS pri uvádzaní homonym. V súvislosti s využitím počítačovej podpory sa v slovenskom preklade ako homonymné označujú všetky graficky identické podoby

aj v tých prípadoch, keď sa líšia podľa koncovky genitívu singuláru, čo v ASCS stačilo, aby sa uvádzali ako samostatné heslá (napr. *albín -a* „osoba postihnutá albinizmom...“; *albín -u* „snehobiela odroda nerastu...“; v SCS *albín¹*, *albín²*). Navyše sa v SCS na rozlíšenie homoným podľa životnosti a neživotnosti pri substantívach uvádza aj tvar nominatívu plurálu (napr. *editor¹ -a* mn. N -i m. „vydavateľ slovesných al. umeleckých diel...“; *editor² -a* mn. N -y m. „program na spracovanie a úpravu textu...“). Ukázalo sa, že záverečné práce na rukopise takéhoto druhu sú bez použitia počítačovej techniky dnes už nepredstaviteľné. Žiaľ, na počítačovú redakciu podľa tradičného vydavateľského myslenia zostáva najmenej času, pričom práve táto etapa rozhoduje o množstve nejednotností a nepresností, ktorých počet bol dosť veľký, pretože ASCS nebol pripravovaný s počítačovou podporou a na jeho príprave participovalo 16 autorov.

5. Ako by mohli vyzerať budúce slovníky prevzatých slov na základe našich skúseností?

Vďaka tomu, že text slovníka je v elektronickej podobe, poskytuje lexikografom aj jazykovedcom množstvo cenných informácií, ktoré by sa inak sotva dali získať. Podľa pôvodu je vyrovnaný pomer medzi slovami prevzatými z gréčtiny (14 800) a z latinčiny (14 025). Zaujímavý je tiež údaj, že slová francúzskeho pôvodu (3 238) ešte stále prevládajú nad obávanými anglicizmami a amerikanizmami (2 151). Za nimi nasledujú slová prebrané z nemčiny (1 919), dosť veľa slov je talianskeho pôvodu (1 377) – zväčša sú to termíny z oblasti hudby, prípadne umenia.

Pri tvorbe budúcich slovníkov prevzatých slov signifikantne poslúžia údaje o zastúpení termínov z jednotlivých odborov: lekárske 4 574, (všeobecné) odborné 2 735, chemické 2 624, biologické 1 852, technické 1 814, termíny z fyziky 1 536, z botaniky 1 438, z geológie 1 406, z histórie 1 357, z lingvistiky 1 262, z mineralógie 947, z práva 886, cirkevné termíny a výrazy 693, literárnovedné termíny 645, termíny zo športu 633, z matematiky 559, ekonómie 528, filozofie 446, architektúry 378, astronómie 363, ekológie 261, peňažníctva 235, výpočtovej techniky 233, geografie 276, oblasti obchodu 216.

Podľa štylistických (funkčných) kvalifikátorov je v SCS zastúpených 2 984 knižných slov, 1 324 hovorových, 1 252 zriedkavých, 1 077 zastaraných, 795 knižných a odborných, 649 expresívnych,

457 slangových, 415 pejoratívnych. V SCS je aj 711 značiek a 358 skratiek, ktoré v súčasnej komunikácii predstavujú dosť frekventovaných zložku. Na konci sa osobitne uvádza Stručný prehľad jazykov sveta (s. 980 – 991), ktorý preložil a na slovenské pomery podstatne prepracoval J. Genzor.

Ak navzájom nematematicky a neštatisticky porovnáme uvedené údaje, prichádzame k zaujímavým konštatáciám. V SCS sú neúmerne vysoko zastúpené zriedkavé a zastarané slová (2 329), pričom z hľadiska súčasnej komunikácie sú tieto dva funkčné parametre prienikovo zahrnuté aj v knižných slovách. Toto konštatovanie je v korelácii s pôvodom slov (skoro štvornásobne väčší výskyt slov gréckeho a latinského pôvodu), ako aj s kvantitatívnymi údajmi podľa jednotlivých odborov: výrazne prevažujú lekárske termíny. Z hľadiska praktického používateľa slovníka by bolo iste žiaduce neuvádzať taký enormný počet úzko špecializovaných termínov z oblasti medicíny, používateľ SCS sa nepotrebuje až do takej hĺbky vyznať v chémii, v mineralógii, geológii, nestretáva sa často, skôr výnimočne s básnickými figúrami a trópmi, ako aj so špeciálnymi lingvistickými termínmi, ktorých je tiež neprimerane veľa. Vo všetkých týchto vedných oblastiach by sa vystačilo so základnými, najvšeobecnejšími termínmi. Doterajšie slovníky cudzích slov – nielen tento konkrétny SCS – boli vlastne akýmsi „súborom“ terminologických slovníkov, a to zrejme podľa toho, koľko špeciálnych slovníkov mali zostavovatelia slovníkov cudzích slov k dispozícii.

Práce na slovníku ukázali veľmi presne, aké problémy jestvujú v lexikografii nielen cudzích slov, ale špeciálne nových slov či už domáceho alebo cudzieho pôvodu. Akýkoľvek výkladový slovník možno dnes koncipovať iba s využitím systematicky dopĺňaného textového korpusu, a to pohotovou, aktuálnou, výberovou excerpciou. V malom korpuse nemôže byť dostatočne zastúpená terminologická lexika, ani zachytené stovky nových slov z 90. rokov, ktoré sa v poslednom desaťročí objavujú nielen v profesiových a záujmových časopisoch, ale aj v bežných tlačných i elektronických médiách.

Od skončenia prác na preklade ASCS zachytávame nové slová a nové významy slov. Sú to desiatky slov z veľmi exponovaných oblastí ľudského života. Globalizácia sveta sa premieta aj do jazyka, život jazyka sa zrýchlil, nestačíme ho niekedy ani uchopiť.

Svet sa stal malým, všetko, čo sa deje za hranicami našej krajiny, sa v podstate dotýka aj nás. Technický pokrok, kontakty ľudí vzdialených kultúr, spoločné potreby, záujmy, kontakt s novými exotickými reáliami – to všetko prináša nové slová. Sú to pomenovania nových reálií, novej ekonomickej situácie, nových alternatívnych prúdov v medicíne, nových športových disciplín a hudobných smerov, kontakty so svetovou módou, veľký boom v cestovaní, predtým nám neznáme rastliny, živočíchy atď. O tom, že mnohé nové slová sa už etablovali v našom jazykovom prostredí, svedčia jednoducho a systémovo tvorené deriváty, vstupovanie, resp. vytváranie nových (mikro)paradigiem a pod. Napríklad zaznamenané sú nové slová a spojenia *high-end, multiplex, in-line, on-line, tuk-tuk* (reália), *standing ovation, rating, etikoterapia, aromaterapeutické oleje, animačný program*; nové deriváty *gospelovo, gospelová speváčka, bopové kúsky*; módné slová – prefixoidy (*top, mega*); nové významy slov (*asociál* – „bezdomovec“); prehodnocovanie štýlovej hodnoty (*destinácia* – predtým zriedkavé slovo, dnes frekventovane používané v turizme) a pod.

Netreba vždy znova spisovať vždy hrubšie slovníky cudzích slov s ambíciami pokryť všetky prírodné, spoločenské, technické, „klasické“ disciplíny. Slovníky cudzích slov stredného typu sú síce potrebnou pomôckou pre graduovaného používateľa, no na našom trhu chýbajú aktuálne slovníky nových slov (napríklad aj vo forme zošitov), ktoré by s krátkou periodicitou zoznamovali zvedavého čitateľa so „záplavou“ nových slov, z ktorých, pravda, nie všetky prežijú dlhšie obdobie.

Zdá sa, že perspektívne by bolo najužitočnejšie v spolupráci so špecialistami z jednotlivých vedných odborov pripravovať, resp. inovovať terminologické príručky (čo sa v súčasnosti nerobí organizovane, ale skôr náhodne, individuálne, podľa záujmu odborníkov z príslušnej oblasti) a do všeobecného slovníka prevzatých slov – pre všetkých používateľov – zaraďovať iba také slová, ktoré sa frekventovane používajú v niekoľkých komunikačných sférach (najmä v popularizačnej a mediálnej).

Azda sa nám podarilo ukázať, že preklad ASCS nebol iba obyčajný „transfer“, ale inšpirujúca viacúrovňová konfrontácia systémov dvoch blízkych jazykov, ktoré sa však pri preberaní cudzích slov značne odlišujú.

Preložený Slovník cudzích slov získal jednu z cien Najkrajšie knihy roka 1997.

Literatúra

Akademický slovník cizích slov. Zv. 1 (A – K). Zv. 2 (L – Ž). Spracoval kolektív autorov pod vedením V. Petráčkovej a J. Krausa. Praha, Academia 1995. 834 s.

BUŽASSYOVÁ, K.: Opakovaná internacionalizácia a problém identifikácie morfológických a sémantických jednotiek. Jazykovedný časopis, 42, 1991, s. 89 – 104.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala, M. Pisárčiková a M. Považaj. 3., dopln. a preprac. vyd. Bratislava, Veda 1997. 944 s.

Malá slovenská encyklopédia. Bratislava, Encyklopedický ústav SAV – Goldpress Publishers 1993. 824 s.

PRÍDAVOK, J.: Slovník cudzích slov a výrazov. Praha – Prešov 1939.

Slovník cudzích slov. Red. A. Hollý – Ľ. Zúbek. Bratislava, Tatran 1953.

Slovník cudzích slov. Spracoval kolektív autorov pod vedením V. Petráčkovej a J. Krausa. [Preklad Ľ. Balážová, J. Bosák, J. Genzor, I. Ripka, J. Skladaná. – Správa lexikálnej bázy dát, počítačová redakcia a počítačové spracovanie V. Benko.] Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997. 992 s.

ŠALING, S. – IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z.: Veľký slovník cudzích slov. Bratislava – Veľký Šariš 1997. 1310 s.

TVRDÝ, P.: Slovník inojazyčný. Bratislava 1922. 2. vyd. 1932.

SPRÁVY A RECENZIE

3. konferencia o komunikácii

Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty a Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici zorganizovali 11. – 13. septembra 1997 medzinárodnú konferenciu Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu.

Na stretnutí sa zišli okrem slovenských a českých lingvistov aj kolegovia z Poľska, Ukrajiny, Maďarska, Chorvátska, Nemecka, Macedónie, Egypta. Cieľom podujatia bolo poskytnúť priestor na prezentovanie najnovších výsledkov výskumov a štúdií o komunikácii. Nemenej dôležitá bola možnosť stretnutia jazykovedcov a osobná výmena skúseností. Prostredie turistického centra Donovaly vytvorilo príjemnú atmosféru na pracovné aj neformálne stretnutia.

Konferenciu otvoril P. Odaloš, ktorý okrem iného vyjadril potešenie, že medzinárodné stretnutie sociolingvisticky orientovaných lingvistov má v Banskej Bystrici už tretie pokračovanie. Nasledovalo plenárne zasadnutie, počas ktorého vystúpil J. K o ř e n s k ý (Praha) s príspevkom *Verbální komunikace a národní společnost v dnešní Evropě* a S. G a j d a (Opole) s referátom *Edukacja komunikacyjna w Polsce*. J. H o r e c k ý (Bratislava) hovoril o ortoepii ako predpoklade úspešnej komunikácie, k typológii internetových textov sa vyjadril J. F i n d r a (Bratislava).

Po skončení plenárneho zasadnutia rokovanie pokračovalo v troch sekciách. Počas troch dní trvania konferencie odznelo 75 referátov. Príspevky sa dotýkali všetkých jazykových rovín. Širokospektrálnosť ponúknutých prác potvrdzujú už aj názvy príspevkov, napr. *Specifické lexikální prostředky v pracovní a zájmové komunikaci* – J. H u b á č e k (Ostrava), *Hospodárska komunikácia v podnikoch* – E. V i n c e n c o v á (Banská Bystrica), *Badanie języka w procese interakcji w dobie przemian społeczno-ekonomicznych w Polsce* – H. K u r e k o v á (Krakov), *Mluva v parlamente a v senátu* – M. Š v e h l o v á (Praha).

Do nášho života nezadržateľne a často agresívne vstupuje reklama. Ani táto oblasť neunikla pozornosti lingvistov. M. J a v o r s k á (Karviná) predstavila televíznu reklamu ako semiotický problém a D. S t o l a c o v á (Rijeka) sa zaoberala analýzou vybraných typov reklamy.

Najrozsiahlejší tematický okruh tvorili príspevky zaoberajúce sa publicistickým štýlom a jeho aplikáciou v tlači, televízii a rozhlase. Dôraz práve na túto problematiku nie je náhodný, lebo publicistika sa v novej spoločenskej situácii rýchlo mení, prispôbuje a zároveň musí spĺňať základné požiadavky vyplývajúce z jej funkcie. O vývojových tendenciách v českej tlači informovala H. S r p o v á (Ostrava). A. A. S. S a a b e r (Praha) skúmal úlohu publicistického štýlu v súčasnej komunikácii. B. J u n k o v á (České Budějovice) predniesla príspevok *Jazyková aktualizace v komentářích MF Dnes*. Problematikou českej tlače sa zaoberala aj A. D e b i c k á (Ústí nad Labem), ktorá sa orientovala na iniciálové skratky v novinovom článku. Televízne správy sú v popredí záujmu nielen bežných prijímateľov (ako to dokazujú rôzne ankety), ale aj lingvistov. Tento druh komunikácie analyzovala S. K r a j č o v i č o v á (Prešov). Hovorenú publicistiku, slová vyjadrujúce opatrnosť a zároveň zmiernujúce postoj opísala I. K o l á ř o v á (Ústí nad Labem). M. M. N o w a k o w s k á (Lodž) predniesla príspevok *Novinový inzerát ako špecifický druh jazykových komunikátov*. Estetizačné tendencie v jazykovej komunikácii sa môžu stať zdrojom nedorozumenia najmä v publicistických textoch, teda tam, kde je primárna objektívnosť textu. Túto problematiku analyzoval V. P a t r á š (Banská Bystrica). Metaforu v publicistickom texte si všímal Ľ. K o v á č i k (Banská Bystrica).

Preklady odborných textov poskytujú bohatý materiál na analýzu. Potvrdili to príspevky A. Ď u r i c o v e j (Banská Bystrica) *Niekoľko poznámok k adekvátnosti prekladov publicistických textov*, M. K o c s i s a (Segedín) *Jazykovy je različija između kanoničeskim tekstom i jeho tolkovanijem v t. n. učitel'nyh evangelijach*, E. J u r č á k o v e j (Banská Bystrica) *Komunikačné konflikty v odborných prekladoch*.

Medzi základné oblasti výskumu komunikácie patrí analýza diskurzu a rozbor sociálne podmienenej komunikácie. J. K l i n c k o v á (Banská Bystrica) analyzovala jazykovú komunikáciu mužov a žien. Ritualizovanou rečou ako komplexným verbali-

zvaným prejavom ritualizovaného správania sa zaoberal J. R u s n á k (Prešov). J. H o f f m a n o v á (Praha) zaznamenala dehumanizáciu diskurzu v rôznych druhoch komunikácie. Na špecifiká komunikácie lekára s pacientom upozornila O. M ü l l e r o v á (Praha). E. D e m l o v á (Ostrava) analyzovala nepripravené, neoficiálne, spontánne a väčšinou neverejné komunikáty mládeže. P. O d a l o š (Banská Bystrica) analyzoval výsledky sociolingvistickeho výskumu zameraného na používanie jednotlivých pomenovaní v komunikácii učiteliek.

Na stretnutiach podobného druhu sa nemôže obísť problematika jazykovej komunikácie v národnostne zmiešaných oblastiach, analýza súčasného stavu slovenčiny za hranicami štátu a kontakty jazykov. Tento okruh príspevkov sa tešil veľkej pozornosti zúčastnených. V rámci samostatnej sekcie odznali príspevky K. K a m i š a *Sociolingvistické aplikácie parolově langové komunikace v multietnickém prostředí České republiky*, E. J a n d o v e j (Ostrava) *Některé aspekty jazykové komunikace v národnostně smíšené oblasti českého Slezska*, K. M u s i l o v e j (Olomouc) *Retrospektivní a perspektivní pohledy na jazykovou komunikaci Čechů a Slováků*, J. Z e m a n a (Hradec Králové) *Změny jazykových kontaktů češtiny a slovenštiny v České republice*, M. N á b ě l k o v e j (Bratislava) *Čeština na Slovensku*, A. B o r u c k é h o (Dnepropetrovsk) *Ukrajinsko-bieloruské lexikálne spojenia v retrospektívnom pohľade*, I. B o g o c z o v e j (Ostrava) *Jazyková komunikace v česko-polském pohraničí*, A. U h r i n o v e j - H o r n o k o v e j (Békešská Čaba) *Slovenčina v Békešskej Čabe*. Referát J. Z i e n i u k o w e j (Varšava) sa zaoberal komunikáciou v bilingválnom prostredí.

Pohľad na súčasné postavenie rétoriky spojený s exkurzom do antiky poskytla M. K r č m o v á (Brno). Z príspevku vyplynulo, že rétoriku by sme mali chápať ako náuku o komplexnej komunikácii.

Osobitný okruh tém tvorí pedagogická komunikácia. K. V r l í k o v á (Nitra) sa v príspevku *Perspektíva jazykovej komunikácie v súčasnej škole* venovala integrovanému typu vyučovania, v ktorom sa striedajú rôzne druhy a formy komunikácie. O komunikačnej výchove v školách a pretrvávajúcom gramatickom a analytickom prístupe vo vyučovaní materinského jazyka informovala H. B r á d k o v á (Ústí nad Labem). A. J a k l o v á (České Budějovice) predstavila príspevok *Vyučovací dialog mezi učitelem a*

žákem jako součást pedagogické komunikace. Výučba cudzích jazykov prešla a ešte stále prechádza inováciami nielen v oblasti formy, ale aj obsahu. O týchto témach hovorili E. B r u c h á n i k o v á (Banská Bystrica) v príspevku *Goetheho inštitút – komunikačný kanál z Nemecka*, Z. B o h u š o v á (Banská Bystrica) v príspevku *Naratívny prístup v komunikatívnom vyučovaní cudzích jazykov*, J. P e k a r o v i č o v á (Bratislava) v referáte *Komunikačné bariéry pri osvojovaní cudzieho jazyka* a J. Š t e f a ň á k o v á (Banská Bystrica) v príspevku *Regionálna krajinoveda ako prostriedok rozvíjania interkultúrnej komunikácie*.

Svoje miesto v spektre tém si našla aj literatúra a literárna komunikácia. Ľ. K r a l č á k (Nitra) sa zaoberal nitrianskym modelom jazykovej komunikácie. H. H a n i s i v o v á a M. J a n i s i v (Drohobyč) poukázali na dekódovanie zmyslu cudzojazyčného umeleckého textu s dôrazom na komunikačný aspekt. J. Č o r n e n k i j (Lvov) analyzoval ukrajinskú publicistiku a poéziu.

Analýza detskej reči, komunikácie detí a slovotvorby tvorila jadro príspevkov J. K e s s e l o v e j (Prešov) *Adverbiálna lexika detí*, M. S t e j s k a l o v e j (Banská Bystrica) *Jazyková kompetencia a detská slovotvorba* a E. H ö f l e r o v e j (Ostrava) *Vyjadřování hodnotících postojů v dětské řeči*.

Tematicky rôznorodé príspevky neobišli problematiku jazykových rovín v súvislosti s komunikáciou. Na klasifikáciu slovných druhov a slovotvornú konverziu poukázali L. N a v r á t i l (Nitra) a K. B a l á ž i k o v á (Nitra). M. Š i m k o v á (Bratislava) sa zamerala na sémantiku častíc v parlamentných prejavoch. I. O č e n á š (Banská Bystrica) hovoril o reláciách prvkov fonickej a grafickej sústavy slovenčiny. Mikrotoponymá a ich spoločenské fungovanie v mikrosocietách skúmal J. K r š k o (Banská Bystrica). Ľ. L i p t á k o v á (Prešov) analyzovala okazionálne lexikálne jednotky. Aplikáciu pojmu register v súčasnej slovenskej jazykovej situácii naznačila D. S l a n č o v á (Prešov). A. V i d o v á (Banská Bystrica) sa venovala sémantike adnominálnych adjektív v odbornom jazyku hospodárskej nemčiny.

Stručný prehľad tém niektorých príspevkov konferencie potvrdzuje, že stretnutie poskytlo priestor širokému okruhu tém a problémov a okrem analýzy súčasného a minulého stavu jazykovej komunikácie v rôznych sférach sa naznačili aj možné smery vývinu v budúcnosti. Pekné prostredie penziónu Slniečko, ale najmä

spoločnosť ľudí, ktorých spája podobný záujem, sa postarali o to, že sme prežili tri plodné a zaujímavé dni. Vďaka patrí organizátorom, sponzorom a predovšetkým účastníkom konferencie. Veríme, že sa opäť stretneme v roku 2000.

Zo stretnutia, tak ako už býva zvykom, pripravia organizátori podujatia zborník.

L. Urbancová

Medzinárodná konferencia Mesto a jeho jazyk

V dňoch 22. – 24. septembra 1998 sa v Zrkadlovej sieni Primaciálneho paláca v Bratislave uskutočnilo 8. celoslovenské stretnutie jazykovedcov a medzinárodná konferencia Mesto a jeho jazyk. Podujatie, ktoré sa konalo pod záštitou primátora hlavného mesta SR Petra Kresánka, zorganizovala Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV (SJS) a Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV s podporou Ministerstva kultúry SR.

V rámci valného zhromaždenia Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV si prítomní vypočuli prednášku A. F e r e n č í k o v e j *Spomienka na profesora Jozefa Štolca* a J. H o r e c k é h o *Prínos Ľudovíta Nováka do slovenskej jazykovedy*. Po voľbách návrhovej a volebnej komisie odznela správa o činnosti SJS za uplynulé funkčné obdobie a voľby nového výboru SJS.

Pracovný program konferencie otvoril predseda SJS Slavo Ondrejovič a riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV Ivor Ripka.

Jazyk mesta, jeho stav, dynamika vývoja a smerovanie stále viac priťahujú pozornosť lingvistov doma i vo svete. Súčasní jazykovedci čoraz výraznejšie smerujú k skúmaniu fungovania jazyka v reálnej situácii, a preto mestské prostredie ako sociálna báza spisovného jazyka bezpochyby poodhaľuje mnohé pozoruhodné fakty.

V úvodnom referáte *Výskum mestského jazyka – tradície, stav, perspektívy* S. O n d r e j o v i č (Bratislava) prezentoval výskum slovenského jazyka v meste ako priestore interkultúrnej komunikácie. J. Z e m a n (Hradec Králové) sa v príspevku *Komunikace ve městě* venoval verbálnym vyjadreniam smeru a násled-

nými možnosťami orientácie v mestě, čím nadviazal na projekt Verbální strukturace Hradce Králové v každodenní komunikaci. J. K o ř e n s k ý (Praha) v referáte *Řečová tvář (hlavního) města* zacielil svoju pozornosť na verbálne prejavy centra a silu pôsobenia Prahy ako „národného filtra“. Jazykom Prahy sa zaoberal aj P. S g a l l (Praha) v príspevku *Problémy mluvené češtiny v Praze*. Nad rečou mesta Brna, jej zdrojmi, stavom a vývojom sa na základe svojich dlhoročných výskumov zamyslela M. K r č m o v á (Brno), a to predovšetkým z pohľadu pasívneho bilingvizmu. Etnológ L. B a z a c - B i l l a u d (Paríž – Praha) predstavil svoje úvahy nazvané *Jihozápadní město, Praha 13, Lužiny: niekoľko úvah okolo denominácie neurčitého priestoru*, podložené výskumom *Les mots de la ville*, zameraným na výskum medziľudskej komunikácie na sídlisku. M. D u d o k (Bratislava) nazval svoj referát *Jazykové podoby mesta* a skúmal jazyk mesta ako živý organizmus a premenlivú veličinu, B. H o c h e l (Bratislava) v úvahe *Mestské nárečie – a prečo?* zdôraznil funkciu slangu ako mestského javu a postavil proti sebe novosť jazyka mesta a starobylosť nárečia. Tabuizovaná lexika ako sociolingvistický a psycholingvistický prvok bola témou referátu *Vulgarizmy v súčasnej (mestskej) komunikácii* od D. M a r i č o v e j a D. S l a n č o v e j (Prešov). Ľ. Ď u r o v i č (Lund) prezentoval svoj vlastný pohľad na jazyk mesta a spisovné jazyky Slovákov, opierajúc sa o princípy Doležalovej, Bernolákovej a Štúrovej gramatiky, P. Ž i g o (Bratislava) retrospektívne analyzoval podiel mesta na formovaní kultúrnych predpisovných útvarov, J. S k l a d a n á (Bratislava) zdôraznila, že jazyk mestských kníh 16. a 17. storočia je prameňom poznania etnického i jazykového pomeru v mestách, R. K u c h a r (Bratislava) opísal jazyk mesta Žiliny v 16. storočí a poukázal na ťažkosti pri výskumoch mestskej reči v minulosti. G. M ú c s k o v á (Bratislava) v príspevku *Mesto Gelnica a jeho jazyk* uviedla niekoľko poznámok o bidiglosnej jazykovej situácii starého baníckeho mesta. J. G l o v ň a (Nitra – Viedeň) sa zaoberal interferenciou jazyka viedenských Slovákov, L. U r b a n c o v á (Banská Bystrica) v príspevku *Jazyk mesta – parciálna analýza vo vybratej oblasti* predstavila projekt výskumu hovorenej slovenčiny v meste Zvolen, H. F r i e s e n (Cottbus) sa v duchu Heideggerovej filozofie provincializmu zamyslel nad tým, či človek žije básnicky aj vo veľkom meste, J. H o r e c k ý (Brati-

slava) v referáte *Výskum jazykovej situácie v malom meste* charakterizoval jazyk Stupavy v minulosti a dnes, K. P a l k o v i č (Bratislava) sa v svojich zamysleniach o potrebe skúmania jazyka v mestách pokúsil porovnať „bratislavskú slovenčinu“ so záhor-ským a trnavským nárečím, I. R i p k a (Bratislava) označil procesy formovania mestskej reči za urbanizáciu dialektu a zdôraznil historickú prioritu miestnych nárečí, M. K u s á (Bratislava) načrtla zopár rozpomienkových príbehov z litovského prostredia, ktoré spájal spoločný motív – mesto a literatúra, literatúra a mesto, Ľ. F a l ě a n (Bratislava) sa zaoberal sociálnou komunikatívnosťou mestského prostredia s ohľadom na vzťah jednotlivec – priestor. Príspevok *Internet, jazyk a slovenčina* V. B e n k a a A. J a r o š o v e j (Bratislava) spájal záujem o analýzu počítačovej lingvistiky a komunikácie ako mestského fenoménu, označujúc internet za zdroj informácií o stave súčasného jazyka, V. P a t r á š (Banská Bystrica) ďalej rozoberal jazyk mesta na domovských komerčných stránkach v slovenskej sieti internetu. K. M u s i l o v á (Olomouc) bližšie definovala česko-slovenský pasívny bilingvizmus, P. O d a l o š (Banská Bystrica) predniesol výsledky dotazníkového výskumu novej lexiky v komunikácii sociálnej skupiny robotníkov. Problematika epištolárnej komunikácie bola spracovaná v dvoch príspevkoch: M. N á b ě l k o v á (Bratislava) sa zamerala na súkromnú poštovú schránku ako „otvorený“ komunikačný priestor a M. K o n c o v á (Bratislava) zdôraznila rolu jazykovej kreativity pri tvorbe súkromnej korešpondencie v referáte *Epištolárna komunikácia ako kultivovaný výraz myslenia, rytmu života a úrovne jazykovej tvorivosti človeka v meste*.

Pracovné stretnutie záverečným príhovorom a poďakovaním zakončil predseda Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV S. Ondrejovič.

Konferencia s medzinárodnou účasťou *Mesto a jeho jazyk* sprostredkovala svojim účastníkom zaujímavé a hodnotné výsledky výskumov lingvistov z rozličných vedeckých pracovísk, čím prispela k obohateniu poznania, výmene profesionálnych skúseností a ďalšiemu nárastu záujmu o podobné bádania na poli jazykovedy.

M. Koncová

VIII. kolokvium mladých jazykovedcov

V dňoch 25. – 27. novembra 1998 Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV a Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV už ôsmy raz zorganizovali medzinárodnú prezentáciu výskumných prác jazykovedcov do 35 rokov, ktorá sa aj v tomto roku uskutočnila v príjemnom prostredí chaty Univerzity Komenského v Modre-Piesku. Mladí lingvisti, ale aj bádatelia z príbuzných disciplín tu predniesli 58 zaujímavých príspevkov, ktorými predstavili svoje výskumné zameranie a výsledky vlastných jazykovedných výskumov.

Konferenciu otvorili M. Nábělková a S. Ondrejovič, ktorí srdečne privítali všetkých účastníkov, vyzdvihli význam tohto každoročného stretnutia a zdôraznili, že záujem o účasť na kolokviu stále vzrastá, čo dokazuje i neustále sa rozširujúci zborník *Varia*, z roka na rok kvalitatívne výraznejší i kvantitatívne bohatší.

Hostami podujatia boli I. Ripka, M. Majtán, A. Ferencíková a M. Dudok, ktorí referujúcim v diskusiách po každom tematickom bloku poskytli cenné rady a vyslovili svoje postrehy.

Trojdnňové pracovné rokovanie prebehlo vo veľmi príjemnej a priateľskej atmosfére, znásobenej profesionálnym nadšením sršiacim z nepretržitých rozhovorov.

V prvom bloku referátov M. G i g e r (Zürich) predniesol niekoľko poznámok o slovenskej syntaxi z typologického hľadiska, čím pripomenul, že v slovenčine – na rozdiel od poľštiny a východoslovanských jazykov – nevznikli nové neflexívne syntaktické konštrukcie, a zároveň potvrdil hypotézu o prechodnom postavení slovenčiny na príklade syntaktických prvkov relevantných v rámci Skaličkovej typológie. W. S o w a (Krakov) rekonštruoval rôzne významy archaických tvarov slovenského *súci* a latinského *sons*, Ľ. B u z á s s y o v á (FF UK) objasnila princípy prirodzenej morfológie v deklinačnom systéme latinčiny a pokúsila sa o interpretáciu tretej deklinácie, morfológiu indoeurópskeho neutra na dokladoch starej pruštiny vysvetlil B. V y k y p ě l (Brno).

Ľ. K o v á č i k (FHV UMB Banská Bystrica) zaciľil svoju pozornosť na mytologický aspekt v diele P. Kellnera-Hostinského, X. Č i n č u r o v á (FF PU Prešov) sa pokúsila o interpretáciu

ľudovej rozprávky Škrupinový zámok z mytologického hľadiska, M. V o j t e c h (FF UK) v svojom príspevku zdôraznil sémantickú jednoznačnosť Hviezdoslavovho básnického jazyka napriek jeho zdanlivej formálnej komplikovanosti a M. C h o r v á t h o v á (ÚSL SAV) analyzovala prekladateľské postupy pri prekladaní „neštandardnej“ čiže lingvisticky a sémanticky alterovanej angličtiny v diele *The Education of Hyman Kaplan* od Leonarda Q. Rossa.

Problematika detskej reči pritiahla pozornosť štyroch účastníkov. Z. H l a v a t ú (FF PU Prešov) zaujal štatút detského slova v slovenčine, M. S t e j s k a l o v ú (FHV UMB Banská Bystrica) znaková podstata detskej reči, G. L e m a n a i t i s o v ú (Krakov) rola participií v jazykovom prejave litovských detí a J. Š t e f á n i k a (FF UK) detský slovensko-nemecký intencný bilingvizmus. Teoretickými problémami podobného druhu sa zaoberala aj H. M a r e š o v á (Olomouc) v príspevku o teoretickej problematike bilingvizmu.

I. M a j e r i k o v á (FF PU Prešov) sa venovala zoosémantickým lexémam *pes* a *vlk* v slovenskej a poľskej frazeológii, A. H r í b i k o v á (JÚLŠ SAV) expresivite v historickej frazeológii a A. G r i g o r a š o v á (Kyjev) na materiáloch súčasnej ukrajinskej tlače sledovala autorskú interpretáciu frazeologizmov zo syntaktického hľadiska.

M. M l č o c h (Olomouc) analyzoval titulok v športovej žurnalistike, čím priblížil problematiku tektoniky textu, na ktorú nadviazala K. K a r h a n o v á (Praha) príspevkom o žánri cestopisu v novinových stĺpcoch Václava Klauza, Č. H a j n ý (Praha) rozborom syntaktických nepresností reklamných textov a S. S c h n e i d e r o v á (Olomouc) ukázkami alúzie vo filozofickom diskurze J. Patočku. L. U r b a n c o v á (FHV UMB Banská Bystrica) svojím referátom tematicky pokračovala v minuloročnom vystúpení, pričom sa tentoraz zamerala na stylistickú kreativitu pri tvorbe zoznamovacích inzerátov, L. H a š o v á (Praha) predniesla príspevok o stylistickej charakteristike životopisného rozprávania a M. L a s t o v i č k o v á (Praha) priblížila svoj pohľad na to, ako správne koncipovať abstrakt.

Historický blok prednášok otvorila M. V a j d l o v á (Praha) objasnením kultúrno-historického pozadia významov staročeských substantív *předsien* a *předsienie*, K. Z a w i l s k á (Olsztyn) rozbírala rukopisy zo 17. a 18. storočia, Z. B r a u n š t e i n o v á

(Praha) odkazovacie výrazy v staročeských textoch a A. Č e r n á (Praha) načrtla spôsob vyjadrenia veľkej miery adjektívami v starej češtine, konkrétne adjektívami s predponou *přě-*. O niektorých problémoch výskumu paraliturgickej piesne ako náboženskej piesne modlitebného alebo historizujúceho charakteru s religióznym obsahom, ktorá zvyčajne nebola cirkevne uznaná ako bohoslužobný text, ale mala tesnú spätosť s bohoslužobným procesom, hovoril P. Ž e ň u c h (Slavistický kabinet SAV). Ľ. K r á l i k (JÚĽŠ SAV) sa dotkol etnokonfesionálnej problematiky a vyjadril sa k vzťahu etnického a konfesionálneho na slovenskom jazykovom materiáli, D. H l a d o v á (Praha) predstavila problematiku lexikálnej synonymie so zreteľom na historickú slovnú zásobu.

J. K r š k o (FHV UMB Banská Bystrica) priblížil aktuálnu problematiku určovania hranice medzi apelatívami a propriami pri písaní predložkových terénnych názvov, M. H a r v a l í k (Praha) sa vyjadril k jednému slovotvornému typu českých anoikoným, názvov neživých objektov tvoriacich pevnú súčasť krajiny.

Dialektologický blok otvorila Ľ. D v o r n i c k á (JÚĽŠ SAV) charakteristikou dechtického nárečia ako typu prechodného nárečia, T. B á n i k (FHV UKF Nitra) rozobral nárečové slovesá označujúce prírodné úkazy v diele Františka Švantnera, K. B a l l e k o v á (JÚĽŠ SAV) podala opis hláskoslovnia a tvaroslovnia v zliechovskom nárečí, A. L a l í k o v á (JÚĽŠ SAV) charakterizovala pronominalizovanú číslovku *jeden* v slovenských nárečiach, A. M u r g a š o v á (Slavistický kabinet SAV) problematiku niektorých syntaktických konštrukcií v slovenčine a poľštine (v goralských nárečiach Spiša), S. B u d z i ň s k á (Vroclav) srbsko-chorvátske a poľské onomatopoeje a L. W i a t r o w s k á (Poznaň) vidové dvojice v slovanských jazykoch (na poľskom a srbsko-chorvátskom materiáli).

S. S i m o n (FF UK) predstavil svoj dotazníkový mikrovýskum o znalostiach jazykového zákona u maďarskej inteligencie, A. R a n g e l o v á, Z. O p a v s k á a Z. T i c h á (Praha) zhodnotili predbežné výsledky ankety o používateľských aspektoch výkladového slovníka, M. K o n c o v á (JÚĽŠ SAV) podala analýzu názvov vôní v slovenčine, J. R u s n á k (FF PU Prešov) sa zameril na dramaturgiu komunikačných rituálov, na insígnie, dekorácie a rekvizity, A. R a j n o h o v á (FHV UMB Banská Bystrica) rozobrala

problémy so synonymickou reláciou, C. Alonso Hidalgo (FF PU Prešov) ostro vystúpil proti teórii jazykového znaku, proti teórii intencie sloví, proti definovaniu slov pomocou banky dát a proti syntaktickým kategóriám. M. M. Nowakowska (Lodž) analyzovala názvy lodžských firiem zaoberajúcich sa turistikou a I. Kosiková (Olsztyn) predložky v poľštine. Jazykovej kultúre sa aj v tomto roku venovala J. Beňová (FF UK), ktorá sa tentoraz špecializovala na teoretické a metodologické problémy a zdôraznila naliehavú potrebu novej teórie jazykovej kultúry. M. Bystrianska (FF PU Prešov) sa orientovala na onomaziologické symetrie a asymetrie pri prekladoch právnických textov z francúzštiny do slovenčiny a Z. Miškovicová (FF PU Prešov) na slovensko-srbské jazykové kontakty, a to predovšetkým na porovnanie kategórie rodu podstatných mien v týchto dvoch jazykoch.

Počítačovej lingvistiky sa dotýkal príspevok M. Šimkovej (JÚLŠ SAV) o lexikografickom spracúvaní častíc, J. Klímovej (Praha) o počítačovom odvodzovaní českých deminutív, J. Wachtarczkovej (JÚLŠ SAV) o nových možnostiach sebarealizácie jazyka v počítačovom diskurze, K. Furdíka (FEI TU Košice) o pravdepodobnostnom modelovaní vzniku a vývoja jazykových štruktúr, J. Janíková (Praha) o niektorých aspektoch melódie zisťovacej otázky a neukončenej výpovede v češtine (s využitím počítačovej syntézy). E. Podrásková (Praha) predstavila prvé výsledky počítačového spracovania autorského slovníka Františka Nepila, L. Janovec (Praha) fungovanie zámen *já* a *my* v autorskom slovníku Jaroslava Seiferta, L. Haasová (Praha) sémantické triedy v diele toho istého autora a B. Lehéčka (Praha) prezentoval svoj globálny pohľad na českú diachrónnu lexikografiu a počítače.

Ôsme kolokvium mladých jazykovedcov ukončili S. Ondrejovič a M. Nábělková, ktorí poďakovali všetkým prítomným za tvorivú účasť na podujatí i za hodnotné príspevky, ktoré budú publikované v zborníku *Varia VIII*.

M. Koncová

Nad novým Slovníkom cudzích slov

Jednou z charakteristických čŕt súčasnej lexikografickej situácie u nás je, že slovenský knižný trh po viac ako 40 rokov zásobovali a zásobujú slovníkmi cudzích slov Šalingovci, inými slovami, že práve táto „dynastia“ má u nás akoby licenciu na výrobu produktov uvedeného žánru. Aj Z. Maníková je totiž pokračovateľkou práve tohto rodu. Počínajúc Malým slovníkom cudzích slov M. Ivanovej--Šalingovej, ktorý vyšiel po prvýkrát v r. 1958 a postupne sa objavoval v ďalších mutáciách, cez Slovník cudzích slov S. Šalinga, M. Šalingovej a O. Petra, ktorý takisto vyšiel vo viacerých vydaniach (po prvýkrát r. 1965), a ďalej cez tri vydania Slovníka cudzích slov autoriek M. Ivanovej--Šalingovej a Z. Maníkovej (po prvýkrát v r. 1979) až po najnovší Veľký slovník cudzích slov (VSCS) S. Šalinga, M. Ivanovej--Šalingovej a Z. Maníkovej, ktorý vyšiel v súkromnom vydavateľstve SAMO v r. 1997, všetko sú to diela z tej istej dielne. Vedľajším produktom prác v tejto dielni sú navyše aj školské vydania slovníkov cudzích slov. Po uvedenej sérii trvajúcej niekoľko desiatok rokov vychádza po prvýkrát na Slovensku slovník cudzích slov od iných autorov, pravda, ak neberieme do úvahy popularizujúce vydanie Slová z dovozu K. Daškovej z r. 1982. Treba hneď spresniť, že v tomto prípade nejde o slovník cudzích slov, ktorý by vznikol v autorskej dielni domácej proveniencie. Do rúk dostávame *Slovník cudzích slov* (SCS), ktorý je upraveným prekladom českého Akademického slovníka cizích slov. Ten sa po prvýkrát objavil v dvoch zväzkoch v r. 1995 pod vedením V. Petráčkovej a J. Krausa. Jeho slovenský preklad, ktorý vyšiel v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve (1997. 992 s.) pripravili pracovníci Jazykovedného ústavu SAV Ľ. Balážová, J. Bosák, I. Ripka a J. Skladaná a J. Genzor z Kabinetu orientalistiky SAV v spolupráci s V. Benkom, ktorý mal na starosti počítačové spracovanie slovníka.

Azda prvou otázkou, ktorá sa sama nastoľuje, je, či dnes, v čase rozvinutého života našich dvoch jazykov, slovenčiny a češtiny, a v čase, mohli by sme povedať, rozvinutej lexikografie na obidvoch stranách, je vôbec možné a žiaduce prekladať (akýkoľvek) slovník z češtiny do slovenčiny (alebo aj zo slovenčiny do češtiny). Je známe, že v r. 1953 vyšiel takýto upravený preklad slovníka cudzích slov vo vydavateľstve Tatran. Jeho predlohou bolo dokonca ruské vydanie. Vtedy však situácia bola očividne iná, príslušný lexikografický žáner nebol u nás rozvinutý. Je pritom

známe, že niektorí autori najnovšieho preloženého slovníka cudzích slov z r. 1997, najmä J. Genzor a J. Bosák, mali veľmi kritický postoj k Slovníku cudzích slov M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej, ktorý prezentovali v osobitých kritických rozpravách (porov. Bosák, J.: Nad slovníkom cudzích slov. Slovenská reč, 46, 1981, s. 114 – 122; Genzor, J.: Prvé výtlačky. Romboid, 1980, č. 7, s. 95 – 97). J. Genzor dokonca napísal, že tento slovník má takú nízku úroveň, že aj keď sa sprvoti sám domnieval, že je síce zlý, ale treba ho mať v knižnici, po prezretí zistil, že ho netreba mať ani v knižnici. Keby mal tento Slovník cudzích slov naozaj takú kvalitu, vysvetľovalo by to a úplne „legalizovalo“ vydanie preloženého SCS. Niet však pochyb, že J. Genzor v tomto prípade zjavne hyperbolizoval. Slovník v príslušnom vydaní určite mal svoje silné i slabé stránky. Z dnešného hľadiska sa mu dá vyčítať najmä silná ideologická závislosť od súdobého kontextu. Jeho silnou stránkou je zasa určite nazhromaždenie veľkého množstva slov cudzieho pôvodu a ich výkladov. Z tohto slovníka nepochybne čerpali napr. aj autori českého akademického slovníka cudzích slov.

Vráťme sa teda k otázke, ktorú sme si položili vyššie: je vôbec vhodné a primerané prekladať dnes slovník z jedného jazyka do druhého, nota bene slovník cudzích slov? Podarilo sa prekladateľom, resp. prekladateľom-upravovateľom nezabudnúť na rozdielnosť česko-nemeckého makroareálu na jednej strane a slovensko-maďarského makroareálu na strane druhej, na ktorého existenciu upozornil vo viacerých článkoch napr. J. Horecký (najnovšie v štúdií Odras kultúrnych prvkov v slovnej zásobe slovenčiny, češtiny a maďarčiny. In: Slovenčina v kontaktoch (a konfliktoch) s inými jazykmi. Sociolinguistica Slovaca 4, 1998 [v tlači])? Podarilo sa im vo všetkých prípadoch oslobodiť sa od vplyvu pôvodiny?

Problémy mohli nastať v prípade, a) ak by sa v slovenskom vydaní objavili výklady slovných hesiel, ktoré zodpovedajú skôr českému než slovenskému kontextu, b) ak by sa uvádzali heslá, ktoré fungujú len v českom, resp. česko-nemeckom makroareáli a v našom slovenskom, resp. slovensko-maďarskom (porov. Horecký, ibid.) nefungujú, c) ak by sa zabudlo na slová cudzieho pôvodu, ktoré u nás naopak fungujú, kým v českom kontexte nie, d) ak by sa na uvádzaných údajoch o výslovnosti, spájateľnosti slov cudzieho pôvodu, príp. ich exemplifikáciách podpísal český vplyv. Dá sa vo všeobecnosti povedať, že autori sa celkom nevyhli (a

mohli sa vôbec vyhnúť?) ani jednému typu uvedených odchýlok. Poďme teda k jednotlivým riešeniam tohto nového *Slovníka cudzích slov* a začnime výslovnosťou, ktorej sa tu chceme venovať najpodrobnejšie.

Vo veci výslovnosti prekladatelia dosiahli, povedzme to najprv takto všeobecne, že v SCS nájdeme podľa nášho názoru najpresnejšie zachytený ortoepický obraz súčasnej slovenčiny zo všetkých kodifikačných diel, ktoré u nás doteraz vyšli. Zachytáva sa v ňom živá výslovnosť naozaj v dosiaľ nepraktizovanej miere. Prekladatelia iste brali do úvahy aj jednotlivé riešenia v Pravidlách slovenskej výslovnosti (PSV), Pravidlách slovenského pravopisu, v Krátkom slovníku slovenského jazyka, ako aj iných slovníkoch cudzích slov, ktoré doteraz vyšli, v ostatných prípadoch však postupovali samostatne. Napr. pri hesle *basrelief* sa už neodporúča neživá výslovnosť [*bareli-éf*], pri slove *hacienda* nie je zaznačená nijaká výslovnosť, čiže na rozdiel od PSV, ktoré majú [*hasienda*], sa tu odporúča výslovnosť [*hacienda*], pri slove *worcester* je výslovnosť [*vorčester*], nie [*vustr*], resp. [*vustrer*], ako je to v PSV. Je vhodné, že výslovnosť pri hesle *rock-and-roll* sa zapisuje v znení [*rokenrol*] znovu na rozdiel od PSV, kde je [*rokendrol*]. Je takisto na mieste, že meno anglického fyzika J. Rutheforda sa zapisuje prostredníctvom *-te-* a nie povedzme *-dze-*, ako to majú napr. Šalingovci v najnovšom VSCS z r. 1997, aj keď vieme, že v angličtine jeho meno má znenie [*radford*], ďalej, že napr. pri slove *slang* sa uvádza jediná výslovnosť [*sleng*] a pod.

Napriek pozornosti prekladateľov sa tu však nájdú aj niektoré výslovnostné riešenia, ktoré by sme mohli označiť s trochou nadsadenia ako „české“. Týka sa to najmä umiestnenia kvantity, no aj niektorých iných typov. Uvádza sa napr. prídavné meno *abderský*, pričom má byť *abdérsky* (odvodené od starogréckych Abdér), výslovnosť slova *casting* sa v slovenčine ustálila ako [*kastink*], nie [*kástink*], *galgán* má byť *galgan*. Jednoznačne za výslovnostný bohemizmus treba považovať výslovnostnú podobu [*žiri*] pri slove *jury* a takisto výslovnosť [*mizet*] popri [*müzet*] pri slove *musette* (malo byť [*žüri*], [*müzet*]). Slovo *mistress* môže mať iba ťažko výslovnosť [*misiz*].

K výslovnostným riešeniam, ktoré takisto nepovažujeme celkom za adekvátne, patria ďalej slová *dandizmus*, *dandy*, pri ktorých by sme namiesto výslovnosti [*dendizmus*], [*dendí*] dali

prednosť výslovnosti [*dandizmus*], [*dandi*], ktorá je už v slovenčine dávno ustálená, pri slove *parfum* by nemala chýbať výslovnosť [*parfém*], kým pri slove *parfuméria* by sme na prvé miesto dali [*parfum-*], *newton* ako jednotka sily má mať výslovnosť [ňúton], nie [ňútn].

Celkom v poriadku nie je ani zaznačovanie či nezaznačovanie výslovnosti geminát, zdvojenej výslovnosti. Napr. pri slovách *interrupcia*, *luddista*, *mokka*, *mekka*, *oppidum* sa zabudlo na zaznačenie zjednodušenej výslovnosti [*interu-*], [*ludista*], [*moka*], [*meke*], [*opidum*]. Pri heslách *pizza*, *pizzéria* je uvedená dokonca nesprávna výslovnosť [*picca*], [*piccé-*], v slovenčine sa totiž dosť jednoznačne ustálila výslovnosť v zjednodušenej podobe [*pica*], [*picé-*] a pod. Pri slove *pointa* mala byť uvedená aj výslovnostná podoba [*poín-*], nielen [*poen-*]. Aj slovo *etuda* je v pohybe, bolo treba uviesť nielen výslovnosť [*etü-*], ale aj [*etu-*], okrem výslovnosti [*sür-*] pri hesle *surrealizmus* malo tu byť aj znenie [*sur-*]. Pri slove *chinín*, *chinínovník* je dnes možná mäkká výslovnosť.

Podľa nášho názoru bolo, naopak, zbytočné v niektorých nepočetných prípadoch zaznačovať palatálnu výslovnosť *l* pred samohláskami *e* a *i*. Jednak preto, že sa to robí len v niekoľkých prípadoch, a potom preto, že podľa nášho názoru práve v týchto pozíciách, ako ukazujú aj najnovšie ortoepické diskusie, nie je vonkoncom nevyhnutné striktné trvať na mäkkej výslovnosti. Tak je to v prípadoch *halier*, *palier* (pri hesle *pilier* už výslovnosť zaznačená nie je), *šmelina*, *šmelinárit*, *šmeliť*, *švindler*, *téglik*, *terkelica*, *toliar*. Pri niektorých iných slovách na druhej strane údaj o výslovnosti mal byť: napr. slovo *segedínsky* má v praxi dve výslovnosti s prevahou nepalatálnej [*segedýn*], používateľ by údaj o výslovnosti potreboval, podobne pri ďalších slovách, ako je *latinka*, *františkán* a i. Chýba tu výslovnosť pri slove *oersted* [örsted]. Slovo *sci-fi* sa naproti tomu správne zaznačuje bez výslovnosti, čiže odporúča sa tu výslovnosť [*scifi*], VSCS má výslovnosť [*saj-faj*]. Plná forma sa však vyslovuje v pôvodnej výslovnosti [*sajens fikšn*].

Podľa očakávania sa v SCS vyskytuje mnoho slov anglického pôvodu, napr. aj *after shave*, *airbus*, *airback*, *cakewalk*, *deadline* a stovky ďalších. Chýbajú však heslá *bodygard*, *halfvolej*, *mejkap*, *hajdpark*, *chaplínovka*, *old boys*, slovo *insight* bolo treba preložiť ako „vhlád“, nie „náhlád“. V niektorých prípadoch je výslovnosť aj

tu trochu sporná: slovo *sir* má tu výslovnosť [sör], [sér], stačila druhá podoba, *survey* má výslovnosť [sörvej], stačilo [survej] podobne, ako je to pri slove *surfing*. Takisto slovo *return* má mať výslovnosť len [ritern], nie [ritörn]. Labializovaná výslovnosť v týchto prípadoch jednoducho nemá čo hľadať. Pri slove *grapefruit* je tu výslovnosť [greffrút], častejšia je však ešte viac poslovenčená výslovnosť [greffrujt]. Niekedy sa zbytočne zostáva blízko pri pôvodnej výslovnosti, aj keď proces zdomáčňovania týchto slov v slovenčine už pokročil: slovo *waleský* má výslovnosť [uelskí], správ. [velskí], whisky [uiski], správ. [viskí], *oldtime-jazz* [ouldtajm], na prvé miesto by sme dali [oldtajm], podobne pri výraze *old-fashioned* „staromódny“ zasa [oldfešnd]. Veci by zrejme vyzerali trochu ináč, keby sa pracovalo s výslovnosťnými štýlmi. Výslovnosť je zaznačená primerane pri všetkých skratkách *IBM, ABC, BBC, CIC, CIA* a pod.

Je veľmi vhodné, že aj výrazy, ktoré v procese zdomáčňovania pokročili ďalej, sa uvádzajú aj v staršej forme, napr. *dabing*, pôvod. *dubbing, dalajláma*, pôvod. *dalajlama*. Je to originálne riešenie, ide sa pri ňom do hĺbky. Určite by sa dali pridať aj niektoré ďalšie, napr. *bendžo*, pôvod. *banjo, chunta*, pôvod. *junta*, možno aj *kengura*, pôvod. *kenguru* (táto posledná podoba sa však ešte bežne používa, mala sa tiež uviesť).

Žiadalo by sa systémovejšie riešenie výslovnosti názvov lopotových hier a príbuzných názvov, pri ktorých sa v slovenčine veľmi výrazne presadzuje koncová výslovnosť [-bal], napr. *mečbal, softbal, setbal*, pri slove *hardbal* preto takisto stačila výslovnosť [hardbal], *gameball* má tu výslovnosť [gembol], [gejmbol], malo však byť [gejmbal], príp. [gembal], resp. podľa pôvodného [gejból].

SCS uvádza množstvo nových slov s polopredponou *bio-, enantio-* (chýba nám tu len slovo *enantiosémia*, s ktorým v sémantike bežne pracujeme), *eko-* (slov s touto polopredponou je tu okolo 60, kým v pôvodnom českom vydaní ich bolo len 35). Dostatočný počet „ekoslov“ má aj VSCS, ale kým v tomto novom slovníku Šalingovcov prevládajú odborné termíny, SCS zaraďuje najmä tie výrazy, ktoré si našli svoje miesto už aj v tlači. Medzi nimi sa nachádza aj termín *ekolingvistika*, ktorá je v SCS v našich podmienkach definovaná (veľmi precízne) po prvýkrát.

V porovnaní s VSCS má SCS napr. aj definíciu etnológie omnoho modernejšiu v tom, že sa nevykladá len ako vedný odbor študujúci kultúrne prejavy necivilizovaných národov a kmeňov, ale uvádzaná definícia je omnoho širšia. Takisto presne sa definuje *peep show* [píp šou] ako erotické predstavenie, ktoré možno sledovať priezormi v oddelených kabínkach. Autori VSCS sa totiž domnievajú, že peep-show (v slovníku v podobe pip-show) je (divadelný) ďalekohľad na pozeranie striptízu v sex-shopoch (bolo to azda tak v minulosti?). Stojí za povšimnutie, že heslo *ideológia* vykladá SCS negatívne, kým VSCS neutrálne. Trochu úzko sa v SCS vymedzuje traumatológia, ktorá naozaj nie je len odborom, ale aj oddelením v nemocnici, pri slove *chuligán* má VSCS aj význam „účastník protižidovských pogromov v cárskom Rusku“, pri hesle *esej* má aj ďalší význam (filatelistický), pri slove *hajduch* má aj význam „obecný sluha“, ktoré SCS neuvádza.

Nebolo naším cieľom sústavne porovnávať dané slovníky cudzích slov SCS a VSCS, ktoré vyšli takmer súčasne. Preto už len uvedíme, že v porovnaní s VSCS v SCS chýbajú slová ako *papamobil*, *pressburger*, *pressfoyer*, ale aj *fašiangy*, *galiba*, *potlach* (nie je to bohemizmus!), *safaládka*, *preglejka*, *žúr*, *rákoš* a i. V SCS nájdeme síce slovo *reštaurácia* vo všetkých jeho významoch, ale zabudlo sa na našu starú dobrú *reštavráciu*, na Jána Kalinčiaka a na voľby bývalých župných úradníkov v Uhorsku. Celkom už nestačí, ak sa slovo *terminátor* uvedie len ako astronomický termín. Nezničiteľný hrdina amerických sci-fi filmov je už aj u nás takmer všeobecne známy. Intelektuál sa v SCS definuje ako rozumovo, vedecky, teoreticky, umelecky činný, vzdelaný človek. Zdá sa nám to na intelektuála málo, doplnili (a zdôraznili) by sme v definícii ešte samostatný názor na základné otázky filozofie, politiky, umenia, náboženstva a i.

Zdá sa nám, že v slovenčine sa nepoužíva žartovná nadávka *habakuk* podľa starozákonného proroka Habakuka, podobne *hergot* treba hodnotiť skôr ako české zakliatie.

Je trochu nečakaným riešením, že názvy jednotlivých jazykov sa v SCS uvádzajú v osobitnej časti na konci slovníka. Je to určite dobre spracovaná časť, ktorá je náležite doplnená aj v porovnaní s českou predlohou. Za zmienku pritom stojí, že názov *kirgizština* sa tu uvádza v podobe *kyrgyzština*, chýba nám tu, žiaľ, povestný

jazyk kawi. Niektoré jazyky (napr. jidiš) sa uvádzajú na inom mieste.

Napriek tomu, že sme tu uviedli viacero jednotlivostí, pri ktorých by sme dali prednosť ich inému spracovaniu, považujeme vydanie SCS za premyslený a starostlivo vypracovaný projekt (prípady, že odkazové heslo *pommes-frites* nachádzame dvakrát za sebou, sú takpovediac „milou“ výnimkou). S tým súvisí aj naša odpoveď na vyššie položenú otázku. Kloníme sa k názoru, že vydanie SCS bolo predsa len vhodným rozhodnutím. V zásade platí, že čím viac (dobrých) lexikografických prác je na trhu, tým lepšie. Navyše oproti VSCS má SCS viaceré prednosti: z lexikografického hľadiska je spracovaný vo väčšine prípadov adekvátnejšie, viaceré výklady má vydarenejšie a veľmi prospešné je uvádzanie typických spojení. VSCS naproti tomu vyniká množstvom uvádzaného materiálu a hesiel, z ktorých niektoré SCS nemá možno aj preto, že jeho autori boli limitovaní počtom slov, ktoré mohli oproti predlohe uviesť navyše. Naš záver nemôže byť teda ani iný než ten, že používateľ, ak chce získať čo najvýstižnejší a najpodrobnejší obraz o fungovaní slov cudzieho pôvodu v slovenčine, mal by si kúpiť obidva slovníky.

S. Ondrejovič

KRONIKA

Na šesťdesiatku Kláry Buzássyovej*

Kým pri päťdesiatke vedeckých pracovníkov nastáva prvá príležitosť obzrieť sa po ceste, ktorú prešli vo svojom raste a vývine, pokúsiť sa o prvé súhrnnejšie hodnotenie, pri šesťdesiatke sa znova vraciame až k samým začiatkom, ale najväčšiu pozornosť venujeme novému desaťročiu. Pravda, medzi prvou päťdesiatkou a nasledujúcou desiatkou nebýva ostrá hranica. Lebo ani životný beh sa obyčajne ostro neláme.

Tak je to aj v živote a vedeckej práci našej šesťdesiatničky PhDr. Kláry B u z á - s s o v e j, CSc. Jej curriculum vitae pokračuje vedeckou prácou, ale pripája sa k nej činnosť v organizačnej zložke vedeckého života: r. 1995 sa stáva členkou Predsedníctva SAV a v jeho rámci zástupkyňou vedúceho oddelenia spoločenských vied. V tejto funkcii pracuje do leta 1998. K jej zvyčajnému curriculum vitae sa teda pripája nové curriculum praxeos.

Ale niet ostrej hranice ani v jej curriculu scientiae: mnohé práce publikované v poslednom desaťročí sú výsledkom výskumov a štúdií realizovaných ešte pred päťdesiatkou. Platí to najmä o štúdiách v kolektívnej monografii *Dynamika slovnej zásoby spisovnej slovenčiny* (1989). Do tejto monografie vložila K. Buzássyová nielen podstatnú časť celkovej koncepcie, ale má v nej aj rozsahom najväčší podiel kapitol. Z jej pera pochádzajú kapitoly *Slovotvorné hniezdo a slovotvorná paradigma*, *Dynamické tendencie v abstraktnej lexike*, *Názvy vlastností a deja a tendencie v ich tvorení*, *Názvy deja a dynamické tendencie v ich tvorení*, *Tendencie k intelektualizácii a demokratizácii*, *Štruktúrna charakteristika terminológie*, *Tendencia k internacionalizácii*, *Konkurencia slovotvorných typov s domácimi a internacionálnymi formantmi*, *Príležitostné slová (okazionalizmy)* – vcelku je to 85 strán, čo tvorí vyše 20 % textu.

Názvy uvedených kapitol sú zároveň svedectvom o bádateľskej orientácii K. Buzássyovej na dva základné smery: celkový stav a

* Súpis prác K. Buzássyovej za r. 1988 – 1997 vyšiel v Jazykovednom časopise, 49, 1998, s. 142 – 149.

rozvoj slovnej zásoby a v nej otázky tvorenia slov. Netreba osobitne zdôrazňovať, že v oboch smeroch využíva aj skúsenosti získané v lexikografickej práci na *Slovníku slovenského jazyka 3, 4, 5* a *Česko-slovenskom slovníku* a nadväzuje na svoju monografiu *Sémantická štruktúra slovenských deverbatív* i na prácu *Východiská morfémovej analýzy*.

V období vrcholného vedeckého vypätia sa vedecké záujmy K. Buzássyovej obracajú na ďalší objekt, a to na problematiku konfrontačnej analýzy príbuzných, ale najmä nepríbuzných jazykov. K tradičným rusko-slovenským výskumom však pridáva novú orientáciu, konfrontáciu slovenčiny a maďarčiny. Po rozhládovej štúdii o súčasnom stave svetovej konfrontačnej lingvistiky (*Konfrontačný výskum jazyka*, 1971) skúma predovšetkým kategóriu určenosti v maďarčine a slovenčine, problematiku posesívneho datívu, ale uvažuje aj vo všeobecnosti o gramatickej kategórii v konfrontačnom výskume. Treba osobitne pripomenúť, že svoje výsledky a pohľady využíva aj v spolupráci na príprave učebníc slovenčiny pre základné školy s maďarským vyučovacím jazykom. Venuje sa aj konfrontácii slovenčiny a češtiny.

Do oblasti teoretických štúdií patrí aj Buzássyovej analýza takých „moderných“ lingvistických operácií, ako je transformácia a parafráza (*Gnozeologický a ontologický aspekt lingvistických operácií transformácie a parafrázy*, 1984). Presvedčivo tu ukazuje, že to sú dôležité nástroje poznávania, ale popritom predstavujú aj ontologické objekty, objektívne v jazyku dané. V súvislosti s parafrázami zdôrazňuje ich využívanie v jazykovej komunikácii na strane hovoriacich a pri skúmaní jazyka na strane jazykovedcov.

Z posledného desaťročia životného behu K. Buzássyovej treba vyzdvihnúť aspoň tri základné štúdie, charakteristické pre jej teoretické myslenie. Je to predovšetkým štúdia *Vzťah pomenovaní štát a štátnosť* (1990), kde hĺbkovou analýzou slova *štátnosť* a jeho synonym zisťuje, že toto slovo má tri významy: úsilie národa utvoriť si štát, existencia štátu a vedomie jeho trvania, spôsob existencie štátu čiže štatút štátu. Tieto tri významy vyplývajú z hĺbkového syntaktickosémantického a logického podložja, preto môže mať slovo *štátnosť* predikátovú i atributívnu platnosť a môže vyjadrovať voluntatívnu i faktívnu modalitu.

V štúdii *Lexikálna synonymia v slovníkovom spracovaní* (1997) rozborom spracovania synonym v Synonymickom slovníku

slovenčiny poukazuje na užšie i širšie chápanie synonym (toto sa uplatňuje v Synonymickom slovníku slovenčiny), no upozorňuje aj na závislosť početnosti členov synonymického radu od takých javov, ako je ujma, nežiaducosť, ale aj od slovných druhov (synonymické rady substantív sú menej početné).

Zaujímavé závery prináša štúdia *Opakovaná internacionalizácia a problém identifikácie morfológických a lexikálnych jednotiek* (1991) so širokým pohľadom na fungovanie latinčiny a latinizmov v slovenskej literatúre, na ich charakteristiku ako výrazného prostriedku dynamiky v internacionálnej lexike slovenčiny.

Vedecký vývin K. Buzássyovej, ako sme ho tu v krátkosti naznačili, možno charakterizovať ako kontrapunktický. Ako sama pripomína v svojej pozoruhodnej staršej štúdií, kontrapunkt nie je ostrý protiklad, ale prostriedok na dosiahnutie väčšej názornosti, sugestívnosti, na podčiarknutie významu či autorského zámeru. V tomto zmysle u K. Buzássyovej nejde o protiklad medzi curriculum vitae a curriculum scientiae, ani o protiklad medzi curriculum vitae a curriculum praxeos, ale o vyjadrenie alebo aspoň o výrazné naznačenie úzkeho vzťahu medzi prácou v civilnom, vedeckom i administratívnom živote. O taký kontrapunktický vzťah, ktorý jubilantke aj do ďalších rokov želajú priatelia a kolegovia.

J. Horecký

90. výročie narodenia akademika Ľudovíta Nováka

15. októbra 1998 uplynulo deväťdesiat rokov od narodenia akademika Ľudovíta N o v á k a (15. 10. 1908 Skalica – 27. 9. 1992 Ľubochňa), tvorcu, iniciátora, rozvíjateľa modernej slovenskej jazykovedy, bádateľa najmä v oblasti ortoepie a ortografie, interpretácie umeleckého štýlu, synchronickej a historickej fonológie (ide o kulminačný bod jeho bádateľského vzopätia), dejín slovenského jazyka a vo všeobecnej jazykovede. Pripomínáme si najmä komplexnosť, všestrannosť jeho osobnosti – bol vedcom a umelcom, potvrdzovateľom kooperácie jazykovedy a literárnej

vedy, bola mu blízka semiotika, história i filozofia; bol naším spirituálnym utešovateľom, priam svedníkom; chránil nás pred pocitom bezmocnosti, súcitil s nami v bolesti a utrpení, povzbudzoval vo viere, ponúkal nádej a optimistické riešenia, hoci sám bol nútený celé roky žiť v ústraní a vedel, čo je krivda aj prenasledovanie...

V jazykovede pracoval Ľ. Novák precízne a systémovo, často nás prekvapovali jeho jednoduché a elegantné riešenia, lenže ony boli výsledkom hlbokých a náročných originálnych myšlienkových, bádateľských operácií. Pozeral sa – ako vedec, ktorý sa usiluje o postup od vecí viditeľných k veciam neviditeľným a o prienik do skrytého „zmyslu“ jazykových javov – aj do budúcnosti, bol prognostikom v jazykovede, ale vedel aj o filozofickom i pragmatickom protiklade „mať“ a „byť“, matérie a duchovnosti, aj o jeho perspektívach: „A sme hlboko kresťansky presvedčení o tom, že idealizmus láme skaly, i keď to stojí zdravie a život mnohých jednotlivcov. Nakoniec predsa len duch musí zvíťaziť a surová i už formovaná hmota sa musí podrobiť.“ (Jazykovedné glosy k československej otázke. 2. vyd. Turčiansky Svätý Martin, Matica slovenská 1936, s. 380.)

Viaceré z Novákových objavov sa stali pevným metodologickým základom pre výskum v oblasti histórie i synchronie slovenčiny, ale aj pre širšie bádania. Za všetky pripomenieme zistenie, že po zániku a vokalizácii jerov mala západná a východná slovenčina a juhovýchodná stredná slovenčina konsonantickú mäkkostnú koreláciu a že severozápadná stredná slovenčina mala vokalicú mäkkostnú koreláciu. Toto zistenie sa stalo jedným z teoretických pilierov bádania v slovenskej historickej fonológii (porov. Pauliny, E.: Fonologický vývin slovenčiny. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963, s. 9 – 10). Pripomínáme, že tento „nález“ Ľ. Nováka je veľmi podnetný aj pre uvažovanie o vzťahoch konsonantických a vokalicých prvkov v štruktúre slovenskej slabiky a pomáha vysvetliť viaceré dynamické úkazy napríklad aj pri konsonantickom protiklade difúznosť – nedifúznosť (kompaktnosť) v zvukovej sústave dnešnej slovenčiny.

Jazykovedný odkaz akademika Ľ. Nováka čaká na svoje monografické spracovanie. Jedným z predpokladov na takýto počin je postupné systematické odkrývanie jeho lingvistického uvažovania. Aktuálnym „vonkajším“ podnetom na pozornejší návrat k jeho

bádateľským inšpiráciám sa stáva aj pripomenutie jeho nedožitých deväťdesiatin. Katedra slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, na ktorej Ľ. Novák zo všetkých svojich pracovísk pôsobil najdlhšie, pripravuje na 15. 1. 1999 odborný seminár o jeho živote a diele. Sympatický je aj súčasný zvýšený záujem o odkaz tohto vynikajúceho vedca a bývalého člena Pražského lingvistického krúžku v českej jazykovednej obci.

Akademik Ľudovít Novák ako prenikavý, všestranne vzdelaný lingvista i hlboko veriaci človek nám pripomína, že jazyk ponúka aj možnosti prieniku do nášho najskrytejšieho vnútra, do hlbín duše a duchovnosti, intenzívneho pohybu k priestorom ticha a mlčania, rozjímania, meditatívnosti, kontemplácie, k Slovu, ktoré bolo na počiatku a bude naveky.

J. Sabol

Ján Šárغا

(Na nedožitú 80. výročie narodenia)*

Na samý predvečer Vianoc končiaceho sa roka 1998 pripadlo jedno zo smutných výročí v dejinách našej jazykovedy – nedožitú 80. narodeniny veľkej nádeje našej vedy, osobitne dialektológie, Jána Šárغا. I keď nebýva bežným zvykom pripomínať si výročia osobností, u ktorých miera predpokladov na veľké vedecké výsledky prevýšila mieru ich skutočne dosiahnutých samotných výsledkov, v prípade J. Šárغا treba urobiť výnimku. Uňho totiž nenaplnenie spomínaných predpokladov a nádejí, ktoré sa s jeho menom spájali, nezapríčinila nijaká z jeho ľudských vlastností či slabostí, ako sú neschopnosť, pohodlnosť či dokonca lenivosť, jemu v tom – celkom nezmyselne – zabránila krutá predčasná smrť.

Výnimku práve tohto druhu – čo tiež nebýva bežným zvykom – a práve v súvislosti s menom J. Šárغا urobili až traja poprední

* Príspevok je skrátanou a upravenou verziou prednášky o Jánovi Šárгови na odbornom seminári uskutočnenom v rámci 5. sotáčkeho folklórneho festivalu v Jasenove pri Humennom 30. 5. 1998. Odznel na slávnostnej akadémii venovanej nedožitým osemdesiatinám J. Šárغا vo Veľopolí 13. 12. 1998.

predstavitelia svojich vedeckých disciplín z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského (Slovenskej univerzity) v Bratislave, keď po jeho smrti pred takmer šesťdesiatimi rokmi uverejnili nekrológy, plné ľútosti a žiaľu nad stratou mladého života, v jednom z najvýznamnejších vedeckých orgánov našej krajiny v tom čase, v časopise *Linguistica Slovaca*. Ide o univerzitných profesorov Ľ. Nováka, F. Wollmana a J. Perfeckého (Novák – Wollman – Perfeckij, 1939/1940). Istotne to neurobili bezdôvodne. Aj tento ich počín bol jedným z podnetov na našu pripomienku. Druhou je poznanie, že uvedení vedci sa v hodnotení osobnosti a práce svojho študenta nemýlili. J. Šárga totiž i za veľmi krátky čas svojho tvorivého rozletu stačil vykonať dielo, ktoré si zachovalo svoju hodnotu a aj dnes si zasluhuje obdiv a ocenenie, dielo, ku ktorému sa treba vracieť a pripomínať si ho – práve tak ako jeho samotného.

Pripomeňme si teda najprv niekoľko najzákladnejších údajov z krátkeho, neľahkého, no čínorodého života J. Šárgu. Narodil sa 23. decembra 1918 v zemplínskej obci Veľopolie, ležiacej neďaleko (severne) od Humenného. Podľa jeho vlastných údajov (Novák – Wollman – Perfeckij, 1939/1940, s. 357) prvý rok ľudovej školy navštevoval v rodisku, no keďže v obci nebolo učiteľa, ďalšie tri roky musel chodiť do susedného Udavského. V r. 1928 – 1932 J. Šárga absolvoval štyri nižšie gymnaziálne ročníky v Michalovciach, pričom do tohto mesta denne cestoval z rodnej obce (4 km pešo na stanicu a 35 km vlakom). Vyššie ročníky tohto typu strednej školy vychodil v Košiciach, kde 17. júna 1936 zmaturoval s vyznamenaním. Od jesene tohto roka bol študentom Filozofickej fakulty Univerzity Komenského (Slovenskej univerzity) v Bratislave. Tu, skôr ako stačil svoje štúdiá úspešne dokončiť, zomrel na pľúcnu chorobu 4. februára 1940.

Napriek ťažkým sociálnym a zdravotným podmienkam, v ktorých J. Šárga vyrastal (mal ďalších troch – mladších – súrodencov, matka mu už v detskom veku zomrela, invalidný otec pracoval ako obuvník, ale pre pľúcnu chorobu a problémy so zrakom a sluchom bol asi od roku 1935 bez zamestnania, sám – v konečnom dôsledku neúspešne – zápasil s rovnakou chorobou ako jeho otec atď.; tamže, s. 358), sa tento mladý Veľopolčan od samého začiatku svojich vysokoškolských štúdií popri študijných úlohách usilovne a s veľkou zaniietenosťou venoval aj rozmanitej bádateľskej práci. Autentické a presvedčivé svedectvo o tom podávajú jednak

spomenuté nekrológy troch jeho učiteľov, jednak publikovaná časť výsledkov tejto jeho bádateľskej činnosti.

Napríklad v seminári slovanských dejín prof. J. Perfeckého sa počas celého svojho nedokončeného štúdia usilovne venoval na jednej strane téme osídlenia svojho rodného zemplínskeho kraja, na druhej strane, čo svedčí o naozajstnej veľkej šírke jeho záujmov, aj dejinám Litvy. V oboch vymedzených historických okruhoch sústavne zbieral potrebný materiál k zamýšľaným väčším prácam, pričom sa najmä v druhom z nich dopracoval k úplne samostatným názorom. Žiaľ, tieto práce mu zákerná choroba nedovolila dokončiť (tamže, III. časť, s. 360).

Od počiatku svojich bratislavských štúdií J. Šárga navštevoval aj seminár pre porovnávacie dejiny slovanských literatúr a ľudových tradícií, ktorý viedol prof. F. Wollman. Už v priebehu prvých prázdnin v r. 1937 zozbieral a zostavil 1. zbierku ľudových tradícií svojho rodného Veľopolia, v nasledujúcich dvoch rokoch svojmu profesorovi odovzdal ďalšie tri zbierky nazbieraného materiálu pod názvom „sotácke tradície“. Už na základe správy priloženej k 3. zbierke (z r. 1939), v ktorej „vytvoril akúsi druhovú klasifikáciu ústnej prozaickej tvorby, ku ktorej sa budeme asi často vracáť“ (tamže, II. časť, s. 359), ho vynikajúci literárny historik F. Wollman označil za mladého bádateľa, u ktorého duch vädnuceho tela výnimočne reagoval na súčasnú vedeckú problematiku a po ktorom v slovenskom tradicionalizme ostane čestná pamiatka (tamže). Na veľkú škodu našej vedy J. Šárga ani tieto svoje práce nestihol dokončiť do publikovateľnej podoby.

Zhodou určitých priaznivých okolností osud výsledkov uvedených predchádzajúcich dvoch oblastí Šárgových bádateľských záujmov našťastie nepostihol to, čo tento mladý študent, ktorý sa vyformoval „vo vážneho vedeckého pracovníka pomerne veľkej samostatnosti a na svoj ľudský vek i krátkosť štúdií podivuhodne rýchle dosiahnutej akribie“, ako o ňom píše autor tretieho (v poradí však prvého a zároveň najrozsiahlejšieho) nekrológu prof. L. Novák (tamže, s. 357), robil a dosiahol v oblasti nárečových výskumov. Aj do tejto práce sa pustil už v prvom ročníku svojich štúdií, a to zásluhou prof. V. Vážneho, dobrého znalca slovenských nárečí, ktorý vytvoril nielen relatívne priaznivé organizačné a materiálne podmienky na zapojenie študentov do nárečového výskumu (J. Šárga sa už v prvom roku svojich bratislavských štúdií,

potom aj v nasledujúcom ocitol medzi tými, ktorí na tento účel dostali aj finančnú podporu; porov. Vážný, 1940, s. 150 – 151; Šárga, 1940, s. 223 – 224), ale zabezpečil aj možnosť publikovania výsledkov tohto výskumu. Vďaka tomu sa zachovali, a to priamo z pera samotného J. Šárgu, presné a pomerne podrobné údaje o jeho dialektologických aktivitách (Šárga, 1940).

Už počas vianočných prázdnin na sklonku roka 1936 J. Šárga urobil základný výskum nárečia svojho rodiska, do konca školského roka aj výskum v susedných dedinách Udavské a Ľubiša. Letné prázdniny roku 1937 venoval výskumnej práci v obciach Hankovce, Koškovce, Rovné a Hrušov (dnes Vyšný Hrušov), o rok neskôr svoju výskumnú oblasť rozšíril o severnejšie dediny Zbudské Dlhé, Hrabovec (dnes Hrabovec nad Laborcom) a Papín. Výsledky a zároveň aj metódy a ďalšie okolnosti svojho výskumu, v ktorom bol v podstate prvolezcom, opísal jednak v dvoch podrobných informačných správach (za rok 1937 z 15. novembra 1937, za rok 1938 zo 14. decembra 1938; Šárga, 1940, s. 204 – 210, 223 – 241), jednak v samostatnom príspevku *Dva zjavy v sotáckej morfológii* (tamže, s. 210 – 223), ktorému sa oprávnene pripisuje charakter vedeckej štúdie (Novák, 1939/1940, s. 358; Pauliny, 1939/1940, s. 364).

I keď J. Šárga, prirodzene, nemohol ešte podať komplexný a úplný obraz o pôvode a charaktere sotáckych nárečí (väčšiu pozornosť nestačil venovať napríklad dvom typickým znakom sotáckych nárečí – neustálenému prízvuku a otázke existencie či neexistencie fonologickej kvantity), predsa ako prvý bádateľ priamo pochádzajúci z tejto vtedy a dodnes zaujímavej oblasti, a teda dobre poznajúci nárečie nielen rodného Veľopolia, ale aj jeho širšieho okolia, zásadným spôsobom prispel k ich relatívne dobrému poznaniu ako dialektov slovenského národného jazyka a tým i k skorému vyriešeniu vtedy ešte spornej otázky genézy celej skupiny východoslovenských nárečí (porov. Slovenský biografický slovník V, 1992, s. 433). Dnes, pri pripomienke nedožitých 80. narodením a takmer štyridsať rokov po predčasnej smrti, nám neostáva nič iné, len spolu s E. Paulinym, naším neskorším popredným jazykovedcom, si povzdychnúť: „Škoda, že smrť prekazila J. Šárgovi, aby problémy, ktoré... tak naširoko načrtal, spracoval sústavne a súhrnne.“ Naozaj veľká škoda!

Literatúra

NOVÁK, L. – WOLLMAN, F. – PERFECKIJ, E.: Ján Šárga. (23. XII. 1918 – 4. II. 1940.) In: *Linguistica Slovaca*, 1/2, 1939/1940, s. 357 – 360.

PAULINY, E. (rec.): *Carpatica* (I, 2A, Praha 1939). In: *Linguistica Slovaca*, 1/2, 1939/1940, s. 363 – 365.

Slovenský biografický slovník (od r. 833 do r. 1990). Zv. 5 (R – Š) [heslo: Šárga, Ján]. Martin, Matica slovenská 1992, s. 433.

ŠÁRGA, J.: Zprávy o štúdiu „sotáckeho“ nárečia. In: *Carpatica* I, 1940, zv. 2/A, č. 3, s. 204 – 241.

VÁŽNÝ, V.: Zprávy o využití prázdninových stipendií, poskytnutých členům dialektologickej komise Jazykovědného odboru Učené společnosti Šafaříkovy na studium slovenských nářečí v letech 1936 – 38. In: *Carpatica* I, 1940, zv. 2/A, č. 3, s. 149 – 151.

Za Richardom Schneckom

Dňa 11. septembra 1998 sme sa navždy rozlúčili s jazykovedcom PhDr. Richardom Schneckom, novohradským rodákom pochádzajúcim z Málinca, kde sa narodil 8. marca 1923. Gymnázium navštevoval, aby sme si pripomenuli základné údaje z jeho životopisu, v Lučenci a neskoršie v Kláštore pod Znievom. V rokoch 1945 – 1950 študoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave aprobáciu slovenský jazyk – taliansky jazyk. Pre jeho profesionálny vývoj bolo dôležité, že v školskom roku 1946/47 sa mu pošťastilo študovať na Univerzite del Sacro Cuore v Miláne. Veľmi charakteristické preň bolo aj to, že po návrate z cudziny pôsobil napriek svojej filologickej príprave najprv na Štátnom konzervatóriu v Bratislave. Súvisí to očividne s jeho umeleckými sklonmi a všestranným nadaním. Je dokonca známe, že už ako stredoškolský študent vystavoval akvarely v Taliansku. Ako sľubný literárny talent sa od konca 40. rokov prejavoval najmä na stránkach Slovenských pohľadov, pričom jeho tvorbu hodnotila vysoko aj súdobá kritika. Niektorí tvrdia, že R. Schneck bol po celý život na prvom mieste maliarom, potom literátom a až na treťom mieste jazykovedcom.

Jazykoveda sa mu však stala profesiou. V r. 1950 nastúpil do vtedajšieho Ústavu slovenského jazyka (dnes Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra) SAV, kde, úročiac aj svoj pobyt v zahraničí, pracoval na prípravných prácach šesťzväzkového Slovníka slovenského jazyka. Prvý zväzok v r. 1959 vyšiel aj za jeho autorskej spoluúčasti. Keďže však R. Schneck bol povahou nekompromisnou a dušou asi viac umeleckou než učeneckou, v r. 1956 opúšťa akademický ústav, aby sa náplňou jeho ďalšieho života stala pedagogická činnosť na vysokých školách pedagogických najprv v Bratislave, neskoršie, a to až do konca aktívnej činnosti, v Trnave. Ako vysokoškolský učiteľ bol spoluautorom učebnice *Slovenský jazyk*, no osobitne ho zaujali aj niektoré špecifické syntaktické témy, ako napr. medzivetné vzťahy, nepravá parataxa či prístavok. Venoval sa aj rozborom literárnych diel. Z autorov ho zaujali najmä František Švantner a Jozef Cíger Hronský, ktorí boli zrejme najbližší jeho naturelu a ktorými sa podľa všetkého dal najviac inšpirovať aj vo svojej literárnej tvorbe. Pripomeňme, že R. Schneck napísal i niekoľko jazykovedných a národopisných príspevkov zo svojho rodného kraja, napr. o terminológii lapania vtákov z oblasti horného Ipľa.

Tak ako kedysi dávno vyšiel Richard Schneck z novohradského Málince, svoju životnú púť po 75 rokoch oblúkom zakončil zasa v rodnom kraji – na Látkach (v starých časoch časti Málince). Je nesporné, že jazykoveda v ňom stratila skvelého znalca a v jeho najproduktívnejších rokoch i nepodkupného kritika.

Češť jeho pamiatke!

S. Ondrejovič

ROZLIČNOSTI

Handicap – hendikep. – V Slovníku slovenského jazyka (SSJ I, 1959, s. 458) sa zaznamenáva podstatné meno *handicap* s výslovnosťou [*hendikep*] (v spisovnej slovenčine), ďalej je tu skratka *angl.* poukazujúca na to, že ide o slovo anglického pôvodu. Toto slovo má podľa SSJ dva významy: 1. nevýhoda, ťažšie podmienky pre jedného zo súperiacich športovcov al. pre jeden zo športových celkov; *pren. hovor.* nevýhoda vôbec; 2. druh pretekov, pri ktorých sa slabším pretekárom poskytuje istá úľava. Za tým nasleduje v tom istom hesle aj prídavné meno *handicapový*. V samostatnom hesle sa uvádza sloveso *handicapovať* s výslovnosťou [*hendikepovať*] a so skratkou *šport.* (slovo zo športovej oblasti), ktoré má tiež dva významy: 1. vyrovnávať rozdiel vo výkonnosti pretekárov, dať niektorým z nich výhodu; 2. poškodiť, ukrátiť niekoho pri pretekaní: *byť handicapovaný* byť v nevýhode; *pren.* o nevýhode vôbec. K spracovaniu týchto slov chceme uviesť v našom príspevku niekoľko poznámok.

Ako vidíme, slovo *handicap* i jeho deriváty, resp. základy týchto derivátov sa tu ešte používajú v pôvodnej anglickej pravopisnej podobe, hoci výslovnosť je od pravopisnej podoby odlišná. Podobne aj Slovník cudzích slov od M. Ivanovej--Šalingovej a Z. Maníkovej (Bratislava 1979, s. 344) zachytáva slová *handicap*, *handicapovaný*, *handicapovať*, *handicapový* (tu ako samostatné heslo aj slovo *handicapovaný*). Krátky slovník slovenského jazyka z r. 1987 (KSSJ, s. 112) má slová *handicap*, *handicapovať*, vo Veľkom slovníku cudzích slov od M. Ivanovej--Šalingovej, Z. Maníkovej a S. Šalinga (Bratislava – Veľký Šariš 1997, s. 466) sú slová *handicap*, *handicapový* a *handicapovať*, v Slovníku cudzích slov pre školu a prax od S. Šalinga, M. Ivanovej--Šalingovej a Z. Maníkovej (Bratislava – Prešov 1997, s. 229) je výraz *handicap* a popri ňom po výslovnostnej podobe [*hendikep*] aj pravopisná a výslovnostná podoba *hendikep*, Slovník cudzích slov (slovenský preklad z češtiny, Bratislava 1997, s. 341 – 342) zaznamenáva slová *handicap* (v zátvorke výslovnosť [*hendikep*]), *hendikep*, *handicapový*, *hendikepový*, *handicapovať*, *hendikepovať*, 3. vydanie KSSJ (1997, s.

178) uvádza podoby *hendikep, handicap, hendikepovať*. Popri týchto lexikografických dielach môžeme ešte spomenúť Pravidlá slovenského pravopisu (PSP). Pravidlá z r. 1991 (s. 189) zaznamenávajú slová *handicap* a *handicapovať*, PSP z r. 1998 (s. 193) uvádzajú podoby *hendikep, handicap, hendikepovať, handicapovať*.

Ako vidíme z tohto prehľadu, vývin v tomto prípade jednoznačne smeruje k zdomácneným podobám *hendikep, hendikepový, hendikepovať, hendikepovaný* atď. Aj v tlači sa už stretávame s domácimi pravopisnými podobami, napr. *Ponúkajú prácu hendikepovaným* (Slovenská Republika, 14. 1. 1998, s. 4). Nie je to nič nezvyčajné. Vieme, že slová anglického pôvodu, ku ktorým patrí aj slovo *handicap*, sa postupne podľa miery ich používania v našom jazyku prispôsobujú jazykovej stavbe spisovnej slovenčiny a začínajú sa aj písať podľa zásad slovenského pravopisu. Stačí spomenúť staršie prevzatia ako napr. *futbal, volejbal, hokej, džer-sej*, ale aj novšie slová, napr. *softvér, hetrik* atď. Nazdávame sa, že v ďalších jazykových príručkách bude potrebné už uvádzať pravopisné a výslovnostné podoby *hendikep, hendikepový, hendikepovať, hendikepovaný, hendikepovanie* atď., kým podoby *handicap, handicapový, handicapovať* atď. už iba ako staršie pravopisné podoby (s výslovným upozornením, že ide o staršie pravopisné podoby).

Spomenuli sme významy, ktoré sa uvádzajú v SSJ pri slove *handicap*. Obidva významy sa týkajú športovej oblasti, pri slove *handicap* sa však neuvádza skratka *šport.*, ktorá by ukazovala na túto oblasť. Je to asi preto, lebo slovo *handicap*, resp. *hendikep* sa používa aj v prenesenom význame, ktorý sa už netýka iba športovej oblasti (tento prenesený význam sa v SSJ správne zaznamenáva). Ale napr. vo Veľkom slovníku cudzích slov z r. 1997 sa popri skratke *angl.* pri slove *handicap* uvádza aj skratka *šport.* Slovo *handicap*, resp. *hendikep* sa síce najprv používalo v športovej oblasti, ale postupne sa jeho používanie rozširovalo a dnes sa ním všeobecne označuje nejaká nevýhoda. V takomto prípade je správne použitie skratky *šport.* pri druhom a treťom význame, ako je to v Slovníku cudzích slov (1979, s. 341 – 342), správne sa tu však skratka *šport.* neuvádza pri 1. význame: nevýhoda, znevýhodnenie, nerovnosť v pretekoch al. v súťažení, *psych.* subjektívny pocit oslabenej pozície jednotlivca voči sociálnemu okoliu spôsobený objektívnymi príčinami.

Pri slove *handicapový* SSJ správne uvádza skratku *príd.*, ktorá vyjadruje slovnodruhovou príslušnosť tohto slova. Pri slovese *handicapovať* sú skratky *dok.* a *angl.* Určenie, podľa ktorého sloveso *handicapovať* je dokonavé, nie je správne. Toto sloveso je dokonavé aj nedokonavé, ako sa to správne uvádza v KSSJ. Čo sa týka skratky *angl.*, treba konštatovať, že jej použitie nie je tu na mieste. Nemožno hovoriť o tom, že by sloveso *handicapovať* (*hendikepovať*) bolo anglického pôvodu. Toto sloveso je síce utvorené od slova anglického pôvodu (*handicap*), ale tu už ide o derivát s domácou slovotvornou príponou *-ovať*, teda o derivát od prevzatého slova, ktoré v našom jazyku už zdomácnelo. Preto podľa našej mienky pri derivátoch *handicapový*, *handicapovať* atď., resp. *hendikepový*, *hendikepovať* atď. nemožno už uvádzať skratku *angl.*

Na záver konštatujeme, že namiesto pôvodnej anglickej pravopisnej podoby *handicap* sa už v spisovnej slovenčine začína bežne používať zdomácnená podoba *hendikep* a príslušné deriváty *hendikepový*, *hendikepovať*, *hendikepovaný* atď. Vývin prekonala nielen pravopisná podoba tohto slova, ale aj jeho významová stránka. Pôvodne sa toto slovo používalo v športovej oblasti, dnes sa používa aj širšie, pričom už zreteľne prevažuje jeho uplatňovanie vo význame „nevýhoda, znevýhodnenie“. Slovo *hendikep* je anglického pôvodu a podľa toho sa v slovníkoch náležite označuje alebo má označovať skratkou *angl.* Túto skratku nemožno však používať pri jeho derivátoch, teda podobách *hendikepový*, *hendikepovať*, *hendikepovaný* atď., ktoré boli utvorené v spisovnej slovenčine (to sa týka aj prípadných ďalších derivátov, ktoré sa môžu utvoriť v budúcnosti). Sloveso *hendikepovať* nie je nedokonavé sloveso, ako sa uvádza v SSJ, ale dokonavé aj nedokonavé, ako je to v KSSJ. Vývin, ktorý sme pozorovali pri slove *hendikep*, ukazuje, že v spisovnej slovenčine sa silne prejavuje tendencia po čo najúplnejšom prispôsobovaní slov cudzieho pôvodu systému spisovnej slovenčiny.

L. Dvonč

In-line hokej. – Malá encyklopédia telesnej výchovy a športu (Bratislava, Obzor 1982, s. 409) registruje ľadový hokej ako kolek-

tívnu športovú hru s pukom (vznikla v Kanade), pri ktorej sa hráči na korčuliach usilujú hokejkou streliť gól do súperovej brány. Na s. 345 sa uvádza hra hokej na kolieskach (kolieskových korčuliach – *roller hockey, hockey pista*) spočívajúca v tom, že hráči jazdia na kolieskových korčuliach v topánkach a drevenými hokejkami sa snažia s plnou gumovou loptou streliť súperovi gól. V športových rubrikách denníka *Sme/Smena* sme zaregistrovali športovú hru s názvom *in-line hokej: Ťažšie sa brzdí, ale inak in-line hokej* nemá chybu (16. 7. 1998, s. 19). – *Tréner Lukscheider verí, že zajtra bude finále v B-kategórii MS v in-line hokeji Slovensko – ČR. – Po včerašom dni voľna turnaj B-kategórie majstrovstiev sveta v in-line hokeji dnes a zajtra vrcholí* (18. 7. 1998, s. 15). – *SR získala na MS B-kategórie bronz v in-line hokeji... Prvá polovica stretnutia sa podobala viac na ľadový hokej ako na in-line. – Ešte nikdy som nevidel hrať takýto dôležitý zápas v in-line hokeji v podobných podmienkach... – ...naše mužstvo možno taktiež zaradiť medzi vyspelý svet in-line hokeja* (20. 7. 1998, s. 3). V rozhlasových a televíznych reláciách sme viackrát zachytili športovú hru s názvom *in-line hokej*. Z denníka *Korzár* (18. 7. 1998, s. 15) uvádzame doklad na názov *in-line hokej: Slovenskí hokejoví reprezentanti v in-line hokeji...*

V príručkách spisovnej slovenčiny sa športový výraz *in-line hokej* neuvádza. Veľký slovník cudzích slov (S. Šaling – M. Ivanová-Šalingová – Z. Maníková, Bratislava – Veľký Šariš 1997, s. 712) registruje slovo *line* [*lajn*] ako nesklonné substantívum ženského rodu s významom „jednotka britskej dĺžkovej miery, čiarka (2,54 mm)“. Na s. 712 sa uvádza slovo *lina* [*lajna*] ako športový výraz – čiara na ihrisku. Na s. 539 sa uvádza slovo *in* ako anglická predložka *v*, obyčajne v bibliografickom uvádzaní citovanej literatúry. Slovník cudzích slov (upravený preklad Akademického slovníka cizích slov; Bratislava, SPN 1997, s. 554) zachytáva slovo *line* [*lajn*] ako nesklonné substantívum ženského rodu s významom „stará jednotka dĺžky vo Veľkej Británii a v USA (2,5 mm)“. Na s. 538 sa uvádza slovo *lajna* s kvalifikátorom slangové slovo (čiara najmä na športovom ihrisku). Športová hra hokej na kolieskových korčuliach (*in-line hokej*) je novšia športová hra a dostala sa k nám z USA. Kolieska sú umiestnené na topánke v línii, čiare (*in line*), nie po bokoch topánky.

V športovej rubrike denníka Korzár sme zaregistrovali aj slovo *in-linista*: „*In - l i n i s t o m*“ ukradli budúce majstrovstvá sveta (18. 7. 1998, s. 15). Slovtvorný typ podstatné meno + prípona *-ista* je v slovenčine veľmi produktívny a tvoria sa podľa neho názvy osôb podľa predmetu, ku ktorému majú nejaký vzťah. Osobitnú skupinu tvoria názvy z oblasti telovýchovy a športu: *futbalista*, *hokejista*, *basketbalista*, *volejbalista*, *šachista* a pod. Takto je utvorené aj slovo *in-linista*, ktorým sa nazýva športovec, ktorý hrá hokej na kolieskach, in-line hokej.

In-line hokej je novšia kolektívna športová hra na kolieskových korčuliach. Kolieska sú upevnené v línii, v rade, čiare (in-line) topánky. Od názvu *in-line* je príponou *-ista* utvorené podstatné meno *in-linista* ako pomenovanie toho, kto tento šport pestuje, hrá.

J. Jacko

OBSAH 63. ROČNÍKA SR

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

BLANÁR, V.: Stalo sa raz v meste N. (Na okraj propriálnej sémantiky)	
.....	
.....	193
BUZÁSSYOVÁ, K.: Slovenčina ako stredoeurópsky slovanský jazyk (K problému jazykového zákonodarstva)	
.....	
.....	131
DOLNÍK, J.: Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny (výskumný program)	
.....	
.....	3
DVONČ, L.: Prídavné mená na -ický od vlastných mien	
.....	
.....	38
FERENČIKOVÁ, A.: Typy podradovacích súvetí s podmienkovým vzťahom viet v slovenských nárečiach z porovnávacieho hľadiska	
.....	
.....	143
FURDÍK, J.: Motivačná intencia slova	
.....	
.....	321
HORECKÝ, J.: Spoluhláskové skupiny s fonémou š- v cudzích slovách	
.....	
.....	280
KAČALA, J.: Sémantická derivácia na základe príľahlosti	
.....	
.....	65
KESSELOVÁ, J.: Substantíva v komunikácii (na materiáli spontánneho dialógu detí)	
.....	
.....	272
KONCOVÁ, M.: Poznámky k nomenklatúre v gastronómii	
.....	
.....	75

LIPTÁKOVÁ, L.: Komunikáčno-pragmatická dimenzia okazionalizmov v hovore- ných prejavoch	30
MAJTÁN, M.: Kompozitné štruktúry v slovenskej onymii	13
MAJTÁN, M.: Slovenčina v Krmanovej gramatike z roku 1704	167
MLACEK, J.: Jazykové aktualizovanie v službách poetiky (Nad zbierkou Jána Ondruša <i>Ovca vo vlčej koži</i>)	257
ODALOŠ, P.: Nové slovenské chrématonymá	337
ORGOŇOVÁ, O.: Slovtvorná adaptácia galicizmov v slovenčine II	24
PEKAROVIČOVÁ, J.: Slovenčina ako cudzí jazyk z pohľadu aplikovanej lingvisti- ky (K sedemdesiatke Petra Baláža)	220
RIPKA, I.: Pred XII. medzinárodným zjazdom slavistov	129
RIPKA, I.: Typy slovanských celonárodných nárečových slovníkov	159
SICÁKOVÁ, Ľ.: Štandardizované podoby hydroným z povodia Slanej	330
SLANČOVÁ, D. – SOKOLOVÁ, M.: Jazykové prostriedky s vokatívnym exponen- tom v súčasnej slovenčine	210

TIBENSKÁ, E.: Objektový participant sémantickej štruktúry vety
.....
.....
198

DISKUSIE A ROZHĽADY

BALÁŽOVÁ, L. – BOSÁK, J.: Prečo a ako sa prekladal český slovník cudzích slov
.....
.....
343

DVONČ, L.: Rytmické krátenie v spisovnej slovenčine
.....
.....
291

JACKO, J.: *Cyriľometodský* či *cyriľo-metodský* (*cyriľometodovský* či *cyriľo-
metodovský*)
.....
.....
49

JACKO, J.: Územnosprávne členenie Slovenskej republiky
.....
.....
87

KAČALA, J.: Smerovanie rytmického zákona
.....
.....
230

ŠIMKOVÁ, M.: Fungovanie častíc na osi pozitívne – negatívne
.....
.....
80

WACHTARCZYKOVÁ, J.: Spoločenské pozadie fungovania termínov *klikať*,
klikanie
.....
.....
284

SPRÁVY A RECENZIE

ABRAHAMOWICZ, D. – JURCZAK-TROJAN, Z. – PAPIERZ, M.: Mały słownik pol-
sko--słowacki. F. B u f f a
.....
.....
57

Dynamika jazyka a rozvíjanie komunikatívnej aktivity v materinskom jazyku a
cudzích jazykoch. Š. H o l i č
.....
.....

	54					
XI.	celopoľská	onomastická	konferencia.	J.	K r š k o	
	238					
Lexika	pivnického	nárečia.		M.	D u d o k	
	307					
Malý	slovár	trnafsko-slovenský.	L.	D v o r n i c k á - T r n a v s k á		
	309					
Medzinárodná	konferencia	Mesto a jeho jazyk.	M.	K o n c o v á		
	355					
Nad	novým	Slovníkom	cudzích slov.	S.	O n d r e j o v i č	
	361					
Nová	monografia	o	sociolektoch.	I.	O č e n á š	
	102					
Nová príručka	syntaxe pre učiteľov a študentov (MOŠKO, G.: Príručka vetného	rozboru).		M.	L i g o š	
	244					
Nové vydanie	Krátkej gramatiky slovenskej	Eugena Paulinyho.	S.	O n d r e j o v i č		
	60					
O	jazyku	rozprávok.		M.	S e d l á k o v á	
	300					
VIII.	kolokvium	mladých	jazykovedcov.	M.	K o n c o v á	
	357					
PALKOVIČ,	K.:	Záhorácky	slovník.	J.	H o r e c k ý	
	99					

Seminár	Onomastika	a	škola	VII.	J.	Krško
.....						
97						
Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV za rok 1997. J.						
Skladaná						
-						
I. Ripka						
.....						
173						
Štylistika	Jozefa	Mistríka	po	tretí	raz.	O. Orgoňová
.....						
301						
3.	konferencia	o	komunikácii.	L.	Urbancová	
.....						
352						
Zborník	Spolku	vojvodinských	slovakistov.	14.	M.	Smatana
.....						
183						
ŽIGO, P.: Kategória času v slovenskom jazyku. E. Krošláková						
.....						
241						
KRONIKA						
90. výročie narodenia akademika Ľudovíta Nováka. J. Sabol						
.....						
369						
Docent	Peter	Baláž	sedemdesiatročný.	J.	Mlacek	
.....						
249						
Ján	Šárga	(Na	nedožitú	80.	výročie	narodenia).
L. Bartko						
.....						
370						
Jubileum	doc.	PhDr.	Oľgy	Schulzovej,	CSc.	S. Ondrejovič
.....						
106						
K jubileu	profesora	Jozefa	Jacka.	J.	Kesselová	
.....						
119						

Na	šesťdesiatku	Kláry	Buzássyovej.	J.	Horecký
.....					
367					
Súpis	prác	doc. Oľgy	Schulzovej	za roky	1954 – 1997. L. Dvonč
.....					
108					
Súpis	prác	doc. Petra	Baláža	za roky	1988 – 1997. L. Dvonč
.....					
252					
Súpis	prác	prof. Jozefa	Jacka	za roky	1987 – 1997. L. Dvonč
.....					
120					
Zabudnutý	Dr. Jozef	Koreň	(1887 – 1969).	S.	Ondrejovič
.....					
314					
Za	Richardom	Schneckom.	S.	Ondrejovič	
.....					
374					

ROZLIČNOSTI

<i>Banja</i>	<i>Luka</i>	–	<i>z Banje</i>	<i>Luky</i>	–	<i>v Banji</i>	<i>Luke.</i>	J.	Jacko
.....									
127									
<i>Empajr</i>	a	<i>empajrový</i>	<i>rozhodca.</i>	J.	Jacko				
.....									
255									
<i>Handicap</i>	–	<i>hendikep.</i>	L.	Dvonč					
.....									
375									
<i>In-line</i>	<i>hokej.</i>	J.	Jacko						
.....									
377									
<i>Linz</i>	–	<i>linzský</i>	a	<i>Linec</i>	–	<i>linecký.</i>	L.	Dvonč	
.....									
318									
<i>Turecké,</i>	<i>turkotatárske</i>	či	<i>turkické</i>	<i>jazyky?</i>	S.	Ondrejovič			
.....									

INDEX 63. ROČNÍKA SR

- ABRAHAMOWICZ, D. – JURCZAK-TROJAN, Z. – PAPIERZ, M.: Mały słownik polsko-słowacki, recenzia 57 – 60
- anglický* 41
- angloamerický* 50
- anglo-americký* 50
- aplikovaná lingvistika: slovenčina ako cudzí jazyk z pohľadu aplikovanej lingvistiky 220 – 229
- áž, slová s touto príponou 24 – 29
- BALÁŽ, P., medailón k sedemdesiatke 249 – 252; súpis prác za r. 1988 – 1997 252 – 254
- Banja Luka*, skloňovanie 127
- bár(s)*, význam 86
- baskický* 41
- belgický* 41
- bodaj*, význam 83
- božechráň/bohchráň*, význam 86
- BUŽASSYOVÁ, K., medailón k šesťdesiatke 367 – 369
- cyrilometodský/cyrilometodovský*, pravopis 49 – 52
- častice: fungovanie č-íc na osi pozitívne – negatívne 80 – 87
- čo (častica), význam 86
- dejiny slovenčiny: slovenčina v Krmanovej gramatike z r. 1704; ŽIGO, P.: Kategória času v slovenskom jazyku, recenzia 241 – 244
- dialektológia: PALKOVIČ, K.: Záhorácky slovník, recenzia 99 – 102; typy podradovacích súvetí s podmienkovým vzťahom viet v slovenských nárečiach 143 – 157; typy slovenských celonárodných nárečových slovníkov 159 – 166; HABOVŠTIK, A.: Krátky slovník nárečia slovenského pivnického, recenzia 307 – 309; HORVÁTH, P.: Malý slovník trnavačského slovenského, recenzia 309 – 313
- dvojklik*, význam a používanie 288 – 289
- empajr*, pôvod, význam a používanie 255 – 256
- empajrový* 255 – 256
- fenický* 42
- fonetika: spoluhláskové skupiny s fonémou š- v cudzích slovách 280 – 283
- frazeológia: aktualizácia frazém v zbierke J. Ondruša Ovca vo vlčej koži 257 – 268
- frýgický* 42
- galicizmy: slovotvorná adaptácia galicizmov v slovenčine 24 – 30
- gordický* 42 – 44
- gréckorímsky* 51, 52
- grécko-rímsky* 51 52
- HABOVŠTIK, A.: Krátky slovník nárečia slovenského pivnického, recenzia 307 – 309
- handicap/hendikep*, pôvod, význam, pravopis a deriváty 375 – 377
- HORVÁTH, P.: Malý slovník trnavačského slovenského, recenzia 309 – 313
- hydronymá: štandardizované podoby hydronym z povodia Slanej 330 – 337
- chrématonymá: nové slovenské chrématonymá 337 – 342
- ický*, prídavné mená s touto príponou 38 – 48
- indický* 44
- in-line hokej*, pôvod, význam a používanie 377 – 378
- inlinista*, význam a používanie 378
- italický* 44
- JACKO, J., medailón k sedemdesiatke 119 – 120; súpis prác za r. 1987 – 1997 120 – 126
- jazykové zákonodarstvo: slovenčina na pozadí zákona o štátnom jazyku SR 131 – 142
- Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, správa o činnosti za rok 1997 173 – 183
- jerichovský, jerišský* 43 – 44
- keď* (častica), význam 86

- klik*, pôvod, význam, používanie a deriváty 284 – 290
- kolokvium: VIII. kolokvium mladých jazykovedcov, správa 357 – 360
- kompozitá: kompozitné štruktúry v slovenskej onymii 13 – 24
- komunikácia: okazionalizmy v hovorenej komunikácii 30 – 38; substantíva v komunikácii detí 272 – 279; 3. konferencia o jazykovej komunikácii, správa 352 – 355
- konferencie: Vzdelávanie v meniacom sa svete (Nitra), správa 54 – 56; XI. celopolská onomastická konferencia, správa 238 – 240; Žánrové hodnoty ľudovej a autorskej rozprávky (Prešov), správa 300 – 301; Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu (Banská Bystrica), správa 352 – 355; Mesto a jeho jazyk (Bratislava), správa 355 – 357
- koptický* 44
- KOREŇ, J., medailón 314 – 317
- lesbický, lesbiansky* 44 – 45
- lexikografia: ABRAHAMOWICZ, D. – JURCZAK-TROJAN, Z. – PAPIERZ, M.: Mały słownik polsko-słowacki, recenzia 57 – 60; PALKOVIČ, K.: Záhorácky slovník, recenzia 99 – 102; typy slovanských celonárodných nárečových slovníkov 159 – 166; HABOVŠTIAK, A.: Krátky slovník nárečia slovenského pivnického, recenzia 307 – 309; HORVÁTH, P.: Malý slovník trnafsko-slovenský, recenzia 309 – 313; Slovník cudzích slov, recenzia 361 – 366
- lexikológia: okazionalizmy v hovorených prejavoch 30 – 38; sémantická derivácia slov na základe príľahlosti 65 – 75; sociolekty v basketbalovom a penitenciárnom prostredí, recenzia 102 – 105; slovo *klik* a jeho deriváty 284 – 290; význam a používanie slova *handicap/hendikep* a jeho derivátov 375 – 377
- Linz/Linec*, pravopis a používanie 318 – 320
- linzský/linecký*, pravopis a používanie 318 – 320
- lýdický* 45 – 46
- lýdsky* 46
- metodológia: princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny 3 – 13
- MISTRÍK, J.: Štylistika (3. vyd.), recenzia 301 – 307
- morfológia: nové vydanie Krátkej gramatiky slovenskej, recenzia 60 – 61; fungovanie častíc na osi pozitívne – negatívne 80 – 87; skloňovanie názvu *Banja Luka* 127; jazykové prostriedky s vokatívnym exponantom v súčasnej slovenčine 210 – 220
- MOŠKO, G.: Príručka vetného rozboru, recenzia 244 – 248
- motivačná intencia: motivačná intencia slova 321 – 329
- názvy: n. miešaných nápojov 75 – 79; n. krajov a okresov SR a mestských častí Bratislavy a Košíc 87 – 96
- neúrekom*, význam 83
- NOVÁK, L., medailón k nedožitým 90. narodeninám 370 – 373
- ODALOŠ, P.: Sociolekty v basketbalovom a penitenciárnom prostredí, recenzia 102 – 105
- okazionalizmy: komunikačno-pragmatická dimenzia okazionalizmov v hovorených prejavoch 30 – 38
- ONDRUŠ, J.: Ovca vo vlčej koži, analýza jazyka zbierky 257 – 272
- onomastika: kompozitá v slovenskej onymii 13 – 24; prídavné mená na *-ický* od vlastných mien 38 – 48; zložené prídavné meno od mien *Cyril* a *Metod* 49 – 53; deriváty názvov krajov a okresov SR a mestských častí Bratislavy a Košíc 87 – 96; VII. seminár Onomastika a škola, správa 97 – 99; skloňovanie názvu *Banja Luka* 127; identifikácia onymického objektu vlastným menom (v meste N.) 193 – 198; vokatívny exponent v paradigme vlastných mien 213 – 215, 217 – 218; XI. celo-

- poľská onomastická konferencia, správa 238 – 240; pravopis a používanie názvov *Linz/Linec* a ich derivátov 318 – 320; štandardizované podoby hydroným z povodia Slanej 330 – 337; nové slovenské chrématonymá 337 – 342
- onymia: kompozitné štruktúry v slovenskej onymii 13 – 24
- ovanie, slová s týmto formantom 25 – 29
- PALKOVIČ, K.: Záhorácky slovník, recenzia 99 – 102
- PAULINY, E.: Krátka gramatika slovenská, recenzia 60 – 61
- platonický* 46
- plátónsky* 46
- pravopis: p. prídavného mena *cyrilometodský* 49 – 53
- preklad: o preklade Akademického slovníka cizích slov 343 – 351
- prídavné meno: prídavné mená na *-ický* 38 – 48
- príľahlosť: sémantická derivácia na základe príľahlosti 65 – 75
- pýtický* 47
- pýtijský* 47
- rodský, rodoský* 45
- rytmické krátenie, rytmický zákon: zmeny v 3. vyd. KSSJ a v 2. vyd. PSP na pozadí rytmického zákona 230 – 237; rytmické krátenie v spisovnej slovenčine 291 – 299
- sémantika: sémantická derivácia na základe príľahlosti 65 – 75; z propriálnej sémantiky (identifikácia onymického objektu vlastným menom) 193 – 198
- seminár: VII. seminár Onomastika a škola, správa 97 – 99
- SCHNECK, R., medailón pri úmrtí 374
- SCHULZOVÁ, O., medailón k sedemdesiatke 106 – 107; súpis prác za r. 1954 – 1997 108 – 118
- slavistika: k XII. medzinárodnému zjazdu slavistov 129 – 130; slovenčina ako stredoeurópsky slovanský jazyk 131 – 142; typy podradovacích súvetí s podmienkovým vzťahom viet v slovenských nárečiach v konfrontácii so slovanskými jazykmi 143 – 157; typy slovanských celonárodných nárečových slovníkov 159 – 166
- Slovník cudzích slov, recenzia 361 – 366
- sociolekt: sociolekty v basketbalovom a penitenciárnom prostredí, recenzia 102 – 105
- sociolingvistika: mesto a jeho jazyk, správa o konferencii 355 – 357
- srbochorvátsky* 51
- srbsko-chorvátsky* 51
- súčasný jazyk: dynamika jazyka a rozvíjanie komunikatívnej aktivity v materinskom jazyku a cudzích jazykoch, informácia o zborníku z konferencie (Nitra) 54 – 56; jazyk a jeho aktualizovanie v zbierke J. Ondruša Ovca vo vlčej koži 257 – 272
- syntax: typy podradovacích súvetí s podmienkovým vzťahom viet v slovenských nárečiach 143 – 157; objektový participant sémantickej štruktúry vety 198 – 210; MOŠKO, G.: Průručka vetného rozboru, recenzia 244 – 248
- š-, cudzie slová so spoluhláskovou skupinou s touto fonémou 280 – 283
- ŠÁRGA, J., medailón k nedožitým 80. narodeninám 370 – 373
- štylistika: MISTRÍK, J.: Štylistika (3. vyd.), recenzia 301 – 307
- terminológia: význam a používanie termínov *turecké, turkotatárske a turkické jazyky* 62 – 63; názvy miešaných nápojov 75 – 79; termín *klik* a jeho deriváty 284 – 290
- turecký*, v spojení *turecké jazyky*, význam 62 – 63
- turkický*, v spojení *turkické jazyky*, význam 62 – 63
- turkotatársky*, v spojení *turkotatárske jazyky*, význam 62 – 63
- tvorenie slov: kompozitné štruktúry v slovenskej onymii 13 – 24; slovotvorná adaptácia galicizmov

v slovenčine (II) 24 – 30; tvorenie okazionalizmov v hovorených prejavoch 30 – 38; prídavné mená na *-ický* od vlastných mien 38 – 48; aktualizácia na úrovni slova v zbierke J. Ondruša *Ovca vo vlčej koži* 268 – 271; o motivačnej intencii slova 321 – 329
vlastné mená: prídavné mená na *-ický* od vlastných mien 38 – 48

vokatív: v. v súčasnej slovenčine 210 – 220
zborník: Zborník Spolku vojvodinských slovakistov. 14, recenzia 183 – 192
zjazd: XII. medzinárodný zjazd slavistov 129 – 130
ŽIGO, P.: Kategória času v slovenskom jazyku, recenzia 241 – 244

SLOVENSKÁ REČ, 63, 1998 v Hlavný redaktor: *Ivor Ripka* v Výkonná redaktorka: *Silvia Duchková* v Redakčná rada: Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj DoIník, Silvia Duchková, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Juraj Furdík, Eugen Jóna, Rudolf Krajčovič, Ema Krošláková, Milan Majtán, Jozef Mlacek,

Slavomír Ondrejovič, Matej Považaj, Ivor Ripka, František Ruščák v
Redakcia: 813 64 Bratislava, Panská 26

MIČ 49 611

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 63, 1998. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: I. Ripka. Výkonná redaktorka: S. Duchková. Technický redaktor: V. Radik.

Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s. r. o., 1998

